

ÂŞIK PAŞA’NIN GARİBNÂMESİ’NDE AYETLER

Hatice ŞAHİN

**Yüksek Lisans Tezi
İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı
Doç. Dr. Ayşe Hilal KALKANDELEN
2023
Her Hakkı Saklıdır**

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

Hatice ŞAHİN

ÂŞIK PAŞA’NIN GARİBNÂMESİ’NDE AYETLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Ayşe Hilal KALKANDELEN

ERZURUM- 2023

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum " ÂŞIK PAŞA’NIN GARİBNÂME’SİNDE ÂYETLER " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

X Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

Hatice ŞAHİN

Aslı Islak İmzalıdır

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

.....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi **MADDE 6– (1)** Lisansüstü teze ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. A. Hilal KALKANDELEN danışmanlığında, Hatice ŞAHİN tarafından hazırlanan bu çalışma 24 / 05 / 2023 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından. İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Doç. Dr. A. Hilal KALKANDELEN **İmza:** Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi :Doç. Dr. Reyhan KELEŞ **İmza:** Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi :Doç. Dr. Meheddin İSPİR **İmza:** Aslı Islak İmzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ
Enstitü Müdürü
Aslı Islak İmzalıdır

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	XI
ABSTRACT	XII
KISALTMALAR DİZİNİ	XIII
ÖNSÖZ.....	XIV
GİRİŞ	1
I. YAŞADIĞI DÖNEM GENEL DURUMU.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÂŞIK PAŞA’NIN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1.1. HAYATI.....	3
1.2. ŞAHSİYETİ.....	6
1.2.1. Edebî Şahsiyeti	6
1.2.2. Tasavvufî Şahsiyeti	9
1.3. ESERLERİ	10
1.3.1. Fakr-nâme	10
1.3.2. Vâsf-ı Hâl	11
1.3.3. Hikâye	11
1.3.4. Kimya Risâlesi	12
1.3.5. Şiirler.....	12
1.3.6. Risâle fî Beyânî’s-Sema’	13
1.3.7. Garîbnâme	13

İKİNCİ BÖLÜM

GARİBNÂME’DE AYETLER

2.1. MUKADDİME	30
2.1.1. Yâsîn Suresi 82. Ayet.....	30
2.1.2. Tahrîm Suresi 6. Ayet	32
2.1.3. Naziât Suresi 5. Ayet.....	32
2.1.4. Fetih Suresi 29. Ayet.....	33
2.1.5. Kıyâmet Suresi 10. Ayet	33
2.1.6. Bakara Suresi 31. Ayet.....	34

2.1.7. Haşr Suresi 2. Ayet.....	35
2.1.8. İbrahim Suresi 7. Ayet	35
2.1.9. Âl-i İmrân Suresi 191. Ayet	36
2.1.10. Kıyamet Suresi 22-23. Ayet	37
2.1.11. Âl-i İmrân Suresi 31. Ayet	38
2.1.12. Necm Suresi 10-11. Ayet	38
2.1.13. Ahzâb Suresi 40. Ayet.....	39
2.1.14. Kamer Suresi 1. Ayet	39
2.1.15. Nuh Suresi 23. Ayet	40
2.1.16. Tevbe Suresi 36. Ayet	40
2.1.17. İsrâ Suresi 70. Ayet	41
2.1.18. Leyl Suresi 17-18. Ayet	41
2.1.19. Nahl Suresi 90. Ayet	42
2.1.20. Mâide Suresi 119. Ayet.....	42
2.1.21. En'âm Suresi 153. Ayet	43
2.1.22. İsrâ Suresi 88. Ayet	44
2.1.23. Zümer Suresi 17-18. Ayet	44
2.2. BİRİNCİ BAB	45
2.2.1. Yusuf Suresi 108. Ayet	45
2.2.2. Sâffât Suresi 15. Ayet.....	46
2.2.3. Nuh Suresi 26. Ayet	46
2.2.4. Nisâ Suresi 164. Ayet.....	47
2.2.5. Sâd Suresi 26. Ayet	48
2.2.6. Sebe' Suresi 10. Ayet	48
2.2.7. Sâd Suresi 35. Ayet	49
2.2.8. Âl-i İmrân Suresi 49. Ayet	49
2.2.9. Sebe' Suresi 28. Ayet	50
2.2.10. Bakara Suresi 43. Ayet.....	50
2.3. İKİNCİ BAB	51
2.3.1. A'râf Suresi 54. Ayet	52
2.3.2. Âl-i İmrân Suresi 27. Ayet	52
2.3.3. Naziât Suresi 26. Ayet.....	53

2.3.4. Zâriyât Suresi 21. Ayet.....	54
2.3.5. A'râf Suresi 179. Ayet	54
2.3.6. Nahl Suresi 97. Ayet	55
2.3.7. İsrâ Suresi 64. Ayet	56
2.3.8. Nisâ Suresi 79. Ayet.....	56
2.3.9. Nisâ Suresi 78. Ayet.....	57
2.3.10. A'râf Suresi 23. Ayet	58
2.3.11. Bakara Suresi 37. Ayet.....	58
2.3.12. Tâhâ Suresi 122. Ayet	59
2.3.13. Zâriyât Suresi 49. Ayet.....	59
2.3.14. Sâd Suresi 71. Ayet	60
2.3.15. Fussilet Suresi 53. Ayet.....	60
2.3.16. İsrâ Suresi 72. Ayet	61
2.3.17. Şûrâ Suresi 52. Ayet.....	61
2.3.18. Zümer Suresi 54. Ayet	62
2.3.19. Yusuf Suresi 30. Ayet	63
2.4. ÜÇÜNCÜ BAB	63
2.4.1. Tâhâ Suresi 117. Ayet	63
2.4.2. Bakara Suresi 82. Ayet.....	64
2.4.3. Rahman Suresi 26-27. Ayet	65
2.4.4. Tâhâ Suresi 55. Ayet	65
2.4.5. Âl-i İmrân Suresi 169. Ayet	66
2.4.6. Yûnus Suresi 62. Ayet.....	66
2.4.7. Muttaffifîn Suresi 15. Ayet	67
2.4.8. Tegâbün Suresi 15. Ayet	68
2.4.9. Bakara Suresi 286. Ayet.....	68
2.4.10. Burûc Suresi 10. Ayet	69
2.4.11. Kehf Suresi 65. Ayet	69
2.4.12. A'râf Suresi 199. Ayet	70
2.5. DÖRDÜNCÜ BAB	70
2.5.1. İhlâs Suresi 1-4. Ayet	71
2.5.2. Duhâ Suresi 11. Ayet	71

2.5.3. Zuhruf Suresi 32. Ayet	72
2.5.4. Enbiyâ Suresi 30. Ayet	73
2.5.5. İsrâ Suresi 85. Ayet	74
2.5.6. Zümer Suresi 67. Ayet	74
2.5.7. Nuh Suresi 17. Ayet	75
2.5.8. Muhammed Suresi 12. Ayet	75
2.5.9. Nahl Suresi 32. Ayet	76
2.5.10. En'âm Suresi 61. Ayet	76
2.5.11. Secde Suresi 11. Ayet	77
2.5.12. Zümer Suresi 42. Ayet	77
2.5.13. İsrâ Suresi 12. Ayet	78
2.5.14. Bakara Suresi 7. Ayet	78
2.5.15. Ankebût Suresi 69. Ayet	79
2.5.16. Hûd Suresi 112. Ayet	79
2.5.17. Tevbe Suresi 71. Ayet	80
2.5.18. Tevbe Suresi 67. Ayet	81
2.5.19. Tevbe Suresi 124. Ayet	81
2.5.20. Tevbe Suresi 77. Ayet	82
2.5.21. Âl-i İmrân Suresi 185. Ayet	82
2.5.22. Muhammed Suresi 15. Ayet	83
2.5.23. Duhân Suresi 52-53. Ayet	84
2.5.24. Nahl Suresi 125. Ayet	84
2.5.25. En'am Suresi 98. Ayet	85
2.5.26. Bakara Suresi 61. Ayet	85
2.5.27. Tâhâ Suresi 17-18. Ayet	86
2.5.28. Âl-i İmrân Suresi 46. Ayet	87
2.5.29. Bakara Suresi 34. Ayet	87
2.6. BEŞİNCİ BAB	88
2.6.1. Ahzâb Suresi 46. Ayet	88
2.6.2. Burûc Suresi 20. Ayet	89
2.6.3. Târik Suresi 9. Ayet	89
2.6.4. Nûr Suresi 44. Ayet	90

2.6.5. Haşr Suresi 21. Ayet.....	90
2.6.6. İbrahim Suresi 27. Ayet- Mâide Suresi 1. Ayet	91
2.6.7. Bakara Suresi 165. Ayet.....	91
2.6.8. En'âm Suresi 59. Ayet	92
2.6.9. Nûr Suresi 31. Ayet.....	92
2.6.10. Muhammed Suresi 38. Ayet- Zâriyat Suresi 58. Ayet	93
2.6.11. Furkân Suresi 48-49. Ayet	94
2.6.12. Bakara Suresi 30. Ayet.....	95
2.6.13. Bakara Suresi 115. Ayet.....	95
2.6.14. Rahmân Suresi 72. Ayet.....	96
2.6.15. İsrâ Suresi 23. Ayet	96
2.6.16. Kehf Suresi 69. Ayet	97
2.6.17. Hadîd Suresi 16. Ayet	97
2.6.18. Fetih Suresi 14. Ayet.....	98
2.6.19. Hac Suresi 67. Ayet.....	99
2.6.20. Fâtiha Suresi 6. Ayet	99
2.7. ALTINCI BAB	100
2.7.1. Kâf Suresi 38. Ayet	100
2.7.2. Âl-i İmrân Suresi 96. Ayet	100
2.7.3. Rûm Suresi 32. Ayet	101
2.7.4. Tegâbûn Suresi 14. Ayet	101
2.7.5. Tevbe Suresi 21. Ayet	103
2.7.6. Sâffât Suresi 142. Ayet.....	103
2.7.7. İbrahim Suresi 37. Ayet	104
2.7.8. Hûd Suresi 40. Ayet	104
2.7.9. Hac Suresi 11. Ayet.....	105
2.7.10. Hicr Suresi 30-31 Ayet.....	105
2.7.11. A'râf Suresi 12. Ayet	106
2.7.12. Sâd Suresi 78. Ayet	106
2.7.13. Şuarâ Suresi 130. Ayet	107
2.7.14. A'râf Suresi 59. Ayet	107
2.7.15. Hûd Suresi 53. Ayet	108

2.7.16. Hûd Suresi 56. Ayet	108
2.7.17. Kamer Suresi 19-20. Ayet.....	108
2.7.18. A'râf Suresi 175. Ayet	109
2.7.19. Mâide Suresi 26. Ayet.....	109
2.7.20. Fîl Suresi 4-5. Ayet	110
2.7.21. Sâffât Suresi 6. Ayet.....	110
2.7.22. Nebe Suresi 6-7 Ayet	111
2.7.23. Mürselât Suresi 27. Ayet.....	111
2.7.24. Nahl Suresi 91. Ayet	112
2.8. YEDİNCİ BAB	112
2.8.1. Bakara Suresi 29. Ayet.....	113
2.8.2. Lokmân Suresi 10. Ayet.....	113
2.8.3. Muhammed Suresi 35. Ayet.....	114
2.8.4. Âl-i İmrân Suresi 103. Ayet	115
2.8.5. Mâide Suresi 54. Ayet.....	115
2.8.6. Kasas Suresi 28. Ayet.....	116
2.8.7. İbrahim Suresi 34. Ayet	117
2.8.8. Nahl Suresi 114. Ayet	117
2.8.9. Bakara Suresi 222. Ayet.....	118
2.8.10. Tevbe Suresi 96. Ayet	119
2.8.11. Kâf Suresi 16. Ayet	119
2.9. SEKİZİNCİ BAB	120
2.9.1. İsrâ Suresi 1. Ayet	120
2.9.2. Kehf Suresi 66. Ayet	121
2.9.3. Kehf Suresi 71. Ayet	122
2.9.4. Kehf Suresi 74. Ayet	122
2.9.5. Kehf Suresi 79. Ayet	123
2.9.6. Kehf Suresi 78. Ayet	123
2.9.7. Yusuf Suresi 20. Ayet	123
2.9.8. Yusuf Suresi 23. Ayet	124
2.9.9. Câsiye Suresi 13. Ayet	124
2.9.10. Hûd Suresi 7. Ayet	125

2.9.11. Nahl Suresi 49-50. Ayet	126
2.9.12. İbrahim Suresi 24. Ayet	126
2.9.13. Hümeze Suresi 6-7. Ayet	127
2.9.14. Hac Suresi 65. Ayet.....	128
2.9.15. Lokmân Suresi 31. Ayet.....	128
2.9.16. Câsiye Suresi 18. Ayet	129
2.9.17. Bakara Suresi 266. Ayet.....	129
2.9.18. Saff Suresi 2-3. Ayet	130
2.9.19. Nahl Suresi 75. Ayet	131
2.10. DOKUZUNCU BAB	132
2.10.1. Furkân Suresi 61. Ayet.....	132
2.10.2. Enbiyâ Suresi 107. Ayet.....	133
2.10.3. Zâriyât Suresi 22. Ayet.....	133
2.10.4. Nahl Suresi 8. Ayet	134
2.10.5. Mâide Suresi 20. Ayet.....	134
2.10.6. Rahmân Suresi 15. Ayet.....	135
2.10.7. Nâs Suresi 5. Ayet.....	135
2.10.8. Sâd Suresi 82-83. Ayet.....	135
2.10.9. Sebe' Suresi 12. Ayet	136
2.10.10. Sebe' Suresi 14. Ayet	136
2.10.11. Mâide Suresi 67. Ayet.....	137
2.10.12. Âl-i İmrân Suresi 195. Ayet	138
2.10.13. Âl-i İmrân Suresi 13. Ayet	138
2.10.14. Hadîd Suresi 3. Ayet	139
2.10.15. Âl-i İmrân Suresi 59. Ayet	139
2.10.16. Mü'minûn Suresi 13-14. Ayet.....	140
2.10.17. Furkân Suresi 71. Ayet.....	140
2.10.18. Âl-i İmrân Suresi 110. Ayet	141
2.10.19. Zâriyât Suresi 56. Ayet.....	141
2.10.20. Bakara Suresi 238. Ayet.....	142
2.10.21. Âl-i İmrân Suresi 159. Ayet	142
2.10.22. Mâide Suresi 118. Ayet.....	143

2.10.23. Nisâ Suresi 143. Ayet.....	144
2.11. ONUNCU BAB	144
2.11.1. Fetih Suresi 10. Ayet.....	144
2.11.2. Bakara Suresi 62-112-262. Ayet	145
2.11.3. Enfâl Suresi 72. Ayet	146
2.11.4. Âl-i İmrân Suresi 30. Ayet	147
2.11.5. Âdiyât Suresi 1-2. Ayet.....	148
2.11.6. Münâfikûn Suresi 6. Ayet	149
2.11.7. Kehf Suresi 110. Ayet	149
2.11.8. Kalem Suresi 51. Ayet	150
2.11.9. Mücâdele Suresi 11. Ayet	150
2.11.10. Fussilet Suresi 31. Ayet.....	151
2.11.11. Yûnus Suresi 59. Ayet.....	152
2.11.12. Âl-i İmrân Suresi 97. Ayet	152
2.11.13. Beyyine Suresi 8. Ayet.....	153
2.11.14. Âl-i İmrân Suresi 179. Ayet	153
2.11.15. İsrâ Suresi 82. Ayet	154
2.11.16. En'âm Suresi 35. Ayet	155
2.11.17. Bakara Suresi 255. Ayet.....	156
2.11.18. Enbiyâ Suresi 8. Ayet.....	156
2.11.19. A'râf Suresi 42. Ayet	157
2.11.20. A'râf Suresi 36. Ayet	157
2.11.21. Nahl Suresi 22. Ayet	158
2.11.22. Rahmân Suresi 3-4. Ayet	158
2.11.23. Ahzâb Suresi 35. Ayet.....	159
2.11.24. A'râf Suresi 142. Ayet	160
2.11.25. En'âm Suresi 160. Ayet	160
2.11.26. En'âm Suresi 141. Ayet	161
2.11.27. Fetih Suresi 18. Ayet.....	161
2.11.28. İbrahim Suresi 4. Ayet	162
2.11.29. Cuma Suresi 4. Ayet.....	162

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
GARİBNÂME'DE LAFZİ İKTİBASLAR

3.1. BİRİNCİ CİLT 1/1, 1/2.....	165
3.1.1. Kamer Suresi 55. Ayet	166
3.1.2. Bakara Suresi 196. Ayet.....	167
3.1.3. Kasas Suresi 88. Ayet.....	167
3.1.4. Necm Suresi 8-9. Ayet	168
3.1.5. Fetih Suresi 1. Ayet.....	169
3.1.6. Saff Suresi 13. Ayet	169
3.1.7. Kalem Suresi 4. Ayet	169
3.1.8. Duhâ Suresi 1-2. Ayet	170
3.1.9. İsrâ Suresi 71. Ayet	170
3.1.10. Zümer Suresi 73. Ayet	171
3.1.11. Tahrîm Suresi 12. Ayet	171
3.1.12. Bakara Suresi 87. Ayet.....	172
3.1.13. Yûnus Suresi 2. Ayet.....	173
3.1.14. Lokmân Suresi 28. Ayet.....	174
3.1.15. Âl-i İmrân Suresi 3-4. Ayet.....	174
3.1.16. Fîl Suresi 1. Ayet.....	175
3.1.17. Fîl Suresi 3. Ayet.....	175
3.1.18. Fussilet Suresi 11. Ayet.....	175
3.2. İKİNCİ CİLT 2/1, 2/2	176
3.2.1. İnsan Suresi 17-18. Ayet	176
3.2.2. Asr Suresi 2. Ayet	176
3.2.3. İnsân Suresi 19. Ayet	177
3.2.4. Yusuf Suresi 53. Ayet	177
3.2.5. Kıyâmet Suresi 2. Ayet	177
3.2.6. Kamer Suresi 54. Ayet	178
3.2.7. Nisâ Suresi 59. Ayet.....	178
3.2.8. Enbiyâ Suresi 91. Ayet.....	179
3.2.9. Bakara Suresi 253. Ayet.....	179
3.2.10. Tevbe Suresi 112. Ayet	179

3.2.11. Kalem Suresi 10. Ayet	180
3.2.12. Kalem Suresi 11. Ayet	180
3.2.13. Kalem Suresi 12. Ayet	180
3.2.14. Kalem Suresi 13. Ayet	181
SONUÇ.....	182
KAYNAKÇA	183
ÖZGEÇMİŞ.....	186

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÂŞIK PAŞA’NIN GARİBNÂMESİ’NDE AYETLER

Hatice ŞAHİN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ayşe Hilal KALKANDELEN

2023, XVI+186 sayfa

Jüri: Doç. Dr. Ayşe Hilal KALKANDELEN

Doç. Dr. Reyhan KELEŞ

Doç. Dr. Meheddin İSPİR

Bu çalışma Âşık Paşa’nın hayatını, *Garibnâme* adlı eserindeki ayetler ve lafzi iktibasları konu almaktadır. Âşık Paşa, Kırşehir’de yaşamış olan şair ve mutasavvıf olup bu çalışmada kullandığımız *Garibnâme*, XIV. yüzyıl eserleri arasında yer alan ve on bölümden oluşan eserdir.

Çalışmanın giriş bölümünde Âşık Paşa’nın yaşamış olduğu dönem ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde Âşık Paşa’nın hayatı, şahsiyeti ve *Garibnâme* adlı eseri ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca *Garibnâme* eseri dışında Âşık Paşa’ya ait diğer eserler üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde eserde kullanılan ayetler, mealleri ile birlikte verilerek beyitlerde incelen konular hakkında bilgi verilmiştir. Beyitler aktarılırken Prof. Dr. Kemal Yavuz’un, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları’ndan çıkan *Garibnâme*’nin tıpkıbasım, karşılaştırmalı metin ve aktarma olarak sunduğu kaynağı kullanılmıştır. Bu kaynak iki cilt ve her cildin iki kitabı olmak üzere dört kitaptan oluşmaktadır. Konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla on bölümden oluşan eserin bab başlıkları çalışmada da sürdürülmüş, beyit sırası takip edilerek ayetler sıralanmıştır. Aynı ayetler farklı beyitlerde yer aldığında, ayet ile ilişkili beyit dipnotta belirtilmiştir. Ayrıca ayetlerin sadece eserde zikredilen kısımları koyu yazılmıştır. Üçüncü bölümde lafzi iktibaslar, ikinci bölümde tatbik edilen sıraya ve eserin ciltlerine göre incelenmiştir. Sonuç kısmında ise Âşık Paşa’nın eserinde Kur’an-ı Kerim ayetlerini kullanım şekli üzerinde durulmuştur. Ayrıca eserdeki ayetler ve lafzi iktibasların hangilerinin daha çok kullanıldığı belirlenerek eserdeki konular incelenmiş, eserin genel muhtevası ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Âşık Paşa, *Garibnâme*, iktibas, ayet, beyit.

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****VERSES IN AŞIK PASHA'S GARIBNAME****Hatice ŞAHİN****Advisor: Assoc. Prof. Dr. Ayşe Hilal KALKANDELEN****2023, XVI+186 pages****Jury: Assoc. Prof. Dr. Ayşe Hilal KALKANDELEN****Assoc. Prof. Dr. Reyhan KELES****Assoc. Prof. Dr. Meheddin İSPİR**

This study deals with the life of Âşık Pasha, the verses and literal quotations in his work named Garibnâme. Âşık Pasha is a poet and sufi who lived in Kırşehir and we use in this study, Garibnâme, XIV. It is a work that is among the works of the 19th century and consists of ten chapters.

In the introduction part of the study, general information about the period in which Âşık Pasha lived is given. In the first chapter, Âşık Pasha's life, personality, and his work named Garibnâme are explained in detail. In addition, apart from Garibname, other works belonging to Âşık Pasha were emphasized. In the second part of the study, the verses used in the work are given together with their translations and information is given about the subjects examined in the couplets. While transferring the couplets, Prof. Dr. The source of Garibnâme, which was published by Kemal Yavuz's Atatürk Culture, Language and History Institution Turkish Language Institution Publications, as facsimile, comparative text, and translation was used. This resource consists of four books, two volumes and two books of each volume. In order to ensure the integrity of the subject, the chapter titles of the work, which consists of ten chapters, were continued in the study, and the verses were listed by following the couplet order. When the same verses are in different couplets, the couplet associated with the verse is indicated in the footnote. In addition, only the parts of the verses mentioned in the work are written in bold. In the third chapter, the verbal quotations are analyzed according to the order applied in the second chapter and the volumes of the work. In the conclusion part, it was emphasized that Âşık Pasha used the verses of the Qur'an in his work. In addition, by determining which verses and literal quotations in the work are used more, the subjects in the work are examined and the general content of the work is revealed.

Keywords: Âşık Paşa, Garibname, quotation, verse, couplet.

KISALTMALAR DİZİNİ

a.s.	: Aleyhisselam
bkz	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâluhu
Çev.	: Çeviren
<i>DİA</i>	: <i>Diyanet İslam Ansiklopedisi</i>
Ed.	: Editör
Haz	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
k.v.	: Kerremallahu Vecheh
r.a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
S.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
Yay.	: Yayınları, Yayınevi

ÖNSÖZ

Hiç şüphesiz İslami Türk edebiyatında şair ve nesir yazarları Kur'an-ı Kerim'i eserlerinde temel kaynak olarak kullanmıştır. Bu sebeple çalışmamızda XIV. yüzyıl eserlerinden olan Âşık Paşa'nın *Garibnâme* adlı eseri ayetler ve lafzi iktibas başlıklarında incelenerek eserin genel muhtevası ortaya konmuştur.

Kemal Yavuz'un, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları'ndan çıkan *Garibnâme*'nin tıpkıbasım, karşılaştırmalı metin ve aktarma olarak ikişer bölümden oluşan iki cilt hâlinde hazırladığı neşri çalışmamıza kaynaklık etmiştir.

Tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Âşık Paşa'nın hayatı, şahsiyeti, eserleri ve özellikle *Garibnâme* adlı eseri üzerinde detaylı bilgiler verilmiştir.

Eser on bölümden müteşekkil olduğundan ikinci bölümde on bölüm başlığı kullanılarak eserde yer alan beyitler, zikredilen Kur'an-ı Kerim ayetleri ile beraber yorumlanmıştır. Ayetlerin sadece eserde zikredildiği kısmı koyu olarak yazılmıştır. Ayrıca birden fazla ayete konu olan beyitler dipnotta sırasıyla belirtilmiştir.

Üçüncü bölümde lafzi iktibas konusu ele alınarak eserde kullanılan lafzi iktibaslar, sırasıyla kıssada yer alan konularla ilişkilendirilip birinci cilt ve ikinci cilt başlıkları etrafında aktarılmıştır.

Sonuç bölümünde ise aktarılan ayetler, mealler, beyitler ve lafzi iktibaslardan yararlanılarak *Garibnâme* adlı eserin Kur'an-ı Kerim ayetleriyle beraber anlaşılabilirliği gözler önüne serilmiştir.

Tezimizin hazırlanma sürecinde desteğini esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Ayşe Hilal Kalkandelen'e teşekkür ederim. Tez sürecime katkılarından dolayı Doç. Dr. Meheddin İspir, Doç. Dr. Mehmet Göktaş ve Doç. Dr. Reyhan Keleş hocalarıma teşekkür ederim. Ayrıca tezimin yazımında her zaman yanımda olan değerli aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

GİRİŞ

I. YAŞADIĞI DÖNEM GENEL DURUMU

Anadolu Selçuklu Devleti, en parlak dönemlerini I. İzzeddin Keykavüs (1211-1220) ve I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) zamanında yaşamıştır. I. Alâeddin Keykubad'ın vefatından sonra karışıklıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Oğlu II. Gıyaseddin Keyhusrev'in tahta geçmesiyle beraber veziri Sadeddin Köpek'in sözlerine aldanması toplumda isyan hareketlerini başlatmıştır. Bu hareketliliklerin üzerine özellikle kendisini Baba İlyas'ın müridi olarak gören Baba İshak'ın başlattığı Babaî isyanı toplumda büyük çalkantıların devam etmesine ve devletin bunları önleyememesine sebep olmuştur.¹

Devlet, Moğollarla yapılan Köseadağ Savaşı'nı kaybetmiş ve Moğol istilalarıyla mücadele ettiği olumsuz bir sürece girmiştir. Bu karışıklarla beraber Anadolu Selçuklu Devleti zayıflayıp yıkılma sürecine girmiştir. Hem devlet hem de toplum birlik ve beraberliğini yitirmiştir. Böyle bir ortamda bozulan birlik ve beraberliği sağlamak için manevi önderler büyük çaba sarf ederek toplumu ayakta tutmaya çalışmışlardır. Mevlânâ, Yunus Emre, Ahi Evran gibi önder şahsiyetler varlıklarını toplum üzerinde sürdürüp gelecek nesilleri korumuşlardır. Özellikle Âşık Paşa bu dönemde yaşamış ve toplumun her kesimine ulaşma imkânı olan manevi önderlerimizden biri olmuştur.²

Dil bakımından da bu dönemi incelememiz gerekmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti, Oğuz Türklerinden oluşmasına rağmen bu dönemde Gazneliler ile başlayan Türkçe kullanmama geleneğini Anadolu coğrafyasında sürdürmüştür. Edebiyat alanında ve resmî olarak Türklerin kullandığı dil Farsça olmakla beraber, bilim alanında Arapça tercih edilmiştir. Bunun sebebi İslam dininin özellikle Fars coğrafyasından Türklere gelmiş olmasıdır. Devlet hükümdarlarının oğullarına Keykâvüs, Keyhüsrev gibi isimler koyması da bunun göstergesidir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla, dil konusundaki bu gelenek Şeyyad Hamza ve Yunus Emre gibi şahsiyetlerle sonlandırılmaya çalışılmış, özellikle Gülşehrî

¹ Âşık Paşa, *Garibnâme*, (Haz. Kemal Yavuz), Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2000, 13.

² Mehmet Doruk, "Âşık Paşa'nın *Garibnâme*'de Kur'ân Âyetlerine Yaklaşımı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (27), 2013, 168.

ve Âşık Paşa gibi şahsiyetlerle devamlılığı sağlanmıştır. Zaman zaman yabancı unsurlar kullanılmış olsa da Türkçe hem edebiyat hem de resmî dil olarak kullanılmaya devam etmiştir.

Yaşadığı dönemle ilgili genel bilgileri verdikten sonra çalışmamız üç başlık altında sunulmaktadır. Birinci başlıkta Âşık Paşa'nın hayatı, şahsiyeti, eserleri ve özellikle *Garibnâme* adlı eseri hakkında bilgilere yer verilmiştir.

İkinci bölümde Âşık Paşa'nın *Garibnâme* adlı eserindeki beyitler, zikredilen ayetlerle yorumlanmıştır.

Üçüncü bölümde ise lafzi iktibasa konu olan beyitler seçilerek incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÂŞIK PAŞA’NIN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

Anadolu’da XIV. asrın ilk yarısında yaşamış olan Âşık Paşa meşhur şair ve mutasavvıftır. Buna mukabil hayatı hakkında çok fazla bilgi yoktur.³

Asıl adı Ali olan Âşık Paşa, 670’te (1272) Kırşehir’de doğmuştur. Kırşehir, Âşık Paşa’nın doğduğu dönemde Anadolu’nun medeniyet, iktisat ve kültür merkezlerinden biridir. Birçok güzel mimari şehri daha da güzelleştirmiştir. Mimariyle donatılmış bu şehir edebiyat ve fikir alanlarında da ileri gitmiş bir vaziyetteydi.⁴

Âşık, onun şiirlerinde ve eserlerinde kullanmış olduğu mahlasıdır. Babasının ilk oğlu olduğuna işaret olarak isminin sonuna “paşa”, “beşe” veya “başaga” kelimeleri eklenmiştir.

Neclâ Pekolcay, hayatı hakkında sahip olduğumuz bilgilerin menkıbevi olmaktan öteye geçemediğini belirtmektedir. Ayrıca Hüseyin Hüsameddin’in (Amasya Tarihi) adlı eserinde geniş bilgiler bulunduğunu, bu bilgilerin araştırılması gerektiğini ilave etmektedir.⁵ Oğlu Elvan Çelebi tarafından kaleme alınan *Menâkıbü’l-Kudsiyye fî Menâsibi’l-Ünsiyye* adlı eser, bize Âşık Paşa’nın hayatı hakkında bilgiler vermektedir.⁶ Âşık Paşa’nın vefatından sonra oğlu Elvan Çelebi Türk edebiyatının ilk menâkıbnâme türü olan bu eseri hazırlamıştır. Dedesinden başlamak üzere bu eserde Âşık Paşa’nın biyografisi bulunmakla beraber fikri ve fiziki yapısı ile ilgili bilgiler de yer almaktadır. Eser günümüzde İsmail Erünsal ve A. Yaşar Ocak tarafından hazırlanmıştır.

Fuad Köprülü’nün ifadesine göre, Âşık Paşa’nın çocukları hakkındaki bilgiler şüphelidir. Hüseyin Hüsameddin, Süleyman ve Elvan isimli iki oğlu olduğunu rivayet etmektedir. Tarihi kaynaklarda sadece Elvan Çelebi ve tarihçi Âşık Paşazâde’nin büyükbabası Süleyman ismi zikredilmektedir. Kırşehir’de bulunan bir mezar kitabesinde

³ Mehmet Fuad Köprülü, “Âşık Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1973, I, 701.

⁴ Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul 1983, 381.

⁵ Neclâ Pekolcay, “Âşık Paşa”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977, I, 196.

⁶ Günay Kut, “Âşık Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1978, I, 1.

ise Can isminde diğerk bir oğlunun ismi geçmektedir.⁷ Babası gibi Elvan Çelebi'nin de şair olduğu ve Türkçe şiirler yazdığı bilinmektedir. Amasya'da yaşamış olan Elvan Çelebi ve ona nispeten ismi konulan Elvan Köyü'nde mermerden yapılmış bir türbe, mescit ve hamam bulunmaktadır. Bu türbe 753 yılında Eretna Bey'in veziri tarafından yapılmıştır.⁸

Babası ve annesi köklü ailelerden geldikleri için toplumda hatırı sayılı kişiler arasında yer almaktadır. Özellikle XIII. yüzyılda mutasavvıf dedesi Horasan'dan Anadolu'ya göç eden, Şeyh İlyas olarak bilinen Baba İlyas'tır. Baba İlyas'a intisap etmiş müritler Babâî olarak bilinmektedir.⁹ Baba İlyas'ın öğrencilerinden Baba İshak, Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Anadolu'da bir isyan başlatıp II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i şehit etmiştir. Bu ayaklanmaya Baba İlyas ne kadar karşı çıkıp öğüt verse de Baba İshak durmamıştır. Sonunda Baba İlyas, öğrencisine kurtuluşa ermemesi ve kolundaki kuvvetin düşmesi yönünde beddua etmiştir. Böylelikle Baba İshak'ın, Baba İlyas'ın gerçek müritlerinden biri olmadığı anlaşılmıştır.¹⁰

Baba İlyas'ın Şemseddin Mahmud, Muizzüddin Ali, Ziyaeddin Mesud ve Muhlisüddin Musa isimlerinde dört oğlu bulunmaktadır. Baba İlyas'ın en küçük oğlu olan Muhlis Paşa, Âşık Paşa'nın babasıdır. Muhlis Paşa'nın altı ay süreyle Konya'da hükümdarlık yaptığı, daha sonra sultanlığı Karamanoğulları'na bıraktığı rivayet edilmektedir. Yine İlhanlılardan korkup Mısır'dan kaçtığı, Amasya'ya geldiği, Gıyaseddin Mahmud ve Oğuz Çelebi adlarında iki oğlunun bulunduğu da rivayetler arasındadır.¹¹ Muhlis Paşa, hayatı boyunca çeşitli zorluklarla mücadele etmiş ve hayatının son dönemlerinde oğlu Âşık Paşa'yı babasının halifelerinden Şeyh Osman'a emanet etmiştir.¹²

Âşık Paşa, ders almaya Süleyman Kırşehirî'den başlamıştır. Daha sonra babasının vasiyet ettiği Şeyh Osman'dan ders almaya devam etmiştir. Âşık Paşa, sadece zahiri ilimleri öğrenmemiş bunun yanında batini ilimlere de vâkıf olmuştur. Kırşehir'in o dönemde ilmi, edebi bir kültür merkezi olması Âşık Paşa'nın fikri yönüne çokça katkı sağlamıştır. Arapça, Farsça, Ermenice ve İbranice öğrenen Âşık Paşa, devrin önemli

⁷ Köprülü, *İslam Ansiklopedisi*, 702.

⁸ Köprülü, *İslam Ansiklopedisi*, 702.

⁹ Pekolcay, "Âşık Paşa", 197.

¹⁰ Yavuz, *Garibnâme*, 28.

¹¹ Pekolcay, "Âşık Paşa", 197.

¹² Mustafa Özkan, "Âşık Paşa ve Çağdaşlarının Türk Diline Hizmetleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 37 (37), 2012, 92.

sosyal meselelerine farklı açılardan bakmıştır. Hızır'dan (a.s.) ledünnî ilim almış, aynı zamanda olaylara hikmet nazarıyla bakmıştır. Hızır'dan (a.s.) manevi kısmet aldığını ve Âşık mahlasını Hızır'ın (a.s.) verdiğini şu beyitlerle dile getirmiştir:¹³

Ol ledün issi Hızır peygamber

Ana 'Âşık diyü hitâb eyler

Âşık Paşa, babasının vasiyeti üzerine Şeyh Osman'ın kızı ile evlenir, şeyhlik makamına geçer. Ayrıca Anadolu valisi Emir Çoban'ın oğlu Timurtaş Paşa'nın vezirliğini yapmış ve bazı siyasi olaylara karışması sebebi ile hapsedilmiştir. Karıştığı olaylardan dolayı Mısır'da bir süre kalan Âşık Paşa, Amasya'ya dönerken Kırşehir'de hastalanmış ve 13 Safer 733'te (1322) vefat etmiştir. Türbesi şehrin kuzeydoğusuna yapılmıştır.¹⁴ Türbe, Orta Asya Türk geleneklerine bağlı olarak yapılmış farklı bir mimari özelliğe sahiptir. Türbenin kitabesinde Âşık Paşa'dan Şeyh Bâce olarak bahsedilmiştir. Ölüm ve doğum tarihleri ise ebced hesabından ortaya çıkarılmıştır. Bu tarihlerde Kırşehir, Eretnaoğulları'nın arazisi olduğu için türbenin Eretnaoğulları'nın veziri aynı zamanda Âşık Paşa'nın yeğeni olan Ali Şah tarafından yapıldığı rivayeti güçlenmektedir.

Âşık Paşa Türbesi, yan tarafı şehre bakmakta olan bir yamaçta bulunmaktadır. Tamamı mermerden yapılmış türbede Âşık Paşa'nın sandukası giriş duvarının yanında bulunmaktadır. Türbenin sekiz köşesi bulunmaktadır. Türbe yapılırken Orta Asya eski Türk geleneklerine bağlı kalınmıştır. Farklı planı ve ölçülü nahif süslemeleriyle Anadolu'da bulunan ve Âşık Paşa'ya yakışır bir türbe olarak korunmaktadır. Türbede Âşık Paşa ve ailesinden iki kişinin mezarı da bulunmaktadır. Bu mezarlardan biri Âşık Paşa'nın oğlu Can'a aittir. Diğer mezar ise babası Muhlis Paşa'nın zevcelerinden birine aittir.¹⁵

Ailesinden dedesi ve babası da şeyh olan Âşık Paşa, yaşadığı dönemde ilim ve kültür bakımından önemli olan Kırşehir'de tasavvufta büyük bir derece kazanmıştır. Öyle ki halkın Âşık Paşa'nın sözlerine ve tasavvufi yönüne itibar göstermesinden dolayı zaviye kurulmuştur. Böylelikle etrafındaki büyük halk kitlesi daima var olmuştur. Şeyh olarak ve aynı zamanda savunduğu birtakım fikirleri beyan etmesi yönüyle etki alanı daima

¹³ Yavuz, *Garibnâme*, 32.

¹⁴ Kut, "Âşık Paşa", 2.

¹⁵ Sema Eyice, "Âşık Paşa Türbesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1978, IV, 5.

genişlemiştir.¹⁶

Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsıbi'l-Ünsiyye*'de Âşık Paşa'yı şöyle anlatır: “Âşık'a ve hâllerine aferin diyelim, onun kerametinin erişilmez olduğunu bilelim. O güzel yüzlüdür, çirkin işlere hiç bulaşmamıştır. Peygamber'in sırrı olup o, ne getirmişse onu anlatır. O Ebubekir gibi gönülden bağlı, Ömer gibi adaletli, Osman gibi hayâli, Ali gibi cömert ve müşkülleri çözen bir kimse olup, dünyaya değer vermezdi. O sekiz cennetin nasıl olduğunu peygamberlerin bildirdiği gibi bildiren, dokuz feleği meydan edinip hepsinde gezip dolaşan velidir. On bölümden meydana gelen ve her bölümünde on meseleyi anlatan bir kitap yazarak yadigâr bırakıp gitmiştir. Hak aşkı ile yanan Âşık Paşa'nın yazdıklarına canlar ve akıllar ulaşamamıştır. Âlemdeki bütün gizlilikler ona açık idi. O kâinattan ders almıştır. Ledün ilminden bakarsan bunu açıkça görürsün. Allah onun yolunu tamamlayıp noksansız kıldı ve güzellik sahibi eyledi. O kaza sözlü, kader yüzlü, kadir özlü, Hakk'a kavuşan, kudret aynası ve ilim merkezinin noktası idi”.¹⁷

Eserinin başka bir kısmında Elvan Çelebi, Âşık Paşa ile ilgili şu bilgileri vermektedir: Şeyh Paşa olarak bilinen Âşık Paşa, iç ve dış güzelliklerle donatılmıştır. Güler yüze sahip olduğundan etrafa rahmet ışığı saçmaktadır. Ahlâkı ile gönüllere taht kurmuş, yaptığı iyiliklerle herkesten önce yer almıştır. Hak âşığı olması sebebiyle bizzat Hızır tarafından Âşık lakabı verilmiştir. İlâhî bir ilimle donatılmıştır. İlim, feraset, akıl ve amel sahibi olmuştur. Dünyanın ışığıdır; dünya onun bu ışığıyla aydınlanmaktadır. Sorunları, müşkülleri çözmede çok iyidir. Sahip olduğu halvet, riyazet, zikir, fikir ve Allah'a (c.c.) yakarma başka kimsede görülmemiştir. Duası kabul olunmaktadır. Aynı zamanda bazı sırlar onun nazar etmesiyle ortaya çıkmaktadır.¹⁸

1.2. ŞAHSİYETİ

1.2.1. Edebî Şahsiyeti

Âşık Paşa, yaşadığı dönemde yüksek kültüre sahip, itibarlı şahsiyetlerden biridir.

¹⁶ Özkan, “Âşık Paşa ve Çağdaşlarının Türk Diline Hizmetleri”, 93.

¹⁷ Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye Fî Menâsıbi'l-Ünsiyye* (haz. İsmail E. Erünsal, Ahmet Yaşar Ocak), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 12, Ankara 1995, 26-27.

¹⁸ Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye*, 72-73.

Halka hitaben yazmış olduğu şiirleri sebebiyle bu üne kavuşmuştur.

XIV. yüzyılda Anadolu’da diğer yüzyıllara nazaran Türkçe önem kazanmış, her beylik Türkçe eser verme hususunda dikkatli davranarak kültür faaliyetlerine girmiştir. Selçuklu Devleti’nden sonra Osmanlı Devleti de Türkçe eserler vermeye ehemmiyet göstermiştir. Bu çağda yaşayan Âşık Paşa, eserlerini bu bilinçle oluşturmuştur. Aslında bu yüzyılda halkı ve bazı kesimi hariç tutacak olursak Türkçe eser kaleme alınamaz gibi bir düşünce mevcuttur. İşte Âşık Paşa ve o çağda yaşayanlar bu düşünceyi ortadan kaldırmak için Türkçe eserler vermeye çabalamışlardır. Bunun için *Garibnâme*, ortada olan bu düşünceyi yıkan ve Türkçe’nin diğer diller karşısında ne kadar önemli bir dil olduğunu ortaya koyan bir eserdir. Âşık Paşa, Türkçenin anlatımdaki gücünü, her Türk’ün kendi diliyle hikmet ve manayı anlayabilmesini ve Hakk’ı bulmasını ister. Bu düşüncesine örnek olarak şu beyitler verilebilir:

Gerçi kim söylendi bu Türk dili

İlla mâ’lûm oldu ma’nî menzili

Tâ ki mahrûm kalmaya Türkler dahi
Türk dilinde anlayalar ol Hakk’ı

Çün bilesin cümle yol menzillerin

*Yirmegil sen Türk ü Tâcık dillerin*¹⁹

Âşık Paşa güzel bir tahsil hayatı geçirmiştir ve Arapça ve Farsça dillerine vâkıftır. Bunu *Garibnâme*’de az da olsa kullandığı kelimelerde görmekteyiz. Aynı zamanda tahsilinde daha çok İslami ilimler ve tasavvuf ilmine sahiptir. Yaşadığı dönemde devam eden ehl-i sünnet ve ehl-i sünnet karşıtı olan tartışmalarda Âşık Paşa, ehl-i sünnet taraftarı bir yaklaşım izlemiştir.²⁰

Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarına şahit olan Âşık Paşa, dönemden bağımsız olmamış, devlet kurulurken temel meselelerde fikirler üretmek devlete ve topluma hizmet etmiştir. Devlet için Türk dilinin önemini her zaman dile getirip kaleme aldığı eserini herkesin anlayabileceği bir şekilde Türkçe kaleme almıştır. Eserinde Türk kültürünü,

¹⁹ Yavuz, *Garibnâme*, 35.

²⁰ Mustafa Demirel, “Âşık Paşanın Elif-nâmesi ve Dil Özellikleri”, *Bilig*, 3 (3), 1996, 203.

devrelerini, Türk yaşam tarzını ortaya koyup halkı aydınlatma yoluna gitmiştir.²¹ Bu durum Âşık Paşa'nın savunduğu görüş için daima çaba sarf ettiğini göstermektedir. Farsçanın etkili bir şekilde kullanıldığı bir dönemde eserini Türkçe olarak kaleme alması yadsınamaz derecede Türkçe sevgisini, Türkçeye olan bağlılığını ortaya koymaktadır.

Âşık Paşa, devrinde çeşitli türlerin yazılmasına öncülük etmiş; aşk hikâyelerinden Yusuf ile Züleyha, Leylâ ile Mecnun gibi hikâyelerin yanı sıra Mevlid türünün de ilk yazarlarından biri olmuştur. Bu eserlerin yanı sıra Türk Edebiyatı'nda ilk misalini Hakim Süleyman Ata'da gördüğümüz mirâcnâme, Anadolu'da Âşık Paşa ile başlayıp gelişme göstermiştir. Âşık Paşa, eserinde farklı yerlerde birbirini tamamlayan ve iki bölümden oluşan mirâcnâme yazmıştır. 100 beyitten oluşan birinci kısımda sadece Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mekke'den Kudüs'e gelişinin nasıl olduğunu konu alınmakta, Kudüs ve Mescid-i Aksa'nın yanında orada bulunan mekânları, tarihi ve şahıslarla olan ilişkileri canlı olarak tasvir etmektedir. 193 beyitten oluşan ikinci kısımda ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) göklere yükselişi, Cebail ile yolculuktaki hâl ve durumlarla beraber melekleri konu alınmaktadır.²²

Döneminde gül ve bülbül konuları sıklıkla işlenen konular arasındadır. Âşık Paşa, gül ve bülbülün durumlarını eserinde aşk çerçevesinde işlemiştir. Ayrıca ledünnî ilim aldığı Hızır'ın (a.s.) hayatını anlattığı menkıbe türünde de ilk sırada yer almaktadır.²³

Ayrıca Âşık Paşa'yı olaylara hikmetli yönlerden bakması hasebiyle hikemî edebiyatı başlatan şahsiyet olarak ele almamız gerekmektedir. Onun başlattığı bu hikemî tarzı ondan sonra gelen dönemlerde Ahmedî (ö.1413), Nabi (ö.1712), Rami Mehmed Paşa (1654-1704) ve Koca Ragıp Paşa (ö. 8 Nisan 1763) devam ettirmiştir.²⁴

Âşık Paşa, ömrü son bulana dek yazmış, öğrenmiş ve öğretmiştir. Türkçe'nin gücü ve canlılığını eserlerinde gördüğümüz döneminin en büyük mesnevi yazarlarından. İleride daha detaylı anlatacağımız *Garibnâme* ikişer beyit halinde yazılmış mesnevi türünün örneğidir. Bu eseriyle Âşık Paşa, halkının hem toplumsal hem de ahlaki açıdan aydınlanması için büyük gayret göstermiştir.

²¹ Yavuz, *Garibnâme*, 34.

²² Kemal Yavuz, "Anadolu'da Başlayan Türk Edebiyatında Görülen İlk Miraçnâmeler: Âşık Paşa ve Miraçnâmesi", *İlmi Araştırmalar Dergisi*, 8, 1999, 249.

²³ Kemal Yavuz, "Âşık Paşa", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 29-39.

²⁴ Yavuz, "Âşık Paşa", 34.

1.2.2. Tasavvufî Şahsiyeti

Âşık Paşa, kuruculuğunu Baba İlyâs-ı Horasanî'nin yaptığı büyük ve sözü geçen bir şeyh ailesinin XIV. yüzyılın ilk yarısındaki en önemli şahsiyetlerindendir. Ayrıca, Vefâiyye tarikatının başında yer alan bir mutasavvıf olup bu tarikat çevresinde tasavvuf terbiyesi aldığı bilinmektedir.²⁵

Âşık Paşa'nın Anadolu'daki şöhreti sadece edebî şahsiyetinden kaynaklanmamaktadır. Şeyhliği ve sûfiliği sayesinde şöhreti geniş bir zeminde yayılarak devam etmiştir. Tasavvufî yaşantıyı sünnî yaşantıyla birleştirmeye çalışmıştır. Çevresinde bulunan kişilere bu çabasıyla ilgili telkinler vermiştir. Tasavvufa dair bu görüşlerini söylerken sanata başvurmamış, sade bir Türk dili ile eserlerini oluşturmuştur.²⁶

Âşık Paşa, küçük yaşta tasavvufla tanışmıştır. Bunun en önemli etkisi dedesinin tarikat şeyhi olmasıdır. Tasavvufî eğitimi tam olarak kimden aldığı net olarak bilinmese de asıl hocasının Şeyh Osman olduğu rivayetler arasındadır. Çünkü babasının vasiyeti üzerine Şeyh Osman kendisiyle ilgilenmiştir. Şeyh Osman'dan önce ise Süleyman-ı Kırşehrî'den ders aldığı da rivayet arasındadır.²⁷ Âşık Paşa'nın yaşadığı dönemde Kırşehir, önemli ilim, edebiyat, fikir yuvasıdır. Bu sebeple Âşık Paşa, o dönemin şahsiyetlerini anlama ve fikir elde etmede çok elverişli bir konuma sahiptir. Hacı Bektaş-ı Veli, Mevlânâ, Yunus Emre gibi büyük âlimler bu dönemde yaşamış, Âşık Paşa bizzat kendilerini tanıyıp ders alma imkânı olmasa da onların öğrencileriyle tanışıp eserlerini ve kendilerini tanıma imkânına sahip olmuştur. Bu konu açısından Âşık Paşa'nın eserlerine bu şahsiyetlerin ilham kaynağı olduğu görülmüştür,²⁸

Ehl-i sünnet inancına sıkı sıkıya bağlı olan Âşık Paşa, çeşitli dervişlik oluşumlarının ve fütüvvet anlayışının canlı, kuvvetli olduğu bir ortamda çaba göstermiş ve Kırşehir'de Âşık Paşa tekkesi o dönemde en önemli faaliyet gösteren yerlerden biri olmuştur. Halkın anlayabileceği bir dil kullanan ve Yunus Emre'ye benzer bir hitaba sahip olan Âşık Paşa'nın etrafında birçok mürit toplanmıştır. Bu bakımdan Âşık Paşa'nın eserlerinde bu

²⁵ Kut, "Âşık Paşa", 2.

²⁶ Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı*, MEB Yayınları, İstanbul 1983, 381.

²⁷ Kut, "Âşık Paşa", 2.

²⁸ Mehmet, Doruk, "Âşık Paşa'nın Garib-nâme'de Kur'ân Ayetlerine Yaklaşımı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (27), 2013, 171.

tasavvufî ilkeler göze çarpmaktadır.

Yaşadığı dönemde az çok yarış halinde olan tarikatlar bulunmuş olsa da Âşık Paşa geniş bir yankı uyandırmıştır. Bu tesirin oluşmasında ailesinin katkısı olmuştur. Âşık Paşa'nın ailesi toplumda hatırı sayılı aileler arasında sayılmakta, bununla beraber ailede oğlu Elvan Çelebi ve Şeyh Süleyman adlı diğer bir oğlunun torunu olan Âşık Paşazâde gibi önemli edebiyat değerleri yetişmiştir. Yine bu aile, Kırşehir'de uzun yıllar yaşamış ve Âşık Paşa vakıflarının kurucusu olmuştur. Kırşehir'den Amasya'ya ve Çorum'a kadar ailenin soyu yaşam sürmüştür.²⁹

Tasavvufî kişiliği ile ön planda olan Âşık Paşa, bu vazifesini yerine getirirken hem şahsiyetiyle hem de eserleriyle çaba göstermiştir. İnsanlara yararlı olabilmek için kâmil bir insan nasıl olmalı bunu anlatmıştır. İnsanlara öğüt vermekten kaçınmamıştır. Anne babaya hizmet, ihlâs sahibi olmak, insanlara faydalı olmak, ilim öğrenmek, mal ve mülkü insanlar için kullanmak gibi konularda öğüt vermiştir.

1.3. ESERLERİ

Âşık Paşa'nın yazmış olduğu eserler hususunda birçok kaynakta farklı bilgiler yer almaktadır. Bazı eserlerinin ismi her kaynakta zikredilmemiştir. Bununla beraber zikredilen eserleri şunlardır: *Garibnâme*, *Fakrnâme*, *Vasf-ı Hâl*, *Hikâye*, *Kimya Risâlesi*, *Şiirler*, *Risâle fî Beyânî's-Semâ*, *Risâle-i Âşık Paşa*.³⁰

1.3.1. Fakrnâme

Âşık Paşa'nın bu eseri dünyaya meyletmeme, nefsin arzularına uymayıp Hak ile beraber olma konularını ele almaktadır. Bunu anlatırken Allah'ın (c.c.) fakrı bir kuş olarak yarattığı ve konacak bir yer bulması için uçuşması gerektiğini söylemektedir. Uçan bu kuş cennet, güneş ve yerden geçer. Daha sonra Âdem, Nuh, İbrahim, Musa ve İsa peygamberlerin yanından sıra ile geçer. Bu peygamberler, fakrı yanlarına çağırımlarına rağmen fakr onların yanına gelmeyip Ahmed ismiyle bilinen Hazret-i Muhammed'in yanına gider. Çünkü Hazreti Muhammed (s.a.v.) fakrıyla övünmüştür. Bundan sonra şair, fakrdan daha güzel bir şey olamayacağı, fakrın alçakgönüllülük olduğu konusunda öğüt

²⁹ Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı*, 382.

³⁰ Pekolcay, "Âşık Paşa", 197.

verir.³¹

Bu eserin ortaya çıkan iki nüshası bulunmaktadır. Bir tanesi Manisa Muradiye Kütüphanesinde 1153'te kayıtlı bulunan 201 beyitlik nüshadır.³² Diğer Roma Biblioteca Casanatense'de 2054'te kayıtlı 161 beyitten oluşan 1456 yılında istinsah edilen nüshadır.³³

1.3.2. Vâsf-ı Hâl

39 beyitten oluşan bu küçük mesnevîde zaman konusu ele alınmaktadır. Âşık Paşa, zamanı geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman olarak üç başlık altında anlatır. Asıl önemli olanın şimdiki zaman olduğuna vurgu yaparak insanın geçmişe ve geleceğe takılıp kalmamasını öğütler.³⁴

1.3.3. Hikâye

59 beyitten oluşan bu manzum eser Agâh Sırrı Levend tarafından neşredilmiştir. Müslüman, Yahudi ve Hristiyan üç kişinin çıktıkları yolculukta yaşadıkları anlatılır. Hikâyeye şöyle yer verilmiştir: Bu üç kişi çıktıkları yolda canlarının helva çekmesi sebebiyle her biri bir akçe verip helva alırlar. Helvanın az olmasından dolayı Yahudi bir teklif yaparak; üçünün uyumasını ve uyandıkları zaman en güzel rüya görenin helvayı yemesini söyler. Teklifi kabul ederler. Müslüman, diğerlerinin uykuya daldıklarını görünce helvayı yiyip uyur. Uyandıklarında Hristiyan, Hz. İsa'nın kendisini beytülma'mûra çıkardığını; Yahudi, Hz. Musa'nın kendisini Tur dağına çıkardığını söyler. Müslüman da Hz. Muhammed'i (s.a.v.) gördüğünü kendisine ikisinin gittikleri yer hakkında bilgi verdikten sonra helvayı yemesini buyurduğunu anlatır. Müslümanın anlattıklarını Yahudi ve Hristiyan haklı bulurlar ve gülüşürler. Eserde anlatılan bu hikâyeye Âşık Paşa hikmete önem vermeyi öğütler.³⁵

³¹ Agâh Sırrı Levend, "Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevisi Fakr-nâme ve Vâsf-ı Hal", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, Ankara 1953, 207.

³² Levend, "Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevisi Fakr-nâme ve Vâsf-ı Hal", 206.

³³ Yavuz, *Garibnâme*, 60.

³⁴ Levend, "Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevisi Fakr-nâme ve Vâsf-ı Hal", 207.

³⁵ Yavuz, *Garibnâme*, 63.

1.3.4. Kimya Risâlesi

Âşık Paşa'ya ait olduğu şüpheli olan eser, Çorum İl Halk Kütüphanesi'nde 2889 numarada kayıtlı mecmuada bulunan üç risâleden biri olup Agâh Sırrı Levend tarafından yayımlanmıştır.³⁶

1.3.5. Şiirler

Âşık Paşa'nın yazmış olduğu gazeller bazı *Garibnâme* nüshalarının sonlarında ve bazı şiir mecmualarında bulunmaktadır. Bu şiirler Abdalbaki Gölpınarlı'nın *Yunus Emre ve Tasavvuf* adlı eserinde yer almakla beraber ayrıca neşrettiği eseri de bulunmaktadır.³⁷ Sadettin Nüzhet Ergun'un *Türk Şairleri* eserinde de on beş şiiri bulunmaktadır.³⁸

Âşık Paşa'nın hece ile bazen de aruzun heceye yakın vezniyle yazmış olduğu şiirleri, gazelleri Yunus Emre tarzındadır. Birçok şiiri ise musammat yani ortalarından kafiyeli söylenmekle beraber bestelenmesi ile klasik halk ilahilerini anımsatmaktadır. Gazellerinin bir kısmı da mısra başları aynı harflerle başlamış olup aliterasyonları anımsatmaktadır.

*Devlet dakı sensin bana devran dakı sensin bana
Değdi bana senden bu aşk, döndü yüzüm senden yana*

*Devletlü başın tacısın, dervişlerin miracısın
Dün gün cânım muhtâcısın, dindür seni sevmek bana*

*Doldum senin fikrün ile, dirlüklerüm şükrün ile
Dilüm senün zikrün ile dek durmasun önden sona*

*Dermânda bu âşık cânı diler göre her dem seni
Dolınma iy devlet günü didârünü göster bana*

mısraları ortadan ikiye bölünerek dörtlükler halinde yeniden oluşturulduğunda bunun bir örneğini teşkil eder.³⁹

³⁶ Kut, "Âşık Paşa", 2.

³⁷ Abdalbaki Gölpınarlı, "Âşık Paşa'nın Şiirleri", *Türkiyat Mecmuası*, V, İstanbul 1936, 87-101.

³⁸ Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, I, İstanbul 1936, 134.

³⁹ Ergun, *Türk Şairleri*, 141.

Garibnâme'ye göre şiirleri biraz daha canlılık taşımaktaysa da sanat bakımından yetersiz görülmektedir. Bunun sebebi ise yaşadığı dönemde hecede Yunus Emre, aruzda Gülşehri ve Hoca Dehhani gibi şahsiyetlerin ön plana çıkmalarıdır.⁴⁰

1.3.6. Risâle fî Beyânî's-Sema'

Eserin Âşık Paşa'ya ait olup olmadığı tartışılan bir konu olsa da *Garibnâme* ile benzerlik arz etmesi, eserde Âşık mahlasının kullanılması gibi sebeplerden dolayı aidiyet ihtimali kuvvetlenmektedir.

Semanın haram mı helal mi olduğu konusunda belirtilen çeşitli görüşler karşısında Âşık Paşa'nın görüşü eserin konusunu oluşturmaktadır. Düşüncelerini kuvvetlendirmek için ayet ve hadislere başvuran Âşık Paşa, kâinatta her şeyde bir dönüş ve hareketin varlığından bahsederek, insanın da bu dönüş ve harekete ayak uydurması için sema yapmasının gerekli olduğunu savunmuştur. Yalnız ona göre sema dört grup insan için helâl ve mübahtır:

- 1- Semâ'yı neden yaptığını bilenler
- 2- İnsanları hak yola davet edenler
- 3- Vecd sahibi olanlar
- 4- Vecd halinde olanlara uyanlar (üçü helal, bu grup mübahtır.)

Bu gruplar dışında olanlara sema yapmak haramdır.⁴¹

Âşık Paşa'nın bu eserinden ilk defa bahseden Bursalı Tahir Bey'dir. Bursalı Tahir Bey, Âşık Paşa'nın bu mensur eserinin Manisa Muradiye Kitaplığı'nda olduğunu eserinde kaydeder.⁴²

1.3.7. Garibnâme

Garibnâme gerek Türk kültür tarihi açısından gerek Anadolu'da başlayan Türk edebiyatı açısından çok önemli eserlerden biridir. Çünkü Âşık Paşa, eserlerini

⁴⁰ Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı*, 382.

⁴¹ M. Fatih Köksal, Şaban Kırılı, "Âşık Paşa'nın Sema Risalesi", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 33, 2013, 178.

⁴² Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (Haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), I, Meral Yayınevi, İstanbul 1333, 74.

oluştururken sadece Arap veya Fars edebiyatından izler taşımayıp Türk edebiyatını kullanmıştır. Bu sebeple Türk edebiyatında özellikle hem akıl hem din cihetiyle *Kutadgu Bilig*'e benzerliği ile dikkat çekmiş; dünya ve ahiret hayatı için çalışmalar yapan ve dünyayı anlamlandırma konusunda insanlara ders veren bir şair olarak karşımıza çıkmıştır.⁴³

Garibnâme, Âşık Paşa'nın 1330 yılında yazdığı büyük mesnevisidir. Muhtevası itibariyle dinî ve tasavvufî olan bu eser, Türk Tasavvuf Tarihi bakımından da bize değer katan bir çalışmadır. Eserinin yazılış amacını, Farsça yazdığı mukaddimede Türklere doğru yolu göstermek ve tasavvufu anlatmak olarak açıklamıştır.⁴⁴

Türk diline kimseler bakmaz idi

Türklere hergiz gönül akmaz idi

Türk dahi bilmez idi bu dilleri

İnce yollu ol ulu menzilleri

dizeleriyle Âşık Paşa, Türk dilini ince yol ve ulu menzil kelimeleri ile ifade etmiş, Osmanlı'nın cihan hâkimiyeti mücadelesinde birlik olma açısından Türkçenin önemini anlatmıştır. Ayrıca Arap ve Fars dillerine karşı Türk dilini her zaman savunmuştur. Türk diline ehemmiyet verilmemesinden şikayetçi olmuştur. Aslına bakarsak Türk coğrafyasında Türkçe eser vermek çok önemsiz sayılabilirdi. Fakat Gazneliler Devleti ile başlayan daha sonra Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletleri ile Türk dilini kullanmama geleneği bu eseri Türkçe olması sebebiyle önemli kılmıştır. Âşık Paşa'ya göre, Türk milletinin sevilmesine engel olan faktörlerden biri edebiyat alanında Türkçenin kullanılmayışıdır. Çünkü bir milletin dilini öğrenmek, o millete karşı gönül yakınlığı oluşturur. Bu sebeplerle Âşık Paşa, Türk dili ile eser vererek döneminin Türkçeye gönül verenlerinden olmuştur.

Eser bazı nüshalarda başka manzumelerin de yer almasından dolayı Divan-ı Âşık, Divan-ı Âşık Paşa, Maârifnâme olarak isimlendirilmiştir. Fakat *Garibnâme* ismini bizzat Âşık Paşa vermiş⁴⁵ ve bunu şu beyitle dile getirmiştir:

⁴³ Kemal Yavuz, "Âşık Paşa Ailesi ve *Garibnâme*'nin Yapısı" (Haz. M. Fatih Köksal), *Âşık Paşa ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu*, (1-2 Kasım, 2013, Kırşehir) Bildiriler, 467.

⁴⁴ Demirel, "Âşık Paşanın Elif-nâmesi ve Dil Özellikleri", 93.

⁴⁵ Ergun, *Türk Şairleri*, 130.

*Bu Garibnâme anın geldi dile
Kim bu dil ehli dahı ma'nî bile*

Eser on bölümden ve yüz kıssadan oluşmakla beraber beyit sayısı nüshalara göre farklılık arz etmektedir. Sadettin Nüzhet Ergun'un çalışmasına göre 10.293, Âmil Çelebioğlu'nun çalışmasına göre de 10.015 ve 10.312 beyitten oluştuğu bildirilmekteyse de ortalama 12.000 beyit olduğu rivayet edilir. Prof. Dr. Kemal Yavuz'un Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından günümüz Türkçesine çevrilmiş baskısında 10.613 beyit mevcuttur.

Eser aruzun Fâilâtün Fâilâtün Fâilün kalıbıyla yazılmıştır. Eserin baş kısmında eserle ilgili tanıtıcı bilgi verilmekte ve bölümler iki beyitle anlatılmaktadır. Bu bilgilerden sonra tevhit ve münacat şiirlerinden oluşan 228 beyit yer alır. Daha sonra sıralamayı Peygamber'e övgü, dört halifeye övgü, Peygamber'in risaletinin ispatı konulu şiirler takip ettikten sonra asıl bölümler anlatılmaya başlanır.⁴⁶

Garibnâme 10 bölüme ayrılmıştır. Her bölümde o bölümün sayısı ile ilgili konular işlenmiştir. Örneğin birinci bölümde vahdetten, ikinci bölümde ikiliklerden yani yer ile gök veya dünya ile ahiretten, üçüncü bölümde üç olanlardan yani mazi, hâl ve istikbalden, dördüncü bölümde ateş, hava, su ve topraktan oluşan dört unsurdan, beşinci bölümde beş his, beş ibadet gibi beşlerden, altıncı bölümde dünyanın altı günde yaratılışından, yedinci bölümde yedilerden yani yedi kat göklerden, yedi menzil ve yedi perdeden, sekizinci bölümde sekiz cennetten, dokuzuncu bölümde dokuz nefisten ve onuncu bölümde ise on sayısının öneminden bahsedilmektedir.⁴⁷

Garibnâme'nin on bölümünde ayrı ayrı kıssalara yer verilmiştir. Bölümler ilerledikçe her konu genişletilerek incelenmiştir ki bu da Âşık Paşa'nın çok fazla konuya temas ettiğini göstermektedir. Aynı zamanda eserde genişletilme belli bir nizamla görülmektedir.⁴⁸ Fuad Köprülü, *Garibnâme* için "âdetâ hendesî bir intizâma mâlik" tabirini bu yüzden kullanmıştır.⁴⁹ Âşık Paşa, eserinin 10 bölümden oluşmasını, her bölümde 10 kıssa yer almasını ve eserini Türkçe yazmasını 10. bölümde 10. kıssada şöyle anlatmıştır:

⁴⁶ Yavuz, *Garibnâme*, 45-46.

⁴⁷ Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı*, 382.

⁴⁸ Yavuz, *Garibnâme*, 47.

⁴⁹ Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı*, 382.

*Yirde ve gökde sayılan şol onıla
Ma'lum oldı kamu iş kıldan kıla*

*Anun için bu kitâbun aslın on
Eyledük babın u urduk faslın on*

Yine 8. bölümün 5. kıssasında aşk konusu ele alınmaktadır. Aşk, bir kişide ortaya çıkmışsa bu kişide ortaya çıkan belirtiler sekizinci bölümde yer aldığından sekiz görünüşte ortaya konulmuştur. Bölüme Âşık Paşa, aşkın âşığı ele geçirince bazısı açık bazısı gizli olmak üzere sekiz hâl göstereceği ibaresiyle başlamıştır. Bu sekiz hâli şöyle sıralamıştır:⁵⁰

Birinci hâl: 10 beyitte anlatılan birinci hâlde âşık kişide, dünya arzusunun kalmayacağından, yüzünün sararıp dudaklarının kuruyacağından bahsedilir.

İkinci hâl: 11 beyitte anlatılan ikinci hâlde âşık kişinin gözüne uyku girmemesinden, yemeyi içmeyi kestiğinden, baktığı her yerde sevdiğini görmesinden bahsedilmektedir.

Üçüncü hâl: 12 beyitte âşık kimsenin iradesini kaybettiği için aşk kendisini hangi yöne çekerse o yöne gittiği anlatılmaktadır.

Dördüncü hâl: Âşığın toplumdaki kınama ve ayıplanmalara aldırmadığı hatta bu durumdan memnuniyet duyduğu 12 beyitte anlatılır.

Beşinci hâl: Âşığın halkın diline düşmesi ve öldükten sonra bile aşkının yıllarca dilden dile yayıldığı 10 beyitte anlatılır.

Altıncı hâl: Âşık kimsenin mal mülk, ev gibi kaygılarının olmadığı, aşkın tek kaygısı olduğu 10 beyitte anlatılır.

Yedinci hâl: 13 beyitte âşık kimsenin garip olduğundan ve sırrını kimseye açamadığından bahsedilmektedir.

Sekizinci hâl: Âşık kimsenin sonunun ne olacağı ile ilgili kaygıları olmadığı, dünya ve ahiret düşünmediği ve artık âşığın sevgili olup sevgiliden başka hiçbir şeyi gözü görmediği 14 beyitte anlatılır.

⁵⁰ İsa Kocakaplan, "Garib-nâme'de Aşkın Hâlleri", *Türk Dili Dergisi*, 785, 2017, 8.

Âşık Paşa, bölüm sonunda aşk ortaya çıktığı zaman âşığın her şeyi terk ettiğini, baktığı her yerde sevgiliyi gördüğünü ifade eder. Ayrıca aşka ulaşan kimsenin ölümsüzlüğü bulduğunu dile getirerek, aşkın tadını aldığı için aşkı anlayıp anlattığını, bu sebeple kendisine “Âşık” mahlasının verildiğini söyler.

Eserin ayrıntılı içeriği şu şekildedir:

- Giriş
- Tanrı’ya Yalvarış
- Hz. Muhammed’e (s.a.v.) Övgü
- Hz. Ebubekir’e (r.a.) Övgü
- Hz. Ömer’e (r.a.) Övgü
- Hz. Osman’a (r.a.) Övgü
- Hz. Ali’ye (k.v.) Övgü

Birinci Bab

Birinci Kıssa: Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Arkadaşlarının Hallerinin Açıklanması

İkinci Kıssa: Lokman Suresi 28. Ayetin Açıklanması

Hz. Âdem (a.s.)

Hz. Nuh (a.s.)

Hz. Musa (a.s.)

Hz. İbrahim (a.s.)

Hz. Davud (a.s.)

Hz. Süleyman (a.s.)

Hz. İsa (a.s.)

Hz. Yusuf (a.s.)

Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)

Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Arkadaşları

Üçüncü Kıssa: Birlik Rahmettir Konusunun Açıklanması

Dördüncü Kıssa: Birlik Üzerine

Beşinci Kıssa: Allah’ın (c.c.) Ellerde Çeşitli Hikmetler Gizlemesinin Açıklanması

Altıncı Kıssa: Allah’ın (c.c.) Toplanma ve Birlik İçin Gökten Su İndirmesinin Açıklanması

Yedinci Kıssa: Yol Göstericiye Uyma

Sekizinci Kıssa: Arap'ın Hikayesi

Dokuzuncu Kıssa: Otuz Oğlu Olan Padişahın Hikayesi

Onuncu Kıssa: Arkadaşların Hayırlısı Dörttür Konusunun Açıklanması

İkinci Bab

Birinci Kıssa: Dünya ve Ahiret Hayatının Anlatılması

İkinci Kıssa: Yerde ve Gökte Olan Varlıkların Açıklanması

Üçüncü Kıssa: Ruhanî ve Cismanî Âlem Konularının Anlatılması

Dördüncü Kıssa: Kara ve Denizde Bulunan Her Şeyin İnsanda Mevcut Olduğunun Açıklanması

Beşinci Kıssa: Rahmanî ve Şeytanî Meclis

Altıncı Kıssa: Kanaat Tükenmez Hazinedir Sözünün Açıklanması

Yedinci Kıssa: Affedilme ve Rezil Olma Konularının Örnekler Üzerinden Anlatılması

Sekizinci Kıssa: Fussilet Suresi 53. Ayetin Açıklanması

Dokuzuncu Kıssa: İnsan Vücudu

Onuncu Kıssa: Aş

Üçüncü Bab

Birinci Kıssa: İnsanın Başlangıcı, Sonu ve Cismanî Hayatının Anlatılması

İkinci Kıssa: İnsanın Çocukluk, Gençlik, İhtiyarlık Dönemlerinin Anlatılması

Üçüncü Kıssa: Yaratılmış Olan Şeylerin Üç Bölüme Ayrılması

Dördüncü Kıssa: İnsan Ruhunun Üç Mertebesi

Beşinci Kıssa: Gümüş ve Bakır

Altıncı Kıssa: İnsanda Mevcut Olan Üç Haslet

Yedinci Kıssa: Bahçe Yapan Padişahın Hikayesi

Sekizinci Kıssa: Söz

Dokuzuncu Kıssa: Allah'ın (c.c.) Yokluk Ülkesinden Üç Türlü Varlık Yaratması

Onuncu Kıssa: İnsana Verilen Üç Çeşit Taht

Dördüncü Bab

Birinci Kıssa: Küçük Âlem ve Büyük Âlemin Dört Temeli

İkinci Kıssa: Yüce (Ulvi) ve Aşağılık (Süflî) Âlem

Üçüncü Kıssa: İsrâ Suresi 12. Ayetin Açıklanması

Dördüncü Kıssa: Yüce Allah'ın (c.c.) İnsanı Dört Derecede Yaratması

Beşinci Kıssa: Bitki, Hayvan, İnsan ve Melek

Altıncı Kıssa: İnsan Vücudu

Ziyade Eklenen Kıssa: İnsan Ruhunun Vücut veya Vücut Dışında mı Olduğu Sorusunun Cevaplanması

Yedinci Kıssa: Muhammed Suresi 15. Ayetin Açıklanması

Sekizinci Kıssa: Her Var Olanın Vücutla Donatılması

Dokuzuncu Kıssa: Allah'ın (c.c.) İnsan Vücudunu Dört Zıttan Yaratması

Onuncu Kıssa: Lokman Suresi 28. Ayetin Açıklanması

Beşinci Bab

Birinci Kıssa: Yerler ve Gökler Allah'ın (c.c.) Azametinde Ancak Asılı Bir Ceviz Gibidir Konusunun Açıklanması

İkinci Kıssa: Büyük Evren, Küçük Evren ve Bunların İnsan Vücudu ile Karşılaştırılması

Üçüncü Kıssa: Allah'ın (c.c.) Cihana Beş Türlü İlim Vermesi ve Bu İlimlerin İnsan Bedeninde Beş Çeşit Yere Bağışlanması

Dördüncü Kıssa: Kur'an-ı Kerim Okuma

Beşinci Kıssa: Halvet

Altıncı Kıssa: İnsanda Bulunan Beş Çeşit Hastalık

Yedinci Kıssa: Sıradan İnsanlardaki Beş Duyu ve Seçkinlerin (Havas'ın) Duyuları

Sekizinci Kıssa: Allah'tan (c.c.) Cihana Açılan Beş Kapı

Dokuzuncu Kıssa: Tarikat Yolcusunun Misalinin Nasıl Olduğunun Anlatılması

Onuncu Kıssa: Seven ve Sevilen

Altıncı Bab

Birinci Kıssa: Allah'ın (c.c.) Âlemi Altı Günde Yaratması ve Altı Yön

İkinci Kıssa: İnsanın Altı Yöne Hapsolması

Üçüncü Kıssa: Din Yolcusu ve Yakîn Sahibinin Altı Yönde Olması

Dördüncü Kıssa: Şeyh ve Mürid Arasındaki Altı Şeyin Varlığı

Beşinci Kıssa: Ekimin Altı Şartı

Altıncı Kıssa: Altı Peygamber

Yedinci Kıssa: Altı Çeşit Kahır

Sekizinci Kıssa: Alçakgönüllülük

Dokuzuncu Kıssa: Büyüklük Taslayan ve Kibirlenenlerin Durumlarının Açıklanması

Onuncu Kıssa: Tarikatta İlerlemek İçin Aşılması Gereken Engeller

Yedinci Bab

Birinci Kıssa: Yedi Gezegen, Çocuğun Ana Rahminde Oluşması ve Bunun Gezegenlerle Bağlantısı

İkinci Kıssa: Yer ve Gök

Üçüncü Kıssa: İnsan Yaşamının Yedi Konağı

Dördüncü Kıssa: Yedi Şeyin Yedi Nesneyle Yapılmasının Açıklanması

Beşinci Kıssa: Nûr Suresi 35. Ayetin Açıklanması

Altıncı Kıssa: Allah'ın (c.c.) İnsan Vücudunu Yedi Tabakadan Yaratması ve Yedi Çeşit Elbise ile Kuşatması

Yedinci Kıssa: Âlemde Bulunan ve Eşsiz Olan Yedi Nesnenin Açıklaması

Sekizinci Kıssa: İnsan Ruhunun Bedende Yer Tutmasının Açıklanması

Dokuzuncu Kıssa: İnsan Nefsi

Onuncu Kıssa: Tarikata Girenlerin Bu Yoldaki Hâllerinin Açıklanması

Sekizinci Bab

Birinci Kıssa: Sekiz Cennet

İkinci Kıssa: Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Miracı

Üçüncü Kıssa: Duhâ Suresi 8. Ayetin Açıklanması

Dördüncü Kıssa: Hızır'ın (a.s.) Kerametlerinin Dereceleri

Beşinci Kıssa: Aşka Bağlılık ve Aşkın Belirtileri

Altıncı Kıssa: Allah'ın (c.c.) Sekiz Çeşit Âşık ve Sevgili Yaratması

Yedinci Kıssa: Madenin Geçirdiği Sekiz Aşamanın Açıklanması

Sekizinci Kıssa: Yerden Biten Çeşitli Nimetlerin Sekiz Şey ile Var Olduğunun Anlatılması

Dokuzuncu Kıssa: İnsan Vücudu

Onuncu Kıssa: Hac Suresi 65. Ayetin Açıklanması

Dokuzuncu Bab

Birinci Kıssa: Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Nurunun Yaratılışı

İkinci Kıssa: Allah'ın (c.c.) Yokluk Ülkesinden Yarattığı Dokuz Tabaka Varlık

Üçüncü Kıssa: İnsanın Dokuz Tabakaya Ayrılması ve Bu Dokuz Tabakanın Üç Derecesi

Dördüncü Kıssa: Değirmen

Beşinci Kıssa: Tasavvuf Yolcusunun Dokuz Perdeden Geçip Allah'ın (c.c.) Birliğine Ulaşması

Altıncı Kıssa: Anne Karnındaki Ceninin Dokuz Aylık Süreci

Yedinci Kıssa: Hz. Muhammed'in (c.c.) Miracı

Sekizinci Kıssa: Söz ve Hâllerinin Açıklanması

Dokuzuncu Kıssa: Pehlivan ve Yiğitlerin Durumlarının Açıklanması

Onuncu Kıssa: Allah'ın (c.c.) İnsanı Dokuz Çeşit Nüfustan Yaratması

Onuncu Bab

Birinci Kıssa: Cennetle Müjdelenen On Kişi

İkinci Kıssa: İnsana Yardım ve İmdat Eden On Şey

Üçüncü Kıssa: Allah'ın (c.c.) On Kişiyi On Kötü Huydan Dolayı Huzurundan Kovması

Dördüncü Kıssa: İnsan Nefsi

Beşinci Kıssa: İlmin Mala Olan Üstünlüğünün Açıklanması

Altıncı Kıssa: Müminlerin Dünyadaki On Çeşit Arkadaşı

Yedinci Kıssa: Allah'ın (c.c.) Hz. Âdem'in Vücuduna Koyduğu On Çeşit Haslet

Sekizinci Kıssa: Allah'ın (c.c.) Ruhanî Âleminden Cismanî Âleme Gönderdiği On Kıymetli Nesne

Dokuzuncu Kıssa: On Çeşit Öğüt

Onuncu Kıssa: Kitabın Yazılış Sebebi, On Bölümden Oluşmasının Hikmetleri, On Bölümde Garip ve Orijinal Kıssalar Bulunması ve İsminin *Garibnâme* Olduğunun Anlatılması.

Eserin içeriğinde de görüldüğü üzere her bölümde onar alt bölüm bulunmaktadır. Toplamda 100 alt bölüm karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber her bölümün kendine özel bir şeması oluşmuştur. Örneğin birinci bölümde 10 tane bulunan alt bölüm birer kıssa ile anlatılır. 5. bölümün 10 alt bölümünden her biri beşer kıssa ile anlatılır. 10. bölümün 10 tane bulunan alt bölümlerinden her birinde ise onar kıssa bulunmaktadır. Bu yapısı ile kitap bir piramide benzetilebilir. Sondan başa doğru 10. bölüm piramidin tabanı olacak şekilde 100 kıssadan oluşur. 8. bölümde 80 kıssa bulunur. 1. bölüm ise piramidin zirvesi olup 10 kıssa ile yapı tamamlanmıştır. Böylece eserde 550 konu işlenmiştir.⁵¹

Garibnâme, hem dini konuları hem de uhrevî konuları ele almaktadır. Anasır-ı erba'adan (dört unsur: ateş, toprak, su ve havadan), bu unsurların insandaki etkilerinden, gökteki yıldızlardan, insan hayatının başlangıcından, geçirdiği evrelerden bahsetmenin yanında, Allah'ın kudreti, Peygamber sevgisi ve ahlâkî konuları ele almaktadır.

Fuad Köprülü'nün ifadesine göre *Garibnâme*'de dönemle ilgili pek az bilgiye yer verilmektedir. Ona göre sadece bir yerde Moğol hâkimiyetine dair bilgiler yer almaktadır.

⁵¹ Kocakaplan, "Garib-nâme'de Aşkın Hâlleri", 6.

Başka bir yerde de Türkistan'dan yani Anadolu'dan bahsedilmektedir. Yine 9. bapta alplerden bahsedilse de o devrin toplumsal hayatında önemli derecede karşılanacak bir olay olmadığını ilave etmektedir.⁵²

Âşık Paşa Türk diline verdiği önem hasebiyle *Garibnâme*'yi yazmıştır. O dönemde Türkçenin gereken öneme sahip olmadığını, Türkçenin diğer diller yanında önemsiz kaldığını, ilgilenilmediğini ve bu durumu Türk milletinin de anlamadığını dile getirmektedir. Bu yüzden eserini Türk milletinin okuyup anlaması, özellikle Türklerin kendi dilinde rahatlıkla okuyabilmesi için Türkçe kaleme almıştır.⁵³ Bu özelliği Yunus Emre'den etkilendiğini göstermektedir. Çünkü Farsçanın çok fazla kullanıldığı dönemde Yunus Emre'nin millî dili ısrarla kullanma çabası Âşık Paşa'yı etkilemiştir. Bu yüzden eserini Türkçe kaleme almıştır.⁵⁴

Âşık Paşa'nın *Garibnâme*'yi Türkçe kelimelerle oluşturduğu, pek çok beyitte saf Türkçe kullandığı şu beyitlerde karşımıza çıkmaktadır:⁵⁵

Sanma kim buncak-durur erlik işi

Binde biridür ki direm iy kişi

Her kim erlik tahtına ağmış ola

Ol kişiden dört oğul toğmuş ola

Dördi toğa dört yirinden ol erün

Eydeyüm ger açuğ-ısa gözlerün

İşid imdi her birinin adını

Kim bulasun uşbu sözün dadını

Türkçe olmasına rağmen ölçülü bir şekilde Arapça ve Farsça kelimeler kullanılan eser çok açık ve anlaşılırdır. Bu duruma örnek olarak şu beyitler karşımıza çıkmaktadır:

Bu gönül rencin dahı bilsen gerek

⁵² Köprülü, *İslam Ansiklopedisi*, 704.

⁵³ Yavuz, *Garibnâme*, 52.

⁵⁴ Köprülü, *İslam Ansiklopedisi*, 705.

⁵⁵ Kemal Yavuz, "Âşık Paşanın Dil Üzerine Hizmetleri ve Türkçeye Katkıları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 32, 2012, 235.

Ne-y-imiş dermânını kilsan gerek

*Çün gönül rencûr ola kaygu dutar
Kaygudan kaynar yine kaygu biter*

*Bu gönül sayruluğı kaygu- durur
Vây ana kim kaygu ana hû- durur*

*Kaygu eğlense gönülde jeng olur
Jeng olıcak gözgü yüzi neng olur*

*Gussa vü kaygu gönülden gidicek
Bu gönül bağçaları virür çiçek*

Eserde yeri geldiğinde bu Arapça ve Farsça kelimelerin kullanımını artırılmıştır. Fakat bu halkın konuşmasından ve zevkinden hiçbir zaman uzak bir şekilde olmamıştır. Bu tür beyitlerde yine Türkçe kullanım yabancı kelimelere göre fazladır. Şu beyitler örnek olarak verilebilmektedir:⁵⁶

*Ya'ni bilsün bu hikayet ne'ydügin
Bu hikayetden irâdet ne'ydügin*

*Geldük imdi bu sözün takrîrine
Bir nazar kıl pâdişâh takdirine*

*Gör ki ne kıldı vü n'itdi n'eyledi
Dünyada bu halkı niçün eyledi*

*Niçün oldu yir ü gök ü cism ü cân
Nişe geldi dünyaya bu ins ü cân*

*Gökde niçün yorıdı bu ay u gün
Niçün oldu ay u yıl u dün ü gün*

*Nişe bağlandı zamâna ay u yıl
Nişe berkindi mekâna âb u gil*

Nişe bitdi yir yüzinde huşk u ter

⁵⁶ Yavuz, “Âşık Paşa'nın Dil Üzerine Düşünceleri ve Türkçeye Hizmetleri”, 237.

Nişe dutdı dünyayı dürlü hüner

Niçün oldı dünyada bu yaz u kış

Niçün işlendi cihânda her bir iş

Tâ ki Hakk'un gizlü genci açıla

Rahmeti bu cümle halka saçıla

Bileler her bir işi adı-y-ıla

Bileler her bir aşî dadı-y-ıla

Yiyüp ol ni'metleri şürk ideler

Bileler Hak varlığın zikr ideler

Arapça ve Farsça kelimeler yanında halkın anlayabileceği halk tarafından kullanılan Farsça ve Arapça tamlamalar, eserde az sayıda da olsa bulunmaktadır. Bunun yanında bazı kelimeleri kendine göre ele almaktadır.⁵⁷

Bogaz = bog az

Sözi pek bogsa gerek anda bogaz

Ya'ni bogaz didügi anda bog az

Oluşturmuş olduğu bu özgün yapı Âşık Paşa'nın dilin bütün gücünü ortaya çıkardığını ve bu gücü yaşatmak istediğini göstermektedir. Bu bakımdan kendi dönemine ve daha sonraki dönemlere Türkçenin zenginliği ile örnek olmuştur. Çünkü Türkçenin ifade gücünü kendine has bir üslupla ortaya koymuştur.

Âşık Paşa'yı dil yönünden etkilemese de şekil yönünden etkileyen kişi Mevlânâ'dır. Mevlânâ'nın bilinen en önemli eseri *Mesnevî*'dir. Âşık Paşa da eserini mesnevi nazım şekliyle oluşturmuştur. Mesnevîler beyitlerden oluşan, konu sınırlaması olmadan dilediğimizi anlatabildiğimiz akıcı bir nazım şeklidir. Bu bakımdan Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si Âşık Paşa'yı etkilemiştir. Aynı zamanda iki eserin muhtevasına baktığımızda da benzerlik mevcuttur. Allah sevgisi, ilahi aşk, peygamber sevgisi gibi konular işlenmektedir. Yani iki eser de tasavvufî ve dinî nitelik taşımaktadır. Ancak *Garibnâme*'de bulunan hikâyeler *Mesnevî*'deki hikâyelere göre bir intizama göre

⁵⁷ Yavuz, "Âşık Paşa'nın Dil Üzerine Düşünceleri ve Türkçeye Hizmetleri", 238.

verilmiştir.

Âşık Paşa'da Yunus Emre tesiri de görülmektedir. Yunus Emre gibi Âşık Paşa da hece ölçüsüyle kimi zaman da aruz ölçüsünün heceye benzeyen kısmı ile gazeller yazmıştır. Yalnız Âşık Paşa'nın bu gazellerinde Yunus Emre'nin sahip olduğu sanatın izleri görülmemektedir. Bu da Âşık Paşa'nın eserlerinin sadece öğretici yönünün olduğunu göstermektedir.

Mevlânâ, Yunus Emre'nin yanı sıra Âşık Paşa'nın da üzerinde durduğu ana konulardan biri vahdettir ki vahdet, İslam inancının temelidir. Bu konuyu Âşık Paşa'nın da ele alması onun tekrara düştüğünü göstermemektedir. Her ilim adamının her şairin konuyu ele alış şekli birbirinden farklıdır. Âşık Paşa, vahdet fikrini ele alırken ikna edici örnekler ve deliller ile desteklemektedir. Her bölümde Kur'an ayetlerini kullanması, yeri geldiğinde ayetleri tefsir etmesi, hadisleri kullanması, hadisleri şerh etmesi bunu kanıtlamaktadır.

Süleyman Çelebi'nin kaleme aldığı *Vesîletü'n-Necât* üzerinde ise *Garibnâme*'nin büyük tesiri görülmektedir. Bu iki eser karşılaştırıldığında *Garibnâme*'nin *Vesîletü'n-Necât*'a bizzat kaynaklık ettiğini de söylemek mümkündür. Çünkü eserler arasında hem ifade hem de vezin bakımından benzerlik bulunmaktadır. Birden fazla beyit bazen aynen bazen değiştirilerek *Vesîletü'n-Necât*'ta yer almıştır.⁵⁸ Süleyman Çelebi'nin bu eserden yararlanması Âşık Paşa'nın tasavvufta manevî nüfuza sahip olmasından dolayıdır.

Yoğ iken bu yir ü gök ol var idi

Şöyle eksiksiz gani Cebbar idi (7. Bab, 2. Destan)

Birdür ol birliğine şek yok durur

Andan artık dünyada tek yok durur (2. Bab, 1. Destan)

Eserin dikkat çekici özelliklerinden biri telif olmasıdır.⁵⁹ Yani tercüme bir eser değildir. Türk edebiyatı oluşurken Farsça ve Arapça eserlerin tercümelerinden faydalanılmış, gerek vezin yönüyle gerek nazım şekilleriyle etkilenilmiştir. Bu durum yenilikten kaçınmadığımızı göstermektedir. Fakat bu yeniliklerle beraber kendimize has bir üslup oluşturup eserlerimizi sadece tercüme yoluyla değil telif yoluyla ortaya

⁵⁸ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 43.

⁵⁹ Yavuz, *Garibnâme*, 51.

çıkarmamız dikkate değerdir.

Garibnâme hacimli bir eser olmasının yanında, beyitler bazı yerlerde aynen bazı yerlerde ise azı değiştirilerek kullanılmıştır. Her kıssada başta veya sonda benzer ifadeler kullanılmıştır. Ayrıca eserde açık bir anlatım söz konusudur. Bunun yanı sıra çok az da olsa gerek duyulduğu yerde Farsça ve Arapça tamlamalar kullanılmıştır. Bu durum eserin anlaşılmasını asla güç duruma getirmemektedir.

Garibnâme'nin dinî ve tasavvufî eser olması Âşık Paşa'nın dinî ilimlere vakıf olmasıyla ilgilidir. Çünkü eserde bütün İslamî ilimlerden faydalandığını görmekteyiz. Özellikle onun yararlandığı ilk kaynak *Kur'an-ı Kerim*'dir. Kıssaları anlatırken Kur'an'a aykırı bir şey anlatmaması, anlattıklarını Kur'an ayetleriyle desteklemesi açısından bunu söyleyebilmekteyiz. Eserinde verilen mesajlar Kur'an'ı iyi anladığını, özümlediğini göstermektedir. Birlik, beraberlik, ahlak, yalan, fitne gibi konularda *Kur'an-ı Kerim* ile aynı mesajları vermesi, eserinin Kur'an'ı açıklayıcı bir özellik taşıdığını gösterir. Aynı zamanda bu konuların daha da anlaşılır olması için Kur'an, tasavvuf ve hadis ilimleri ile örnekleri çoğaltmaktadır.

Âşık Paşa eserinde Kur'an'dan sadece konu bakımından faydalanmamış, şekil açısından da faydalanmıştır. Her bölümde yer alan kıssaları anlatırken birkaç tanesi hariç Ayetler bulunmaktadır. Bu bakımdan bütün kıssalarda üç yüzden fazla Ayet yer almakta olup yirmiden fazlası Kur'an-ı Kerim'in tefsiri şeklindedir.

Âşık Paşa eserinde Kur'an ayetleri dışında hadislerle de yer vermiştir. Ayetler kadar olmasa da eserinde elliden fazla hadis kullanmıştır. Ayrıca hadisler, kullanılan kıssalarda ya şerh edilmiştir ya da bizzat kıssayla alakalı olarak zikredilmiştir. Hz. Muhammed'in özelliklerinden, dört halifeden, sahabilerden bahsetmesi siyer ve İslam tarihinden konular işlediğini; cennet, cehennem, mizan gibi konuların yer alması kalamî konular işlediğini göstermektedir. Son bölümde ise Hz. Ali'yle ilgili bir hadis-i şerife yer vermesi gibi konularda mezhepler tarihine değindiğini göstermektedir. Bu durum Âşık Paşa'nın siyer, kalam, tefsir, mezhepler tarihi, İslam tarihi, hadis, tefsir gibi İslami ilim dallarına vakıf olduğunu göstermektedir.⁶⁰

Sade bir dil ile yazılmasından dolayı eser sadece Anadolu'da değil, Azerbaycan,

⁶⁰ Doruk, "Âşık Paşa'nın Garib-nâme'de Kur'ân Ayetlerine Yaklaşımı", 174.

Suriye ve Mısır’da geniş okuyucu kitlelerine sahip olmuştur. Bu sebeple eserin birçok yurtiçi ve yurtdışı kütüphanelerinde yazmaları mevcuttur. *Garibnâme*’nin 15. yüzyıla ait bilinen 116 nüshası vardır. Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi’nde kayıtlı en eski nüsha 830/1427 ve en yeni nüsha 1339/1921 yılında çoğaltılmış bulunmaktadır. Yine Kemal Yavuz tarafından tıpkıbasım, transkripsiyonlu metin ve günümüz Türkçesi’ne çevrilmiş dört ciltlik eser bulunmaktadır.⁶¹ Eserin bu kadar fazla nüshasının bulunması eserin ne derece öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Ayrıca Üsküdar Kemankeş K. No: 232 ve Umumî K. No: 3633’da bulunan *Garibnâme* nüshalarında iki adet gazele rastlanmaktadır. Bu gazeller elif harfinden başlayıp ye harfine göre yazılmıştır. Örneğin birinci gazel başı elif harfiyle, ikinci gazel başı be harfiyle, on dördüncü gazel başı sad harfiyle başlamaktadır. Âşık Paşa’nın gazellere böyle başlaması, ancak lügat kitaplarında görebileceğimiz kelimeleri kullanması onu doğallıktan uzaklaştırmıştır.⁶²

Eser, (730-1329) yılında tamamlanmış olup eserin sonundaki şu beyitte ortaya konmuştur:

*Bu kitâbın hatmi uş oldu tamam
Toptolu yüz dâsitan geldi tamam*

*Yidi yüz otuz yılında hicretin
Sözi irdi hatmine bu fikretin*

⁶¹ Yavuz, *Garibnâme*, 52.

⁶² Ergun, *Türk Şairleri*, 13

İKİNCİ BÖLÜM

GARİBNÂME'DE AYETLER

Âşık Paşa, eserine şöyle başlamaktadır: “Yer ve göğün yaratıcısı, kerem sahibi, herkesi aydınlatan, merhamet gösteren Allah’tır (c.c.). Sınırsız övgü ve dua O’na olsun. O’ndan sonra iki dünyada rahmet peygamberi, ademoğlunun kendisiyle övündüğü, insanların en temiz Hz. Muhammed’tir (s.a.v.). Allah’ın selamı onun, neslinin ve sohbetinde bulunanların üzerine olsun. Sonra İslam âlimleri ve tarikat önderleri ve hakiki dostlar ve irşat edenler ve evliyalar ve iman ehli ve İslam kfilesinin yolcusu olanların üzerine olsun.”

Mukaddime kısmında Âşık Paşa, insanlara fayda sağlaması açısından bir kitap tertip ettiğini ve halkın her tabakasından insana ulaşması için Türk dilini kullandığını ifade ettikten sonra eserin düzenini anlatır.

Yine Mukaddime kısmında Âşık Paşa, on bölümde yer alan konuları genel olarak anlattıktan sonra Allah’ın (c.c) birliğini, yüce ve süflî âlemde bulunan varlıkları, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ve dört halifeye olan övgüsünü ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) nübüvvetini ispat konularını anlatır.

On bölümden oluşan eserin her bölümünde onar kıssa bulunmaktadır. Eserde her bölümün ismiyle ilgili konular yer almaktadır. Örneğin birinci bölümde bir sayısı ile ilişkilendirilen konular, ikinci bölümde iki sayısı ile ilişkilendirilen konular, beşinci bölümde beş sayısı ile ilişkilendirilen konular, onuncu bölümde on sayısı ile ilişkilendirilen konular anlatılmaktadır.

On bölümden oluşan eserin yedi bölümü ve her bölümün on kıssası birinci ciltte anlatılmaktadır. Birinci cilt iki kitaptan oluşmakta olup bu ciltte yer alan konular genel olarak şunlardır: Allah’ın (c.c.) birliği ve Allah’a (c.c) yakarma; Hz. Muhammed’i (s.a.v.) övme; Hz. Peygamber’e (s.a.v.) yakın olanları (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali) açıklama ve övme; Hz. Peygamber’in (s.a.v.) peygamberliğini ispat etme; Hz. Âdem (a.s.), Hz. Nuh (a.s.), Hz. Musa (a.s.), Hz. İbrahim (a.s.), Hz. Davud (a.s.), Hz. Süleyman (a.s.), Hz. İsa (a.s.), Hz. Yusuf (a.s.) Peygamberleri tanıma; Allah’ın (c.c.) birliğini bilme

gibi bir sayısı ile ilişkilendirilen konular; dünya-ahiret, yer ve gök gibi iki sayısı ile ilişkilendirilen konular; insan ruhunun üç mertebesi gibi üç sayısı ile ilişkilendirilen konular, bitki, hayvan, melek ve insan gibi dört sayısı ile ilişkilendirilen konular, beş duyu organı gibi beş sayısı ile ilişkilendirilen konular; altı yön ve yeryüzünün altı günde yaratılışı gibi altı sayısı ile ilişkilendirilen konular, yedi gezegen gibi yedi sayısı ile ilişkilendirilen konular anlatılmaktadır.

Eserin ikinci cildi de iki kitaptan oluşmakta ve sekizinci, dokuzuncu, onuncu bölümler yer almaktadır. Bu bölümlere dair genel olarak anlatılan konular şunlardır: Sekiz cennet, Hz. Hızır'ın (a.s.) mertebeleri, aşkın belirtileri gibi sekiz sayısı ile ilişkilendirilen konular; insan vücudunun yaratılışı, nutfenin dokuz aylık yolculuğu gibi dokuz sayısı ile ilişkilendirilen konular; aşere-i mübeşşere, her işin on özelliği, insan nefsinin incelenmesi, on öğüt, eserin on bölümden oluşmasının sebepleri gibi on sayısı ile ilişkilendirilen konular anlatılmaktadır.

Tezimizin bu bölümünde *Garibnâme*'de geçen ayetlere yer verilecektir. Ayetlerin sadece eserde zikredilen kısmı koyu olarak yazılmıştır. Konu bütünlüğü göz önünde tutularak beyitler incelenirken eserdeki sıra gözetilmiştir. Ayrıca birden fazla Kur'an-ı Kerim ayetine konu olan beyitler dipnotta belirtilmiştir.

2.1. MUKADDİME

Bu bölümde Allah'ın (c.c) birliği, yüce ve süflî âlemde bulunan varlıklar, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve dört halifeye övgü ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nübüvvetini ispat konuları anlatılmaktadır.

2.1.1. Yâsîn Suresi 82. Ayet

اَلَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

“Bir şey murat ettiğinde, O'nun buyruğu “ol!” demekten ibarettir; hemen oluverir.”⁶³

Kur'an-ı Kerim'de aynı manaya gelen birden fazla ayet bulunmaktadır.⁶⁴

⁶³ Bu çalışmada mealleri verilen ayetler Hayreddin Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir I-V*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2006, adlı çalışmadan alınmıştır.

⁶⁴ Bkz. Bakara 2/117; Âl-i İmran 47/59; En'âm 6/73; Nahl 16/40; Meryem 19/35; Mü'min 40/68.

Âşık Paşa, Allah'ın (c.c.), yüce ve süflî âlemleri *ol* emriyle yarattığını şöyle ifade etmektedir:

Kendüzine kendüsi nâz eyledi

Kâfî nûna urdı bir sâz eyledi

(I, 4b/6)⁶⁵

Âşık Paşa, bu beyitte *kün* kelimesinin kâf ve nûn harflerini kullanarak Allah'ın (c.c.) yaratmasına işaret etmektedir. Bu kullanım dışında ise eserin farklı yerlerinde ayetin *kün*, *feyekün*, *künfekan* ve *ol* manasına gelen kullanım şekilleri bulunmaktadır.⁶⁶

Âşık Paşa, Allah'ın (c.c.) eksik olan her şeyden münezzehe olduğuna ve *ol* emriyle varlık âlemini meydana getirdiğine şöyle değinmiştir:

Ol demekden çün bu denlü mülk olur

Olmasa bu mülk nesi eksilür

(I, 7a/7)

Başka bir beyitte, Allah'ın (c.c.) *ol* emrinin olduğuna, olmaya devam ettiğine ve bunu durdurmanın mümkün olmadığına şöyle değinmiştir:

Ol didi oldu oludur olısar

Künfekan pes niçe, ma'zul kalısar

(I, 158a/9)

Yine şair, Allah'ın (c.c.) kudretinin bir tecellisi olarak *kün* emriyle her şeyi yarattığına,

Kün didi kudret diliyle söyledi

'Arş u ferşi yog-iken var eyledi

(II, 145a/10)

diyerek değinmiş, Allah'ın (c.c.) her şeye gücünün yettiğini delillendirerek övgüsünü gözler önüne sermiştir.

⁶⁵ Bu çalışmada Âşık Paşa'ya ait *Garibnâme* adlı eserdeki beyitler Kemal Yavuz, *Garibnâme I/1, I/2, II/1, II/2*, Atatürk Dil ve Tarih Kurumu Türk Dil Kurumu Yay., İstanbul 2000 çalışmasından alınmıştır.

⁶⁶ Konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. (I, 4b/8), (I, 6b/8-9), (I, 59b/5), (I, 94a/4), (I, 156b/4), (I, 158a/5), (I, 168b/3), (I, 168b/4), (I, 168b/8), (I, 171b/2), (I, 174b/3), (I, 217a/2), (II, 78b/6), (II, 78b/8).

2.1.2. Tahrîm Suresi 6. Ayet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah’ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve kendilerine emredileni yerine getiren melekler vardır.”

Âşık Paşa, ayette geçen “Allah’ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve kendilerine emredileni yerine getiren melekler vardır.” mealindeki lafza yer vererek bu ayetle bağlantılı olarak meleklerin Allah’ın emrine itaat ettiğini, belirli bir vakte kadar emri beklediklerini şöyle ifade etmiştir:

Hem fîriştehler durupdur tâ’ata

İntizâr önden sona bir sâ’ata

(I, 5b/2)

2.1.3. Naziât Suresi 5. Ayet

فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا

“Emri, uygun yol ve yöntemle yerine getirenlere!”

Her bir melek, Allah’tan aldığı görevi yerine getirmektedir. Evrenin düzen ve intizamının sağlanmasında Allah’ın verdiği görevi yerine getiren melekler bunlardan biridir.

Âşık Paşa, Allah’ın (c.c.) emriyle her şeyi yerli yerince yapan meleklerin olduğunu ayeti delil göstererek ifade edip, ayrıca her birinin semada döndüğünü şöyle gözler önüne ermiştir:

Gör müdebbirler ki niçe işdedür

Ol semâda her biri cünbişdedür

(I, 5b/4)⁶⁷

⁶⁷ Diğer örnekler için bkz. (I, 228b/1), (II, 118b/8), (II, 219b/11).

2.1.4. Fetih Suresi 29. Ayet

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا

“O, Allah’ın elçisi Muhammed’dir. Onunla beraber olanlar da kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler. Onları, Allah’ın lütuf ve rızasına talip olarak hep rükûda ve secdede görürsün. Secdenin tesiriyle yüzlerine simaları oturmuştur; Tevrat’ta onlar için yapılan benzetme budur. İncil’deki misalleri ise bir ekindir: Çiftçileri sevindirmek üzere filiz verir, onu güçlendirir, kalınlaşır ve kendi sapları üzerinde durur. Onlar (müminler) yüzünden kâfirler öfkeden kahrolsunlar diye (böyle olmuştur). Onlar arasından iman edip dünya ve ahirete yararlı işler yapanlara Allah bir bağışlama ve büyük bir ödül vaat etmektedir.”

Hiz. Muhammed (s.a.v.), Allah’ın elçisidir. Hiz. Muhammed’in (s.a.v.) peygamberliğini kabul edip Allah’ın (c.c.) rızası için onu destekleyenler, onunla beraber olanlar vardır. Ashabından bazıları Hudeybiye Biatı’nda, Hiz. Muhammed’i (s.a.v.) desteklemeleri nedeniyle Allah’ın (c.c.) rızasına kavuşmuşlardır.⁶⁸ Bu ayetle birlikte Allah (c.c.), ashabin tamamından razı olduğunu bildirmiştir. Çünkü ashap Hiz. Muhammed’i (s.a.v.) canlarıyla ve mallarıyla her daim desteklemişlerdir. Ayrıca kalplerini şahsi menfaatlara göre değil Allah’ın (c.c.) rızası ve lütfuna adanmışlardır.

Âşık Paşa, ayette geçen “Allah’ın elçisi Muhammed’dir” mealindeki lafza yer vererek, Hiz. Muhammed’in (s.a.v.) Allah’ın (c.c.) hem elçisi hem de kulu olduğunu şöyle vurgulamıştır:

Ol Muhammed hem kulundur hem resûl

Anı sen sevdün ü sen kıldın kabûl

(I, 9a/6)

2.1.5. Kiyâmet Suresi 10. Ayet

يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُّ

⁶⁸ Hayrettin Karaman v. dğr., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2006, V, 82.

“İşte o gün insan “Kaçacak yer var mı?” diyecektir.”

Ayette geçen o günden maksat kıyamet günüdür.

Şair, ayette geçen “Kaçacak yerin olmadığı gün” mealindeki lafza yer vererek bu ayetle bağlantılı olarak, Hz. Muhammed’e (s.a.v.) uyanların kıyamet günü Allah’a (c.c.) onunla beraber varacağını şöyle dile getirmiştir:

Ol imâm oldı vü biz uyduk ana

Anun-ıla varuruz senden yana

(I, 9a/9)

2.1.6. Bakara Suresi 31. Ayet

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklerle gösterip “Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin” dedi.

Allah (c.c.), kendi bilgisi ve meleklerin bilmediği ibretler sebebiyle meleklerin şahsında insanları deney, gözlem ve düşünmeye sevk etmek için bir sınav düzenlemiştir. Hz. Âdem’e (a.s.) bütün maddi ve manevi varlıkların isimlerini, özelliklerini veya isim verme, dil icat etme kabiliyetini öğretti ve bunları meleklerle gösterdi. Allah (c.c.), meleklerden, Hz. Âdem’e (a.s.) verilen ilmin fazlasıyla kendilerinde var olduğu kanaatlerinde haklı iseler, bu isimleri bildirmelerini istemiştir. Melekler Hz. Âdem’e (a.s.) verilen ilmin kendilerinden farklı olduğunu ve bu sebeple onun halife olmaya yetkili olduğunu anlayıp, söylemişlerdir.⁶⁹

Âşık Paşa, Allah’ın (c.c.) kâinata yazdığı kudret yazısını Hz. Âdem’e (c.c.) gösterdiğini ve o nüshadan ders alması için izin verdiğini,

Âdeme ol nüshayı gösterdi Hak

Destur oldı kim ala andan sebak

(I, 10b/3)

diyerek dile getirmiş, yukarıdaki ayette geçen “Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti.” lafzına telmihte bulunmuştur.

⁶⁹ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, I, 105.

2.1.7. Haşr Suresi 2. Ayet

هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ

“Ehl-i kitaptan inkâr edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkaran O’dur. Siz onların çıkacaklarına ihtimal vermemiştiniz. Onlar da kalelerinin kendilerini Allah’a karşı koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah’ın azabı hiç beklemedikleri bir yerden geliverdi; Allah yüreklerine korku düşürdü, öyle ki evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı. O halde ibret alın, ey akıl sahipleri!”

Medine yakınlarında yerleşmiş olan Nadiroğulları ile Hz. Muhammed (sav) arasında taraf tutmayacaklarına dair anlaşma yapılmıştır. Nadiroğulları’nın bu anlaşmaya sadık olmaları Uhud Savaşı’na kadar olmuştur. Nadiroğulları, Uhud Savaşı Müslümanların aleyhine sonuçlanınca müşriklerle beraber anlaşma yoluna girmişlerdir. Hz. Muhammed (sav), bu ihanet haberini alınca bir kuşatma başlatmıştır. Nadiroğulları güçlü kalelerine, müşriklerden gelecek yardıma ve sağlam evlerine çok güvendi. Fakat bekledikleri gibi olmadı, Allah (c.c), onların kalplerine korku saldı ve yurtlarını terk etmeye razı oldular.⁷⁰ Allah (c.c), geçmiş zamanda yaşanmış olan bu olayı Kur’an-ı Kerim’de bize haber vermiş, akıl sahiplerine seslenerek “İbret alın!” lafzıyla müminleri uyarmıştır.

Âşık Paşa, ayette geçen “Ey akıl sahipleri! İbret alın.” mealindeki lafza yer vererek, bu ayet bağlamında kâinatta her yaratılan varlıkta mevcut olan Allah’ın (c.c.) tecellisini göremeyenlerin hakikatte hayvan olduğunu şu beyitle ifade etmiştir:

Her kim ol nakşı bakup okımadı

Sırrı hayvân gerçi âdemdür adı

(I, 10b/5)⁷¹

2.1.8. İbrahim Suresi 7. Ayet

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ

⁷⁰ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, V, 290.

⁷¹ Diğer örnekler için bkz. (I, 245a/1), (II, 52b/9), (II, 54a/3).

“Hani rabbiniz, ‘Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim, nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım pek şiddetlidir!’ diye bildirmişti.”

Şükür, Allah’ın (c.c.) verdiği tüm nimetlere karşı insanın teşekkür etmesidir. Kur’an-ı Kerim, Allah’ın (c.c.) sayısız verdiği nimetlere karşı şükürün kulluk görevi olduğunu ve şükretmeyenlerin ise kınanacağını bildirmiştir.⁷²

Âşık Paşa, eser boyunca can kavramıyla birlikte ten kavramını da kullanmaktadır. Bu iki kavram insanın iki yönünü temsil eder. Can, insanın görünmeyen yönünü ve Allah’ın (c.c.) insan üzerindeki tecellisini temsil ederken, ten insanın topraktan yaratılması nedeniyle maddi yönünü temsil etmektedir.

İşte Âşık Paşa, ayette geçen “Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim.” mealindeki lafza yer vererek, insanın manevi yönünü temsil eden canın Allah’ın (c.c.) yeryüzünde yansımasını duyduğu veya gördüğü vakit kendinden geçtiğini, bu sebeple cana çok şükretmek düştüğünü,

Cân ki anı duydu niçe dek durur
Pes bu cânâ çok şükür gerek-durur
 (I, 10b/8)⁷³

diyerek ifade etmiş, ayrıca başka bir beyitte şükür ve övgünün insan için vacip olduğunu ve günde yüz bin defa şükretmenin borç olduğunu söylemiştir.

2.1.9. Âl-i İmrân Suresi 191. Ayet

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا
 سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

“Onlar ayakta dururken, otururken, yataarken hep Allah’ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler (ve şöyle derler:) “Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru!”

İnsan, kendisine bahşedilen akıl nimetiyle Allah’ın (c.c.) yarattığı her şey üzerinde tefekkür ederek O’nu (c.c.) tenzih ve takdis etmektedir.

⁷² Bkz. A’râf 7/10; Nahl 16/78; Mü’min 40/61.

⁷³ Diğer örnekler için bkz. (I, 48a/8-9), (I, 95b/1), (I, 96a/5), (I, 253a/1), (I, 254b/1), (I, 259a/9).

Âşık Paşa, topraktan yaratılan insanın ne kadar değerli hâle geldiğini gördükten sonra bütün azalarının önce ne olduklarını, sonra ne olacaklarını bilmesi ve Allah’a (c.c.) şükretmesi gerektiğini, ayette geçen “Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah’ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler.” mealindeki lafza vererek şöyle ifade eder:

*Cümle a’zâ şükr ana kılsa gerek
Ne’ydüğün ü n’olduğın bilse gerek
(I, 11a/2)⁷⁴*

2.1.10. Kıyamet Suresi 22-23. Ayet

وَجُودٌ يَوْمَئِذٍ نَاصِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ

“Oysa o gün bir kısım yüzler rablerine bakarak mutlulukla parıldayacak.”

Ayette “o gün” olarak mana verilen günden maksat insanların kaçacak yer aradığı, yalnız iman edip salih amel işleyenlerin sevinecekleri, yüzlerinin ise mutluluktan parlayacağı kıyamet günüdür.⁷⁵ O gün, dünyadayken Allah’ın (c.c.) emirlerini yerine getirenler O’nun (c.c.) cemaliyle mükafatlandırılacaktır. Hz. Peygamber (s.a.v.) de kıyamet gününde Allah’ın (c.c.) görülme müjdesini vermiştir. “Şüphesiz siz kıyamet günü açık bir şekilde Rabbinizi göreceksiniz. Onu görmekte (kalabalıktan dolayı) sıkıntı çekmeyeceksiniz”⁷⁶

*Zîrâ cân bilür bu devlet kadrini
Cân göriser hem ol ayun bedrini
(I, 11a/6)⁷⁷*

Bu beyitten sonra şair, yukarıdaki ayeti ele almış, dolayısıyla beyitle ayet arasında bir münasebet kurmuştur. Mutlak sevgilinin kadrini kıymetini bilenler eninde sonunda dolunaya benzeyen güzelliği görecekler diyerek ayete telmihte bulunmuştur.

⁷⁴ Diğer örnekler için bkz. (I, 58b/7), (I, 100a/3), (I, 100a/6), (I, 100b/2), (II, 202a/3), (II, 202a/9).

⁷⁵ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* V, 509.

⁷⁶ Bkz. Buhari, Tevhid, 24; Müslim, Mesacid, 37; Ebu Davud, Sünnet, 20; Tirmizi, Sıfetu-l Cennet, 17; İbni Mace, Mukaddime, 13; Ahmed İbni Hanbel, Müsned, 19211.

⁷⁷ Diğer örnekler için bkz. (I, 22b/1), (I, 62b/7), (I, 139a/5), (II, 3b/10).

2.1.11. Âl-i İmrân Suresi 31. Ayet

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.”

Şair, Allah dostlarını bulmanın ve onların gönlüne girmenin önemini, yukarıdaki ayette geçen “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin” mealindeki lafza yer vererek şu beyitle ifade etmiştir:

Dostını sevmek anı sevmek olur

Dost rızasında olan anı bulur

(I, 11b/7)⁷⁸

2.1.12. Necm Suresi 10-11. Ayet

فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ

“Böylece Allah, kuluna vahyini ilettili. Gözün gördüğünü kalp yalanlamadı.”

Allah kuluna vahyini ilettili ayetinde muhatap kılanın Allah (c.c.) ve Cebrail olması ihtimaldir.⁷⁹ Aşağıdaki beyitte miraç hadisesi anlatıldığı için birinci anlam kastedilmiştir.

Levh, sözlük olarak “yazı yazmaya uygun düzgün ve yassı düzey” olarak tanımlanan bir kelimedir. Korunmuş anlamına gelen “mahfuz” kelimesiyle birlikte Kur’an-ı Kerim’de ayetler bulunmaktadır.⁸⁰ Allah’ın (c.c.) yarattığı her şeyin bilgisi levh-i mahfuzda kaydedilmiştir.⁸¹

Âşık Paşa, Allah’ın (c.c.) miraç gecesi Hz. Muhammed’e (s.a.v.) kendi sırrını bildirip levh-i mahfuzda olan bilgileri verdiğini ve bu bilgilerle Hz. Muhammed’in (s.a.v.) yeryüzünde bilmediği hiçbir varlığın kalmadığını, yukarıdaki ayetle bağlamında şöyle ifade etmiştir:

Kendü râzın Hak ana rûz eyledi

⁷⁸ Diğer örnekler için bkz. (I, 14b/10), (I, 56a/11), (II, 158a/2).

⁷⁹ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, V, 161.

⁸⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “Levh-i Mahfûz”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 151.

⁸¹ Bkz. Burûc 85/21-22.

Levh nakşı oldu anun ebcedi

(I, 12a/9)⁸²

2.1.13. Ahzâb Suresi 40. Ayet

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

“Muhammed sizin adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir, fakat o Allah’ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilmektedir.”

Hiz. Peygamber’den (s.a.v.) sonra başka peygamber gelmeyeceği için Kur’an-ı Kerim’de, Hâtemü’l-Enbiya yani Peygamberlerin sonuncusu ifadesi kullanılmaktadır.

Enbiyânun aslı vü hatmıdır ol

Evliyâ hem cümle andan aldı yol

(I, 12b/1)⁸³

Şair, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Peygamberlerin başı ve sonuncusu olduğunu, bu beyitten sonra yukarıdaki ayette geçen “Hâteme’n-nebiyyine” lafzını zikrederek ifade etmiştir.

2.1.14. Kamer Suresi 1. Ayet

إِفْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ

“Vakit yaklaştı ve ay yarıldı”

Bu ayette geçen ayın nasıl ve ne zaman yarıldığına dair yorumlar yapılmış olsa da aşağıdaki beyitle ilişkilendirildiğinde, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) ayın ikiye yarılma mucizesi olarak yorumlanması gereklidir. İslam âlimlerinin çoğunun görüşüne göre, Mekkeliler Hz. Peygamber’den (s.a.v.) mucize getirmesini istediklerinde, Hz. Peygamber (s.a.v.) aya eliyle işaret etmiş ve ay ikiye bölünmüştür. Tekrar işaret ettiğinde ise ay birleşmiştir. Bu mucize İslam kaynaklarında şakku’l-kamer (ayın yarılması) veya inşikâku’l-kamer diye bilinmektedir.⁸⁴

Âşık Paşa, ayın ikiye yarılma mucizesine,

⁸² Diğer örnekler için bkz. (I, 171a/1), (II, 128a/4).

⁸³ Diğer örnekler için bkz. I, 21b/9.

⁸⁴ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, V, 179.

Ay oldu bir işâret-den dü nîm

Şarka garba seyr kıldı her dü-nîm

(I, 12b/7)

diyerek değinmiştir. Ayrıca başka bir beyitte Hz. Peygamber'in (s.a.v.) emriyle dağların ve taşların konuşması, Hz. Peygamber (s.a.v.) doğduğunda bütün putların yere serilmesi, ona ikram edilen kuzunun dile gelip zehirli olduğunu söylemesi gibi mucizelerine de yer vermiştir.

2.1.15. Nuh Suresi 23. Ayet

وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا

“İnsanlara dediler ki: Sakın ilâhlarınızı bırakmayın; hele Ved'den, Suvâ'dan, Yegûs'tan, Yeûk'tan ve Nesr'den asla vazgeçmeyin!”

Tefsirlerde bu ayette geçen isimlerin Hz. Âdem'in çocuklarına veya iyi amel işleyen kimselere ait olduğu bildirilmektedir. Bu sebeple onların ölümünden sonra özellikle Cahiliye devrinde onlara saygı duymak ve kutsallaştırmak maksadıyla heykelleri yapılmıştır.⁸⁵

Şair, yukarıdaki ayette temas edilen şirk kavramına nispeten Hz. Muhammed'in (s.a.v.) her zaman Allah'ı (c.c.) birlediğini şöyle gözler önüne sermiştir:

‘Âlem içre Hak anı agırladı

Kem Hak'ı tevhîd ile ol birledi

(I, 13a/3)

2.1.16. Tevbe Suresi 36. Ayet

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ

“Doğrusu Allah'a göre ayların sayısı, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısına uygun olarak on ikidir; bunlardan dördü haram aylardır. İşte doğru olan hesap budur. O aylarda kendinize zulmetmeyin, müşrikler sizinle topyekûn savaştıkları gibi siz

⁸⁵ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, V, 467-468.

de onlarla topyekûn savaşın. Bilin ki Allah buyruklarına karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.”

Âşık Paşa, ayette geçen “Müşrikler sizinle topyekûn savaşıkları gibi siz de onlarla topyekûn savaşın.” mealindeki lafza değinerek, Allah’ın (c.c.) Hz. Peygamber’e (s.a.v.) müşriklerle şüphe, küfür ve şirki dinden ayırmak maksadıyla savaşmasına izin verdiğini şöyle dile getirmiştir:

Seçdi dinden küfr ü şirk ü şekleri

Virdi destûr kırmaga müşrikleri

(I, 13a/5)

2.1.17. İsrâ Suresi 70. Ayet

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا

“Ant olsun biz Âdemoğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık.”

Şair, gece ve gündüzün Hz. Muhammed (s.a.v.) vesilesiyle yaratıldığını, bu sebeple beyitte onu bilen insanın şan ve şeref sahibi olduğunu yukarıdaki ayet bağlamında şöyle gözler önüne serer:

Bu beni-âdem mükerrem olduğu

Anı bilmekdür kerâmet bulduğu

(I, 13b/3)⁸⁶

2.1.18. Leyl Suresi 17-18. Ayet

وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى

“Malını Allah yolunda verip arınan takva ehli ise ondan (ateşten) uzak tutulur.”

Leyl Suresinde geçen bu ayet hakkında müfessirler, Hz. Ebubekir (r.a.) hakkında indiği yorumunda bulunmuşlardır.⁸⁷ Hz. Ebubekir (r.a.), İslam uğrunda canını, malını,

⁸⁶ Diğer örnekler için bkz. (I, 118a/1), (I, 132b/2), (I, 168a/10), (I, 265b/5), (I, 168a/10).

⁸⁷ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, V, 635.

ailesini feda etmekten çekinmemiş, Allah (c.c.) tarafından takdirle anılmıştır.

Âşık Paşa, Hz. Ebubekir'in (r.a.) malını, mülkünü, aile ocağını, gönlünü, vücudunu ve canını Allah (c.c.) ve Hz. Muhammed (s.a.v.) yolunda verdiğini yukarıdaki ayete telmihte bulunarak şöyle dile getirmiştir:

Yagmalatdı mâl u mülkü hanumân

Virdi ol 'ışka gönül ü cism ü cân

(I, 13b/11)

2.1.19. Nahl Suresi 90. Ayet

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

“Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayasızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alasınız diye size böyle öğüt veriyor.”

Bu ayet, insana ahlaki olarak verilen öğütleri içermektedir. İnsan, Allah'ın (c.c.) emir ve yasaklarına uyduğu müddetçe varlığının amacına uygun bir hayat sürmüş olacaktır.

Âşık Paşa, dört sevgiliden biri olan Hz. Ömer'in (r.a.) İslam dininin emriyle hükmettiği için oğlunu öldürdüğünden bahsederek, övülmeye layık olduğunu ayette geçen adalet kavramıyla münasebet kurarak şu beyitle ortaya koyar:

Dâd kıldı 'âem içre tâ-ebed

Hoşnud andan hem Muhammed hem Ahad

(I, 14a/7)⁸⁸

2.1.20. Mâide Suresi 119. Ayet

قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Allah şöyle buyurur: “Bugün doğrulara doğruluklarının fayda vereceği gündür. Onlar için, ebedî kalacakları ve altından ırmaklar akan cennetler vardır. Allah onlardan

⁸⁸ Diğer örnekler için bkz. II, 200a/8.

hoşnuttur, onlar da O'nun rızasını kazanmaktan ötürü mutludurlar. İşte büyük kurtuluş budur.”

Âşık Paşa, Hz. Ali'nin (k.v.) zülfikar yani ortası “yivli, iki ucu keskin”⁸⁹ kılıcıyla kâfirin boynunu kırdığını, kimsenin onun önünde duramadığını ve yapılan bu işlerden Hz. Peygamber'in (s.a.v.) razı olduğunu zikretmiştir. Bu bağlamda yukarıdaki ayeti zikreden şair, Allah'ın (c.c.) Hz. Ali'den (k.v.) razı olduğunu gözler önüne sermiştir:

Her işi kim ol Resûl kıldı kabûl

Tanrı andan râzıdur hiç şek degül

(I, 14b/6)⁹⁰

2.1.21. En'âm Suresi 153. Ayet

وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصِيَّتُكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun; (başka) yollara sapmayın; sonra onlar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte günahattan korunmanız için Allah bunları size emretti.”

Ayette, İslamiyet'e uygun olmayan düşünceler hususunda Müslümanlar uyarılmıştır. 151. ve 152. ayetlere bakıldığında insanı Allah'tan (c.c.) uzaklaştıran ve günaha sebep olan yollar şöyle sıralanmıştır: Allah'a (c.c.) ortak koşmak, anne-babaya iyilik etmemek, fakirlik korkusuyla çocukları öldürmek, kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmak, yetim malı yemek, ölçüde ve tartıda hile yapmak, söz söylendiği zaman yakınlara karşı adaletli yaklaşmamak, Allah'ın emirlerine karşı çıkmak.⁹¹

Âşık Paşa, yukarıdaki ayet bağlamında günahlardan korunmak için Allah'ın (c.c.) doğru yoluna uymak ve İslam dinine uygun olmayan fikirleri terk etmek gerektiğini,

Duta ol dogru yolu dogru gide

Ne ki yâd endîşe varsa terk ide

(I, 15a/6)⁹²

diyerek ifade etmiş, bunun da Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ve onun yolundan gidenlerin

⁸⁹ Mustafa Öz, “Zülfikar”, *DİA*, İstanbul 2013, XLIV, 553.

⁹⁰ Diğer örnekler için bkz. II, 222a/4.

⁹¹ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, II, 486-489.

⁹² Diğer örnekler için bkz. I, 172b/5.

yolunu tutmakla mümkün olacağını söylemiştir.

2.1.22. İsrâ Suresi 88. Ayet

قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيراً

De ki: “Yemin ederim, bu Kur’an’ın bir benzerini ortaya koymak için ins ve cin bir araya gelip birbirine destek olsa dahi onun benzerini ortaya koyamazlar.”

Kur’an-ı Kerim’in insan sözü olduğunu Allah (c.c.) tarafından gönderilmediğini iddia edenlere bu ayetle cevap verilmiştir.⁹³

Âşık Paşa, Hz. Muhammed (s.a.v.) gibi dünyaya kimsenin gelmediğini ve gelmeyeceğini, ayrıca Hz. Muhammed’e (s.a.v.) vahyedilen Kur’an-ı Kerim gibi bir kitabın da gelmeyeceğini yukarıdaki ayette geçen “Kur’an’ın bir benzerini ortaya koymak için ins ve cin bir araya gelip birbirine destek olsa dahi onun benzerini ortaya koyamazlar.” mealindeki lafza vurgu yaparak, Kur’an-ı Kerim’den faydalanmayanların mahrum kalacaklarının apaçık ortada olduğunu şu beyitle ortaya koyar:

Ne dahi Kur’ân bigi hon geliser

Yimeyenler bellü mahrûm kalısar

(I, 15b/11)⁹⁴

2.1.23. Zümer Suresi 17-18. Ayet

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فَبَشِّرْ عِبَادَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَٰئِكَ هُمْ أَؤْلُوا الْأَلْبَابِ

“Sahte tanrılara kulluk etmekten kaçınan, yüzünü ve özünü Allah’a çevirenlere müjdeler olsun! Söylenenleri dinleyip de en güzeline uyan kullarımı müjdele! İşte Allah’ın doğru yolu buldurduğu kimseler onlardır, asıl akıl izan sahipleri de onlardır.”

Âşık Paşa, dört halifeyi yukarıdaki ayette geçen “İşte Allah’ın doğru yolu buldurduğu kimseler onlardır, asıl akıl izan sahipleri de onlardır.” lafzıyla münasebet kurarak methetmiş, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) bu dört dostunu zikretmenin kalpleri

⁹³ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, III, 519.

⁹⁴ Diğer örnekler için bkz. II, 210b/2.

parlattığını ifade ederek, Allah'ın (c.c.) bahşettiği güzel huylar sebebiyle onların bu dünyadan doğru eksiksiz bir şekilde ayrılarak maksatlarına ulaştıklarını şu beyitle dile getirmiştir:

Kim bular dogru bütün yol vardılar

Maksuda vü hem murâda irdiler

(I, 16a/6)

2.2. BİRİNCİ BAB

Mukaddime bölümü bittikten sonra Âşık Paşa, bir sayısıyla ilişkilendirdiği konuları birinci babda anlatmaya başlamaktadır. Birinci babda on kıssa anlatılmış ve genel olarak şu konulara yer verilmiştir: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) arkadaşlarının hâllerinin açıklanması, Lokman Suresi 28. Ayetin açıklanması, "Birlik rahmettir" hadisinin açıklanması, iki gözün birlikte Allah'ın (c.c.) cemalini görmesi, Allah'ın (c.c.) insan eline çeşit çeşit hikmetler gizlemesi, Allah'ın (c.c.) toplanma ve birlik amacıyla suyu gökten indirmesi, kazların rehberlerine uyarak amaçlarına ulaşması, Kâbe'ye ulaşmak isteyen Arap'ın hâlleri, otuz oğlu olan padişahın hikâyesi, dört kişinin bir nesne için çekişmeleri anlatılmaktadır.

2.2.1. Yusuf Suresi 108. Ayet

قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ

De ki: "İşte bu benim yolumdur. Ben, ne yaptığımı bilerek Allah'a çağırıyorum; ben ve bana uyanlar (bunu yapıyoruz). Allah'ı ortaklardan tenzih ederim! Ve ben ortak koşanlardan değilim."

Birinci bölümün birinci kıssasında Hz. Peygamber (s.a.v.) ve arkadaşlarının İslam yolunu nasıl açtıklarına yer verilmektedir.

Âşık Paşa, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve ona tabi olanların her zaman gerçek din olan İslam uğruna çalıştıklarını ve insanları sadece Allah'ın (c.c.) tek ve bir olduğu yola çağırdıklarını, yukarıdaki ayetin De ki: "İşte bu benim yolumdur. Ben, ne yaptığımı bilerek Allah'a çağırıyorum; ben ve bana uyanlar (bunu yapıyoruz)." lafzıyla ilişkilendirerek şu beyitle dile getirmiştir:

Da'vet itdi bunları Hak yoluna

Eytdi gelün iy kavum girçek dine
(I, 17a/4)

2.2.2. Sâffât Suresi 15. Ayet

وَقَالُوا إِن هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ

Ve “Bu diyorlar, apaçık sihirden başka bir şey değil.”

Kur’an-ı Kerim, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) mucizesidir. Kur’an’da doğru inancın ve doğru yaşamın nasıl olacağı ile ilgili hükümler yer almaktadır. Aynı zamanda inkârcıların durumu, kavimlerin başlarına gelen ibret verici durumlar ve kavimleri iyileştirmek için Allah (c.c.) tarafından yapılan uyarılar anlatılmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur’an’ın emirlerine uygun olarak tebliğ faaliyetlerini sürdürmüştür. İnkârcılar, hem Hz. Peygamber’in (s.a.v.) gerçek resul olduğunu kanıtlayan mucizelerini hem de Kur’an’ın hükümlerini alaya almışlardır ve onu sihirbazlıkla suçlamışlardır.⁹⁵

Dirilüp ol servere eytdi bular
Cümle işün câdulıkdur ser-te-ser
(I, 17a/9)

Âşık Paşa, yukarıda bahsi geçen zorluklara karşı Hz. Peygamber’in (s.a.v.) arkadaşlarıyla birlikte mücadele ettiğini ve tüm inananların kâfirlere karşı bir safta toplandığını anlatmaktadır. Ayrıca başka bir beyitte Allah (c.c.) yolunda birlik içinde olanların muratlarına erdiklerini, isyan edenlerin ise fitne içinde bulunduklarından asla kurtuluşa eremeyeceklerini açıklamaktadır.

2.2.3. Nuh Suresi 26. Ayet

وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا

Nuh “Rabbim” dedi, “Yeryüzünde inkârcılardan hiç kimseyi sağ bırakma!”

Birinci bölümün ikinci kıssasında Allah’ın (c.c.) âlemi yarattıktan sonra Hz. Âdem’i (a.s.) yarattığı ve insan vücudunda bulunan tüm organların birlikte bir düzen içerisinde hareket ettiği anlatılmaktadır. Bu sebeple Hz. Muhammed (s.a.v.) vücudun

⁹⁵ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV, 525.

başına, diğer peygamberler vücudun organlarına benzetilerek bazı peygamberlere işaret edilmektedir.

“Hz. Âdem’den (a.s.) kıyamet gününe kadar iman edenlerin hepsi eşittir ve Allah (c.c.) katında durumları aynıdır. Allah (c.c.), yüz yirmi dört bin peygamber ve dört yüz kırk dört veliler tabakası göndermiş, her biri ayrı ayrı isimlere ve farklı tavırlara sahip olsa da hepsi insanları aynı imana davet etmişlerdir.” diyerek Âşık Paşa, bazı peygamberleri zikrederek onlara selam gönderir. Hz. Nuh (a.s.), Âşık Paşa’nın işaret ettiği ve selam gönderdiği peygamberlerden biridir.

Nuh (a.s.), Kur’an-ı Kerim’de ismi geçen ve Nuh Suresi’ne adı verilen peygamberdir. Nuh (a.s.), Allah’ın (c.c.) emirlerini kavmine tebliğ edip kavmi inanmamakta ısrar edince vahiyle onun mesajına başka inananların olmayacağı bildirilmiştir. Bu sebeple Hz. Nuh, Allah’a (c.c.) inkâr edenlerden kimseyi bırakmaması için dua etmiştir.⁹⁶

Şair, ayette geçen “Rabbim” dedi, “Yeryüzünde inkârcılardan hiç kimseyi sağ bırakma!” mealinde geçen lafızla Hz. Nuh’un (a.s.) duasına temasta bulunmuş, Allah’ın (c.c.) bu duayı kabul ettiğini şöyle ifade etmiştir:

El götürdi Hazret’e kıldı du’â

Hak katında ol du’â oldu revâ

(I, 19b/2)⁹⁷

2.2.4. Nisâ Suresi 164. Ayet

وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا

“Bir kısım peygamberleri sana daha önce anlattık, bir kısmını ise sana anlatmadık. Ve Allah, Musa ile gerçekten konuştu.”

Allah (c.c.), her insan topluluğuna peygamber göndermiştir (bkz. Ra’d 13/7). Kur’an-ı Kerim’de ismi geçen peygamberlerden biri Hz. Musa (a.s.) olup, bu ayet onun Allah (c.c.) ile konuşmasını bildirmektedir.

Âşık Paşa, Hz. Musa’nın (a.s.) Allah (c.c.) ile devamlı konuşup ona yalvardığını

⁹⁶ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, V, 568.

⁹⁷ Diğer örnekler için bkz. I, 207b/6.

şöyle dile getirir:

*Ol münâcât var-ıdı anda müdâm
Söyleşürdi Hakk-ıla bin bir kelâm
(I, 19b/10)*

2.2.5. Sâd Suresi 26. Ayet

يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ
عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ

“Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık; onun için insanlar arasında adaletle hükmet, nefsin isteklerine uyma, sonra seni Allah yolundan saptırır. Kuşkusuz, Allah yolundan sapanlara, hesap verme gününü unutmaları yüzünden çok ağır bir azap vardır.”

*Eytdi sini biz halife eyledük
Yir yüzine hükm için viribidük
(I, 20a/11)*

Şair, beyitten sonra yukarıdaki ayeti zikretmiş, Hz. Davud’un (a.s.), yeryüzüne hükmetmek için gönderilen bir peygamber olduğuna işaret ederek ayete telmihte bulunmuştur.

2.2.6. Sebe’ Suresi 10. Ayet

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلًا يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَالنَّارُ لَهُ الْحَدِيدُ

“Ant olsun biz Davud’a tarafımızdan müstesna bir lütufta bulunduk. “Ey dağlar! Onunla birlikte tesbih edin. Ey kuşlar! Siz de!” dedik ve onun için demiri yumuşattık.”

Hz. Davud (a.s.), Allah’ın (c.c.) birtakım lütf verdiği bir peygamberdir. Hükümdar olması, kendisine Zebur isimli kutsal kitap verilmesi, güzel sese sahip olması, cesur olması, demiri ateş ve çekiç gibi aletlere ihtiyaç duymaksızın mum gibi yumuşatması, zırh yapması, dağların ve kuşların onunla birlikte tesbih etmesi⁹⁸ bu lütuflardandır.

Âşık Paşa, yukarıdaki ayete telmihte bulunarak, Hz. Davud’un (a.s.) demiri yumuşatma mucizesine şöyle işaret eder:

⁹⁸ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV, 416.

Hak niçe buyurdısa ol işledi
Anun-ıçun demüri mum eyledi
 (I, 20b/4)⁹⁹

2.2.7. Sâd Suresi 35. Ayet

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ

“Ey Rabbim! Beni bağışla. Bana, benden sonra kimseye layık olmayacak bir mülk (hükümrânlık) bahşet! Şüphesiz sen çok bahşedicisin!” dedi.

Ayet, Hz. Süleyman’ın duasını bildirmektedir.¹⁰⁰

Âşık Paşa, yukarıdaki ayette geçen “Ey Rabbim! Beni bağışla. Bana, benden sonra kimseye layık olmayacak bir mülk (hükümrânlık) bahşet!” mealindeki lafızla Hz. Süleyman’ın (a.s.) duasını zikrederek ona verilen saltanata şöyle işaret eder:

Hükmine fermân-ıdı cümle cihân
Âşikâr olmuş-ıdı cümle nihân
 (I, 20b/7)

Yine emriyle rüzgârı istediği yöne çevirmesi, bina inşa eden ve dalgıçlık yapan şeytanlara hükmetmesi ve zincirlerle bağlanan diğer yaratıkların buyruğunda olması Hz. Süleyman’ın (a.s.) saltanatının göstergeleridir (bkz. Sâd 38/36-38).

2.2.8. Âl-i İmrân Suresi 49. Ayet

وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطَّيْرِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُم إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

“Onu İsrailoğulları’na elçi olarak gönderecek ve o şöyle diyecek: “Kuşkuya yer yok, işte size rabbinizden bir mucize ile geldim; size çamurdan kuş biçiminde bir şey yapar ona üflerim, Allah’ın izni ile derhal kuş oluverir; yine Allah’ın izniyle körü ve cüzzamlıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim; ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size

⁹⁹ Diğer örnekler için bkz. II, 7b/10.

¹⁰⁰ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV, 582.

haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz elbette bunda sizin için bir ibret vardır.”

Bu ayette zikredilen peygamber, Allah’ın (c.c.) ölülerini diriltme mucizesini bahsettiği Hz. İsa’dır. Ayrıca Hz. İsa’nın (a.s.) Allah (c.c.) tarafından desteklendiği mucizeleri yine Kur’an-ı Kerim’de farklı ayetlerde zikredilmektedir.¹⁰¹

Kimisi ruhdur kim ol dirlik nuri

Anun-ıçun ölüyi kıldı diri

(I, 21a/2)¹⁰²

Âşık Paşa, bu beyitten sonra yukarıdaki ayeti hatırlatmış ve Hz. İsa’nın (a.s.) ölülerini diriltme mucizesine değinmiştir.

2.2.9. Sebe’ Suresi 28. Ayet

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

“Biz seni sadece müjdeleyici ve uyarıcı olarak bütün insanlara gönderdik; fakat insanların çoğu bunu anlamıyorlar.”

Şair, Hz. Muhammed’i (s.a.v.) tüm işler üzerinde fikir yürüten, işleri düzenleyen bir başa benzeterek; başsız vücut olmayacağını, bu nedenle Hz. Muhammed’in (s.a.v.) bütün insanların önderi olarak gönderildiğini, yukarıdaki ayete temasta bulunarak şöyle dile getirir:

Hiç kimesne hükmini döndermedi

Kalmadı kimse ki baş indürmedi

(I, 21b/5)

2.2.10. Bakara Suresi 43. Ayet

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ

“Namazı kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle beraber rükû edin.”

Yahudiler, Kur’an-ı Kerim’e inanmaya davet edilmekle beraber Kur’an-ı Kerim’de Allah’ın (c.c.) emirlerinden olan namaz kılma, zekât verme ibadetlerini yapmaya da davet

¹⁰¹ Bkz. Âl-i İmran 3/46; Mâide 5/110, 112-115; Meryem 19/16-33, 36.

¹⁰² Diğer örnekler için bkz. (I, 21a/5), (I, 21a/6), (I, 119a/6).

edilmektedir.¹⁰³ Yahudiler nezdinde bütün insanlık için namaz kılma, zekât verme Allah'ın (c.c.) emridir. Özellikle ayette namaz ve zekât ibadetleri emredilmektedir. Çünkü bedenle yapılan ibadetlerin başı namaz, malla yapılan ibadetlerin başı zekâttır.

Birinci bölümün üçüncü kıssasında birlik üzerine olanların hedeflerine ulaşacağı, ikilikten kimseye bir yarar gelmediği anlatılır.

Âşık Paşa, birlik sayesinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yolunun açıldığını ve Allah'ın (c.c.) birlik içinde olanlara rahmet ettiğini söylemektedir. Bu minvalde Allah'ın (c.c.) günde beş vakit yapılan ve dinin direği olan namaz ibadetini insanlara farz kıldığını yukarıdaki ayeti delil göstererek şöyle ifade eder:

*Ol ki tâ'atdur farîza Tanrı'nun
Günde biş vakt kim diregidür dinün
(I, 23a/6)¹⁰⁴*

Ayrıca ibadetlerin toplu bir şekilde birlikte yapılmasının öneminden bahseden şair, Allah'ın (c.c.) rahmetinin topluluk üzerine indiği vurgusunu yaparak hakiki manada rahmete ulaşmak isteyenlerin bir öndere uyması gerektiğini belirtir.

Yine şair, birlik üzerine kıssalar anlatmaya devam ederek bunlardan ders çıkarılması vurgusunu yapmaktadır. Yeryüzündeki sular üzerinde düşünülerek o sulardaki birliğin görülmesini tavsiye etmektedir. Bütün suların bir denize bağlı olduğunu her bir suyun bir dağı taşı tuttuğundan bahseden şair, suların denize ulaşmasında engellerle karşılaştığını, ancak suların kendi gibi başka sularla karışıp birlikte büyük ırmaklar oluşturarak hep beraber olunca hiçbir engelle karşılaşmadan denize ulaştığını anlatmış, sulardan hareketle tüm insanların bir evden dünyaya geldiğini ve dağıldığını yine tüm insanların aynı yerde toplanacağını açıklamıştır. Özetle, bu dünyada çeşitli sıkıntılarla karşılaşan insanoğlunun Allah (c.c.) yolunda bir dost edinmesi ve bir olarak hareket etmesi gerektiğini öğütlemiştir.

2.3. İKİNCİ BAB

Âşık Paşa, ikinci babda iki sayısıyla ilişkilendirdiği konuları on kıssada anlatmış ve

¹⁰³ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, I, 115.

¹⁰⁴ Diğer örnekler için bkz. (II, 123b/10), (II, 195b/6).

genel olarak şu konulara yer vermiştir: Ahiret ve dünya hayatı, yerde ve gökte olanlar, ruhanî ve cismanî mülk, karalar ve denizler, rahmanî meclis ile şeytanî meclis, kanaat, Hz. Âdem'in (a.s.) bağışlanması ve şeytanın huzurdan kovulması, her şeyin çift yaratılışı, akıl, nefis ve aşk anlatılmaktadır.

2.3.1. A'râf Suresi 54. Ayet

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِ اللَّهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

“Şüphesiz ki rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istiva eden; geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah’tır. Bilesiniz ki, halk da emir de (yaratma ve yönetme) yalnız O’na aittir. Âlemlerin rabbi olan Allah yüceler yücesidir.”

Yeryüzünde her ne varsa onları yaratmak ve emri altında tutmak Allah’a (c.c.) aittir. Yer- gök, gece- gündüz, vücut- can, dünya- ahiret gibi. İşte ikinci bölümde bu konular gibi iki olanlar anlatılmaktadır.

Yukarıdaki ayette geçen “Yaratma ve yönetme yalnız O’na aittir.” mealindeki lafızla, Allah’ın (c.c.) âlemi iki mülk üzere yarattığına dikkat çeken şair, ruhanî ve cismanî âlemin bu iki mülkü oluşturduğuna,

Mülk ikidür yaradan bir doğru bak

Bu iki mülke tolupdur emr-i Hak

(I, 41b/4)¹⁰⁵

diyerek temas etmiş, ruhanî olanların aklının olup nefsinin olmadığını, nefsanîlerin ise nefsinin olup aklının olmadığını söylemiş ve ikisinin birbirine düşman olduğunu belirtmiştir. Hülâsa insan bu ikisinden yaratılmış bir varlıktır; insanda bulunan akıl ve gönül ruhanî âlemi, nefis ve ten cismanî âlemi temsil etmektedir.

2.3.2. Âl-i İmrân Suresi 27. Ayet

تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ

¹⁰⁵ Diğer örnekler için bkz. I, 228a/2.

“Geceyi gündüze katarsın, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriye çıkarırsın, diriden ölüyü çıkarırsın ve dilediğine sayısız rızık verirsın.”

Âşık Paşa, ruhanîlerin insandaki akıl ve gönü oluşturduğunu, bu nedenle insan aklının ruhanî âlemde dolaşarak dokuz felekten ötesine yol alıp gök ehlini gördüğünü ifade etmiştir. Ayrıca ruhanîlerin Hakk’ın cemalini engel olmadan gördüklerini, yukarıdaki ayette geçen Allah’ın (c.c.) dileğine hesapsız rızık vermesiyle ilişkilendirerek şöyle gözler önüne sermiştir:

Hem görür ol Hak dîdârın bî-hicâb

Pâdişâhlık bulur anda bî-hisâb

(I, 42a/7)¹⁰⁶

2.3.3. Naziât Suresi 26. Ayet

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَى

“Elbette bunda Allah’a itaatsizlikten korkanların alacağı büyük bir ders vardır!”

Peygamberlerin gönderiliş amaçlarından biri insanları uyarmaktır. Bazı kavimler peygamberlerinin uyarılarına rağmen, peygamberlerini yalanlayarak helak olmuşlardır. Örneğin Hz. Musa’nın (a.s.) gösterdiği mucizelerden biri asasının yılanı dönüşmesidir. Firavun, Hz. Musa’nın (a.s.) bu mucizesini yalanlamış (bkz. Naziât 79/20-21), Kasas Suresi 38. Ayette bildirildiği üzere “*Ben sizin Rabbinizim!*” diyerek aşırılığa gitmiştir. Bu sebeple adamlarıyla birlikte boğularak helak olmuştur.¹⁰⁷ Ayet, insanların geçmiş kavimlerin sonlarının ne olduklarına bakılarak ibret alınmasını bildirmektedir.

İkinci bölümün dördüncü kıssasında karalar ve denizler anlatılmaktadır.

Şair, yukarıdaki ayet nezdinde, insanın ibret ilmiyle dünyadaki durumları anlamasını ve kendisini o durumlara hazırlaması gerektiğini, böylece korktuğu şeylerden emin olacağını ifade etmiştir:

‘İbret ala her neye bakar-ısa

İmin ola her neden korkar-ısa

¹⁰⁶ Diğer örnekler için bkz. I, 57b/2.

¹⁰⁷ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, V, 547.

(I, 43b/1)

2.3.4. Zâriyât Suresi 21. Ayet

وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ

“Hatta kendinizde de. Hiç görmüyor musunuz?”

Kur'an-ı Kerim, insanın hem yaratılanlar üzerinde hem de kendi varlığı üzerinde düşünmesini ve ibret almasını tavsiye etmektedir. Çünkü yaratılanlara ve kendisine bakıp bunlar üzerinde düşünen ve tefekkür eden insan her yaratılanın kendinde mevcut olduğunu görmektedir (bkz. Fussilet 41/53).

Âşık Paşa, “Hatta kendinizde de. Hiç görmüyor musunuz?” ayetini zikrederek, dünyadaki varlıkların tümünün insanın kendinde mevcut olduğunu şöyle ifade etmiştir:

Çünkü dünyâda ne vardur bilesin

Andan anı kendüzünde bulasın

(I, 43b/5)¹⁰⁸

Şair, bu ifadesini şöyle örneklendirir: İnsandaki ten kuru bir yerdur, gönül ise denizdir; balıklar candır, denizde yaşayan canlılar aşktır. Bunlar gönülde gezip dururlar, amaçları inci bulmaktır. Vücutta bulunan nefis ve arzular, kuşlara ve vahşi hayvanlara benzer; bunlar vücutta yatıp kalkarlar, amaçları kötülük yapmaktır. İşte nefis, can ve aşkı emri altına alıp köle yapmak için çalışır. Eğer can ve aşk nefse boyun eğerse bu düzen bozulur ve ölürlür. Aynı şekilde balık ve denizde yaşayan canlılar da karaya çıkınca ölür. İnsan nefsin yolunu değil, aşkın yolunu tutmalıdır.

Yine başka bir örnekte şair, gökler ve insan arasındaki benzerliği şöyle dile getirir: Göklere nura benzer cennet kızları ve köşkler bulunmaktadır. Her biri yeryüzüne bir rahmet indirir. İnsandaki güzel duygu ve fikirler buna benzemektedir.

2.3.5. A'râf Suresi 179. Ayet

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ أُذُنٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ

¹⁰⁸ Diğer örnekler için bkz. (I, 51a/6), (II, 4a/9), (II, 57b/7), (II, 218a/3).

“Ant olsun biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yarattık. Bunların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır ama onlarla göremezler, kulakları vardır ama onlarla işitemezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.”

Akıl sahibi bir insan kalbini, kulağını ve gözünü Allah'ı (c.c.) tanımak için kullanır. Nitekim, Kur'an-ı Kerim'de insanın zihin becerilerini iyi kullanmakta kalp, göz ve kulağın araç olduğuna vurgu yapılır.¹⁰⁹ İnsan, dünyada görünen ve görünmeyen bütün varlıklar üzerinde düşünerek kendisinin ve bu varlıkların sonunun ne olacağı konusunda kendisine ibretler alır. Fakat bazı varlıklar kendisine göz, kalp ve kulak gibi organlar verilmesine rağmen yaratılış amacına uygun hareket etmezler. Aynı kulağı sağır olanların duymadıkları gibi onlar da Allah'ın (c.c.) emirlerini tutmazlar. Kendilerinin akıbetinin kötü olmasına sebep olacak davranışlara saparlar. Cinler de insanlar gibi akıllı varlıklardır. Onların bir kısmı da insanlar gibi akıllarını yanlış kullanarak batıl yollara sapar ve cehennem ateşine girerler. Bu varlıkların ayette benzetildiği şey hayvan sürüleridir, hatta hayvanlardan daha şaşkın olmalarıdır.

İkinci bölümün altıncı kıssasında kanaatin bitmeyen bir hazine olduğu anlatılmaktadır.

Şair, her işi Allah'a (c.c.) yakışır bir şekilde yapan kimsenin gerçek mutluluğa kavuştuğunu; gerçeği göremeyenlerin ise ayette de zikredildiği üzere kör ve sağır olduklarından dolayı doğru yolda gitmediğini hatta öğüt tutmadığını şöyle ifade etmiştir:

Kimsenün kim kulagı işitmeye

Lâcerem öğüt viresin tutmaya

(I, 47b/7)¹¹⁰

2.3.6. Nahl Suresi 97. Ayet

مَنْ عَمِلْ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Erkek olsun kadın olsun, kim inanmış bir insan olarak dünya ve ahirete yararlı işler yaparsa kesinlikle ona güzel bir hayat yaşatacağız ve böylelerinin ecirlerini de muhakkak

¹⁰⁹ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, II, 629.

¹¹⁰ Diğer örnekler için bkz. I, 113a/7.

surette yapmış olduklarının daha güzeliyle vereceğiz.”

Ayet, kadın ve erkek fark etmeksizin güzel işler yapanları müjdelemektedir. Güzel iş yapmaktan maksat, yapılan işlerin hem doğru ve yararlı olması hem de işlerin doğru bir şekilde yapılmasıdır.¹¹¹

Âşık Paşa, kanaatin iki yönü olduğunu; ilkinin yol kestiğini, diğerinin yol gösterdiğini söylemiş ve azıcık nimetle yetinmenin gerçek mutluluğa ulaştıracağını, yukarıdaki ayette geçen iyi iş yapan kimselere telmihte bulunarak şöyle ifade etmiştir:

Bir kanâ'at var eri iltür Hak'a
Bir kanâ'at var kılan dinden çıka

Her ki kâni 'se azacuk ni'mete
İresidür ol hakîkî devlete
(I, 48a/4,5)

2.3.7. İsrâ Suresi 64. Ayet

وَاسْتَفْزِرْ مِنْ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعِدْهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا

“Haydi, onlardan gücünün yettiklerini sesinle (telkinde bulunarak) çağrınla ayart! Süvarilerinle yayalarınla onlara karşı ordu topla; mallarına, evlâtlarına ortak ol, kendilerine vaatte bulun. Zaten şeytan insanlara aldatmadan başka bir şey vaat etmez.”

Âşık Paşa, şeytanın hayır işleme konusunda insanı kanaate sevk edip aldattığını, yukarıdaki ayetle ilişkilendirerek şöyle ifade etmiştir:

Tâ'ata kâni ' olan kâfir-durur
Zîra anun yolını şeytân urur
(I, 48b/5)

2.3.8. Nisâ Suresi 79. Ayet

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا

¹¹¹ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, III, 438.

“Sana gelen iyilik Allah’tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir. Seni insanlara elçi gönderdik; şahit olarak da Allah yeter.”

Genel olarak Yahudiler işleri yolunda gittiği zaman bu kazancın Allah’tan (c.c.) geldiğine inanmış, fakat kazancın olmadığı işlerin kötü gittiği zamanlarda bu durumu Hz. Peygamber’in (s.a.v.) uğursuzluğuna dayandırmışlardır. Bu ayette Yahudilere nispetle iyilik ve kötülük konusu anlatılmaktadır.¹¹² İnsanların başına gelen iyilik ve kötülükler Allah’tandır (c.c.). Yalnız bu işlerde insanların iyilik ve kötülük bakımından katkısı olmaktadır. Çünkü insan irade sahibi bir varlıktır. İradesini iyilik yönünde kullanmış bir insan Allah’ın (c.c.) verdiği bu nimeti doğru yönde kullanmıştır. Bu konuda kazandığı iyilik Allah’tandır (c.c.). Fakat iradesini kullandığı bir konuda kötülüğü tercih eden bir insan bu kötülüğü kendinden bilmelidir. Çünkü Allah’ın (c.c.) irade vermesi kötülüğün ona nispet edileceğini göstermemektedir (bkz. Şûrâ 42/30).

İkinci bölümün yedinci kıssasında yukarıda zikredilen ayetin açıklaması yapılmış, bu ayet ışığında Hz. Hz. Âdem (a.s.) ve şeytanın durumları anlatılmıştır.

Hayrı Hak’dan şerri nefsinden bilen

Oldur âhir tevbesi makbûl olan

(I, 49a/7)

Âşık Paşa, ayette de zikredildiği üzere hayrı Allah’tan (c.c.) şerri kendisinden bilen kimselere işaret ederek; onların tövbesinin makbul olduğunu, bu minvalde Hz. Âdem’in (a.s.) tövbesinin kabul edildiğini gözler önüne sermiştir:

2.3.9. Nisâ Suresi 78. Ayet

وَأِنْ تُصِيبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِيبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا

Kendilerine bir iyilik dokunsa “Bu Allah’tan” derler, başlarına bir kötülük gelince de “Bu senden” derler. “Hepsi Allah’tandır” de. Ne oldu bu topluluğa ki bir türlü söyleneni anlayamıyorlar!”

Şair, ayette de zikredildiği üzere başına gelen kötülüğü kendi nefsinden bilmeyenlere işaret ederek; bu minvalde şeytanın,

¹¹² Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, II, 98.

*Bu iş içre suçu ne ben miskiniün
Emr ü takdîr ü dilek cümle senün
(I, 50a/3)*

dediğinden dolayı Allah'ın (c.c.) rahmetinden uzak kaldığını ifade etmiştir.

2.3.10. A'râf Suresi 23. Ayet

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

Dediler ki: “Ey rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz!”

Hız. Âdem (a.s.) ve Hız. Havva cennette yaşamlarını sürdürürken şeytanın vesveseleriyle karşı karşıya kalmış, nefislerine uyarak Allah'ın (c.c.) yasakladığı ağaca yaklaştıkları zaman birbirlerinin mahrem yerlerini görmüşler ve derhal yapraklarla kapatmaya çalışmışlardır. Fakat günahlarında ısrarcı olmadıkları için Allah'tan (c.c.) bazı kelimeler öğrenip bu kelimelerle tövbe etmişlerdir.¹¹³

*Âdem eytdi yâ İlâhâ Rabbenâ
Suçlu oldum rahmet it ben miskine
(I, 50a/7)*

Âşık Paşa, bu beyitten sonra yukarıdaki ayeti zikrederek beyit ve ayet arasında ilişki kurmuş ve Hız. Âdem'in (a.s.) duasına yer vermiştir.

2.3.11. Bakara Suresi 37. Ayet

فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

“Bunun üzerine Âdem rabbinden bazı kelimeler aldı (bunlarla tövbe etti); rabbi de onun tövbesini kabul buyurdu. Şüphesiz O, tövbeleri kabul buyuran ve rahmeti sınırsız olandır.”

*Dâyimâ bizden yanadan suç-durur
Yarlıgagıl rahmetün üküş-durur*

¹¹³ Bkz. Bakara 2/35-37; Tâhâ 20/121-122.

(I, 50b/2)

dizelerinden sonra yukarıdaki ayeti zikreden şair, Hz. Âdem'in (a.s.) Allah'tan (c.c) aldığı kelimelerle dua ettiğini ve tövbesinin kabul olduğunu gözler önüne sermiştir.

2.3.12. Tâhâ Suresi 122. Ayet

ثُمَّ اجْتَبَيْنَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ

“Sonra rabbi onu seçkin kıldı, tövbesini kabul etti ve doğru yola yöneltti.”

Şair, Hz. Âdem'in (a.s.) tövbesinin kabul olduğuna şöyle yer vermiştir:

Çünkü Âdem munsıf oldu Hazret'e

Suçlu-y-iken lâyük oldu rahmete

Ayrıca yaşanan bu durumun ibret için herkese yeterli geldiğini,

Rahmetin viribidi ol dem ana

Uşbu iş 'ibret yiter sana bana

(I, 50b/4,5)

diyerek ifade etmiş, kıssayı şu öğütle sonlandırmıştır: “Kim kendi kusurunun farkında olursa Allah'ın (c.c.) rahmet kapıları daima açık olacaktır. Kim de suçu kendinden bilmeyip suçsuzum derse lanetlenecektir.”

2.3.13. Zâriyât Suresi 49. Ayet

وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

“Her şeyden çift çift yarattık, inceden inceye düşünesiniz diye.”

Müfessirler, Allah'ın (c.c.) her şeyi çift yaratmasını yer- gök, erkek-dişi, ay-güneş, insan-cin, gece-gündüz, iman-küfür gibi karşıt örneklerle açıklamıştır.¹¹⁴

İkinci bölümün sekizinci kıssasında, yukarıda zikredilen ayet, beyitlerle birlikte açıklanmaktadır.

Âşık Paşa, dünyadaki bütün varlıkların birbirlerini tamamlayan çiftlerden yaratıldığına şu beyitle dikkat çekmiştir:

¹¹⁴ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, V, 135.

*Uşbu dünyâ iki nesnedür iy yâr
Çift çifttür dünyada her ne ki var
(I, 51b/3)*

2.3.14. Sâd Suresi 71. Ayet

إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ

“Hani rabbın meleklere demişti ki: “Ben çamurdan bir insan yaratacağım.”

Ayet, insanın yaratılışının su ve topraktan olduğunu bildirmektedir.

Dünyadaki her şeyin aslının ikiden ortaya çıktığını söyleyen Âşık Paşa, bu ikilerin bazısının gizli bazısının belli olduğunu söylemiş; belli olanın bizzat insanın kendi yaratılışında mevcut olduğunu ve kâinatın aslının su ve toprak olduğu gibi insanın da bu çiftten yaratıldığını şöyle gözler önüne sermiştir:

*Kimi zâhir kimisi bâtın-durur
Nitekim ten aslı mâ’u tîn-durur
(I, 51b/6)*

Beyitte insanın su ve toprak gibi iki şeyden oluştuğuna değinen şair, dünyada iki olan ne varsa insanda da bulunduğuna dair örneklerle devam edip, insandaki sırları ortaya koymaktadır: Dünyada gök insanda gönül bulunur, bu nedenle insan gök gibi uçsuz bucaksızdır. Dünyada yer, insanda vücut bulunur; insanın yer gibi secde eder. Ayrıca dünyada gündüze karşılık insanda ehliyet; geceye karşılık cahillik; arşa karşılık gönül; ferşe karşılık su ve toprak bulunmaktadır.

2.3.15. Fussilet Suresi 53. Ayet

سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ۖ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ

“Kur’an’ın gerçek olduğu kendileri için apaçık belli oluncaya kadar onlara çevrelerinde ve kendilerinde bulunan kanıtlarımızı hep göstereceğiz. Rabbinin her şeye tanıklık etmesi (onlar için) yeterli değil midir?”

Ayet mealinde “çevre” ve “kendileri” kelimelerine farklı anlam verilmesi iki yorum ortaya çıkarmıştır. Birinci yorum şu şekildedir: “Çevre” kelimesinden maksat Mekke

şehri dışında yer alan bölgeler, “kendilerinden” maksat ise puta tapanların yaşadığı Mekke şehridir. Bu yoruma göre ayet, zamanı geldiğinde gerek Mekke’nin gerek Mekke dışındaki bölgelerin fethedileceği müjdesini vermektedir. Müşriklerin asılsız olarak gördükleri bu müjde onlar hayattayken gerçekleşmiştir. İkinci yorum ise şu şekildedir: “çevreden” kasıt yıldızlar, güneş, ay vb. kozmik evrendeki gizliliklerdir. “Kendilerinden” maksat ise insanın kendisinin yaratılmasındaki sırlardır.¹¹⁵ Müfessirlerin çoğu ikinci yoruma katılmasalar da Âşık Paşa, beyitte ufuklar içinde yazılanların insanın kendisinde gizlenmiş olduğu ifade ederek, ayetin ikinci yorumunu şu beyitle gözler önüne sermiştir:

Pes ne kim âfâk içinde yazludur

Cümle bu nefsün içinde gizlüdür

(I, 52b/7)¹¹⁶

2.3.16. İsrâ Suresi 72. Ayet

وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلًا

“Bu dünyada kör olan ahirette de ködür, yolunu daha da şaşırmıştır.”

Âşık Paşa, gizli ve açık dünyada bulunan her şeyin insanda bulunduğunu ve kendisini bilen tanıyan insanın Hakk’ı tanıdığını; dünyada bunları göremeyenlerin ise ahirette muratlarının hasıl olmayacağını ve Allah’ın (c.c.) cemalini göremeyeceğini yukarıdaki ayete telmihte bulunarak şöyle ifade eder:

Yarın anda maksuda irmeyiser

Pâdişâh didârını görmeyiser

(I, 53a/1)¹¹⁷

2.3.17. Şûrâ Suresi 52. Ayet

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun; ama şimdi onu, dilediğimiz kullarımızı

¹¹⁵ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV, 723.

¹¹⁶ Diğer örnekler için bkz. (I, 137a/8), (I, 232a/4), (II, 60a/6), (II, 218a/3).

¹¹⁷ Diğer örnekler için bkz. II, 5b/3.

sayesinde doğruya eriştirdiğimiz bir ışık kıldık.”

İnsan aklı ölçüsünde Allah’ın (c.c.) varlığını idrak edebilmektedir. Fakat nasıl kulluk edeceğini tam manasıyla kavrayabilmesi için bir nura ihtiyaç duymaktadır. Bu nur iman ve Kur’an-ı Kerim’dir.¹¹⁸

İkinci bölümün dokuzuncu kıssasında insan vücudunu bir şehre benzeten şair, akıl ve nefsin bu şehirde taht kurduğunu; gönlün ise bu ikisi arasında olup hangisini tercih ederse ona göre hareket edeceğini anlatmaktadır.

Yandı îmân orta yirde şem’ olup

Allah emri yöresinde cem’ olup

(I, 57a/2)¹¹⁹

Şair, bu beyitten sonra yukarıdaki ayeti zikrederek beyit ve ayet arasında ilişki kurmuştur. İnsan aklının nefse galip gelmesi için Kur’an-ı Kerim ve iman insanı doğru yola iletilici bir vesile olduğunu söylemiş ve ayete telmihte bulunmuştur.

2.3.18. Zümer Suresi 54. Ayet

وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ

“Azap size gelip çatmadan önce rabbinize yönelip O’na teslim olun; sonra kimseden yardım göremezsiniz.”

Âşık Paşa, insan vücuduna taht kuran nefsin, velilerin huzurunda yapılan tövbeyle yenilgiye düştüğünü,

Her kimün kim nefsi böyle oldısa

Evliyâ öninde tevbe kıldısıa

diyerek ifade etmiş, yukarıdaki ayet bağlamında onun Müslüman olup, dünyadan vazgeçerek Hakk’a döndüğünü gözler önüne sermiştir:

Pes müsülmân oldı nefsi mutlaka

Dünyayı terk eyledi döndi Hakk’a

(I, 57a/5,6)¹²⁰

¹¹⁸ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV,762.

¹¹⁹ Diğer örnekler için bkz. I, 84b/11.

¹²⁰ Diğer örnekler için bkz. I, 155b/9.

2.3.19. Yusuf Suresi 30. Ayet

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبُّ إِنَّا أَنْزَلْنَاهَا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

“Şehirdeki bazı kadınlar, “Aziz’in karısı, hizmetindeki genç ile birlikte olmak istiyormuş; (Yusuf’un) sevdası kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapkınlık içinde görüyoruz” dediler.”

İkinci bölümün bu son kıssasında aşk konusu ele alınmış; her vücutta her sözde her işte aşk olduğu ve aşkın her şeye tesir edip, hiçbir varlığın aşktan uzak olmadığı anlatılmıştır.

Şair, yukarıdaki ayette geçen “Sevdası kalbine işlemiş.” mealindeki lafza yer vererek, âşığın üzüntülü ve neşeli hallerinde sevgilisini hiç hatırandan çıkarmadığını dile getirmiştir:

Ol iki hâlde anar sevdiğini

Hiç gidermez sevdiğinden ögini

(I, 58a/11)

Ayrıca başka bir beyitte Âşık Paşa, gece ve gündüz, uyku ve uyanıklık, neşe ve üzüntü gibi iki olan durumların âşık için daima bir olduğunu söylemiş, âşığı kendinden geçirecek sevginin Allah (c.c.) sevgisi olduğunu vurgulamıştır.

2.4. ÜÇÜNCÜ BAB

Üçüncü bölümde üç sayısı ile bağlantı kurduğu konuları gözler önüne seren Âşık Paşa, şu kıssalara yer vermektedir: İnsanın başlangıcı sonu ve cismanî yaşayışı, insan ömrünün üç dönemi, yaratılmış olan şeylerin üç kısım olduğu, insan ruhunun üç mertebesi, insanda bulunan üç haslet, bahçe yapan padişahın hikayesi, sözün üç konaktan doğması, yokluktan yaratılan üç çeşit varlık, Allah’ın (c.c.) insana verdiği üç türlü taht anlatılmaktadır.

2.4.1. Tâhâ Suresi 117. Ayet

فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوُّكَ وَلَزَوْجَكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى

“Bunun üzerine “Ey Âdem!” dedik, “Bil ki bu senin de eşinin de düşmanıdır. Sakın

sizi cennetten çıkarmasın, yoksa mutluluğunu yitirirsin!”

Ayet, Hz. Âdem (a.s.) ve Hz. Havva’yı şeytanın tuzaklarına karşı uyarmaktadır. Bu ayete nispetle bölümün ilk kıssasında insanın ezel, dünya ve ahiret olmak üzere üç evi anlatılmaktadır.

Cümle dürlü işümüz oldu emek

Yok-durur emeksüzün lokma yimek

(I, 60b/9)

Âşık Paşa, ezelde nimetlerle dolu cennet hayatını yaşayan insanın yukarıdaki ayette de ifade edildiği gibi şeytanın tuzaklarına karşı uyarılmasına rağmen şeytana tabi olup dünyaya gönderildiğini ve dünyada pek çok zorlukla karşılaştığını dile getirmiştir. Ayrıca insanın dünyada çocukluk, gençlik ve ihtiyarlık dönemlerinde nasıl yaşaması gerektiğine dair öğütler veren şair, bu dünyada güzel bir hayat yaşayanların ahirette karşılaşacağı nimetlere yer vermektedir.

2.4.2. Bakara Suresi 82. Ayet

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“İman edip hayırlı işler yapanlara gelince, onlar da cennetlikler; onlar orada ebedî kalacaklardır.”

Âşık Paşa, üçüncü bölümün üçüncü kıssasında dünya üzerinde yaratılan üç varlıktan söz ederek, hangisinin gelip geçici hangisinin kalıcı olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu üç mahluk yokluktan yaratılan âlem, Âdem ve kelâmdır.

Şair âlemin toprak, su, hava ve ateş olmak üzere dört unsurdan (anasır-ı erba’a) meydana geldiğini söylemiş, yine bu dört maddeden yaratılan dört varlık bitki, hayvan, insan ve melek varlıklarını zikretmiş; bitki ve hayvanların yok olacağını, melek ve insanların Allah (c.c.) ile beraber olduklarından ayette geçen “Onlar da cennetlikler; onlar orada ebedî kalacaklardır.” mealindeki lafza temas ederek şöyle dile getirmiştir:

Hak cemâlin göriserler bî-gümân

Uçmak içre kalırlar câvidân

(I, 69b/4)

2.4.3. Rahman Suresi 26-27. Ayet

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

“Yeryüzünde bulunanların hepsi fanidir. Azamet ve kerem sahibi rabbinin zatı ise baki kalır.”

Rahman Suresi’nde birçok dünya nimetine değinildikten sonra dünyada bulunan her şeyin geçiciliği ve bir gün son bulacağı hatırlatılarak, asıl kalıcılığın Allah’a (c.c.) mahsus olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Şair, yukarıdaki ayet nezdinde Allah’ın (c.c.) nurundan yaratılan insanın ebedî olacağını şöyle zikretmiştir:

*Zîra bunlar Hak nurındandır bayık
Hak nuri fânî mi olur iy ayık
(I, 69b/6)*

2.4.4. Tâhâ Suresi 55. Ayet

مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَىٰ

“Sizi ondan yarattık, yine ona döndüreceğiz ve sonra oradan bir defa daha çıkaracağız.”

Ayet, topraktan yaratılan insanın yeniden dirileceğini bildirmektedir (bkz. Bakara 2/28).

Âşık Paşa, yaratılan üç mahluktan biri olan insanın vücut, nefis, akıl ve candan meydana geldiğini; vücut ve nefsin aslının toprak olmasından dolayı yine toprağa döneceğini şöyle dile getirir:

*Nefs ile sûret-durur ol kim ölür
Aslı toprakdur girü toprak olur
(I, 70b/4)¹²¹*

¹²¹ Diğer örnekler için bkz. II, 228a/9.

2.4.5. Âl-i İmrân Suresi 169. Ayet

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ

“Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma! Bilâkis onlar diridirler; Allah’ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleriyle sevinçli bir halde rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar.”

Müfessirler, bu çeşit ayetleri ruhun ölümsüzlüğü ile açıklamışlardır. Çünkü onlara göre ölüm ruhun bedenden ayrılmasıdır, ölen bedendir. Ölümden sonra iyi olan kimselerin ruhları ahiretteki durumlarını görüp mutlu olurken, kötü olan kimselerin ruhları elem duymaktadır. Şehitlerin durumu ise sadece makamlarını görmek değil, Allah (c.c.) katında dünyalılara verilenlerden daha büyük nimetlere kavuşmaktır.¹²²

Yaratılan üçüncü mahlukun kelâm olduğunu ve kelâmın nefes, ses, harf ve manadan meydana geldiğini ifade eden Âşık Paşa, nefis ve sesin fânî; harf ve mananın ölümsüz olduğunu ortaya koymaktadır. Özetle şair, mahluklardan cisme ilgi duyanların ölümlü, cana bağlı olanların cisimlerinin yok olsa bile ölümsüz olduğunu ifade eder. Bu sebeple yukarıdaki ayeti telmihte bulunarak, Hakk’a yalnız canın ulaştığına dikkat çeker:

Dünyadan gidenlere öldi dimen

Bunları küllî fenâ oldı dimen

(I, 71b/8)

2.4.6. Yûnus Suresi 62. Ayet

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Bilesiniz ki Allah dostlarına asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler.”

Dostlar olarak meal verilen *evliya* kelimesi, *veli* kelimesinin çoğulu olup “yardımcı, birine yakın olan, dost, koruyucu, birini himayesinde bulunduran” anlamlarına gelmektedir.¹²³ *Veli* kelimesi, Kur’an-ı Kerim’de kırk sekiz yerde tekil veya çoğul olarak Allah (c.c.)’a inanıp emirlerini yerine getiren kimseler için Allah’ın (c.c.) sevgisi ve koruyuculuğunu ifade etmek maksadıyla kullanılırken, kültürümüzde “Allah dostları”

¹²² Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, I, 713.

¹²³ Uludağ, “Veli”, *DİA*, XLIII, 25.

olarak tanımlanmaktadır.¹²⁴

Üçüncü bölümün dördüncü kıssasında insan ruhunun üç mertebesi anlatılmaktadır.

İlk mertebede dünya ve ahiret mutluluğu, ikinci mertebede sıkıntı, üçüncü mertebede ise mutluluk ve sıkıntının beraber verildiğini söyleyen Âşık Paşa, yukarıdaki ayetle münasebet kurarak dünya ve ahirette mutlu olanların peygamberler ve veliler olduğunu şu beyitle dile getirir:

*Ol ki devlet dutageldi dünyaya
Kim-durur ol enbiyâ vü evliyâ*

*Kim bular hîç mihnete düşmeyiser
Nitekim Kur'ân bize virür haber*

(I, 74a/3,5)¹²⁵

2.4.7. Mutaffifin Suresi 15. Ayet

كَأَنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ

“Ve gerçek şu ki onlar, o gün elbette rablerinden mahrum kalacaklardır.”

İnsan ruhunun ikinci mertebesi olan sıkıntıyı çekecek grup ayette de bahsi geçen inkârcılar grubudur. Âşık Paşa, inkârcıların durumunu,

*Kim bular hîç devlete girmeyiser
Pâdişâh dîdârını görmeyiser*

(I, 74a/9)¹²⁶

diyerek gözler önüne sermiştir. Ayrıca başka bir beyitte geriye kalan üçüncü mertebeyi kişinin kendisinin kazanacağını; iyi işler peşinde koşanların saadet, kötü işler peşinde koşanların ise sıkıntı elde edeceğini açıklamıştır.

¹²⁴ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, III, 117-118.

¹²⁵ Diğer örnekler için bkz. (I, 78b/6), (I, 92b/3), (II, 97a/4), (II, 140b/7).

¹²⁶ Diğer örnekler için bkz. I, 179b/11.

2.4.8. Tegâbü'n Suresi 15. Ayet

إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ

“Mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak bir imtihandır; büyük mükâfat ise Allah’ın katındadır.”

Üçüncü bölümün altıncı kıssasında insanı diğer insanlardan ayıran üç haslet anlatılmaktadır. Bu hasletler şunlardır: Birincisi nefsin insana kulluk etmesidir. İkincisi nefsinden geçen kimsedir. Üçüncüsü düşman okuna engel olmaktır.

Âşık Paşa, Kur’an-ı Kerim’in bize dost ve düşmanı haber verdiğini,

Âdemî'nün düşmeni oğlanıdur

Ger niçe kim yüreginin kanıdur

(I, 79a/6)

diyerek dile getirmiş, yukarıdaki ayeti zikrederek ifadesini delillendirmiştir.

2.4.9. Bakara Suresi 286. Ayet

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفُ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

“Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz; lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır. Rabbimiz! Unutur veya yanılırsak bizi cezalandırma! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Üstesinden gelemeyeceğimiz şeyleri boynumuza borç kılma! Bizi bağışla, ayıplarımızı ört ve bize rahmetinle muamele buyur! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın; artık inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!”

Üçüncü bölümün yedinci kıssasında Âşık Paşa, yedi yıl içinde bir bahçe kurup, dünyadaki bütün meyve ağaçlarını diktiren bir padişahın hikâyesini anlatır. Halk meyvelerin ne işe yaradığı, hangi meyvelerin ilaç olduğu, hangi meyvelerin zararlı olduğu konusunda bilgilendirilerek üç grup hâlinde içeri alınır. Birinci grup, ihtiyacı olan meyvelerden yiyip başkalarına el uzatmadan bahçeden çıkmıştır. İkinci grup, sadece

meyvelerin iyisinden yemek niyetiyle bahçeye girip kötü meyvelerden yedikten sonra dışarı çıkarken durumlarını fark edince panzehir içip kurtulmuşlardır. Üçüncü grup ise iyi kötü demeden meyvelerden yiyip dışarı çıkarken durumlarının farkına bile varmamışlardır, bahçıvanların panzehir vermelerine rağmen içmeyip ölmüşlerdir.

Her ki ne işler-ise anı bulur

Kim neye lââyık ise eyle olur

(I, 83a/1)¹²⁷

Şair, bu beyitten sonra ayette geçen “Lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır.” mealindeki lafza yer vererek bahçeye giren üç grup insanın ne işlerse onun karşılığını bulacağına vurgu yapar.

2.4.10. Burûc Suresi 10. Ayet

إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ

“Mümin erkeklere ve mümin kadınlara işkence edip de sonra tövbe etmeyenler var ya, işte onları cehennem azabı, yakıcı azap beklemektedir.”

Şair, bahçeye giren üçüncü grubun iyi kötü demeden meyvelerden yedikten sonra bahçıvanların panzehir vermelerine rağmen içmeyenlerin durumunu, ayette geçen dünyada iyi kötü demeden her türlü işi işledikten sonra tövbe etmeyenlerin vaziyetlerine benzeterek, bunların cehennem ateşine layık olduğunu şu beyitle gözler önüne serer:

Tamu odına bular lââyık-durur

Hiç gümânsuz uşbu söz bayık-durur

(I, 84b/7)

2.4.11. Kehf Suresi 65. Ayet

فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا

“Derken, kullarımızdan birini buldular ki ona katımızdan bir rahmet vermiş ve ona nezdimizden bir ilim öğretmiştik.”

¹²⁷ Diğer örnekler için bkz. II, 196a/5.

Allah (c.c.) katından kendisine ilim verilen Hızır'dır (a.s.). Kıssadaki ayetlerin tamamından yola çıkarak tefsirciler, Hızır'a (a.s.) verilen bu ilmin “gayb ve sır ilmi” olduğu yorumunda bulunup, Allah'ın (c.c.) olağanüstü vesilelerle bu ilmi ona öğrettiğini dile getirmiştir. İslami kaynaklar ise bu ilmi, ledün ilmi olarak adlandırmışlardır.¹²⁸

Üçüncü bölümün son kıssasında Allah'ın (c.c.) yeryüzüne hükmetmeleri için insanlara üç çeşit taht verdiği ve bu makam sahiplerinin durumları anlatılmaktadır. Bu üç taht sultanlık, âlim ve veli tahtlarıdır.

Bu gönül âhir Çalap mülki-durur

Mülkini sevdük kulına bildirür

(I, 92a/11)¹²⁹

Yukarıdaki ayetin beyite yansıyan kısmı “Ona nezdimizden bir ilim öğretmiştik.” lafzıdır. Bu lafız ışığında şair, Allah'ın (c.c.) velilik makamını sevdiği kullarına açtığını dile getirmiştir.

2.4.12. A'râf Suresi 199. Ayet

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

“Kolaylığı seç, iyi olanı emret, cahillere aldırma!”

Hem üçinçi duta Allah hulkını

Hulk-ıla hoş duta 'âlem halkını

(I, 93a/1)

Velilik makamının Allah'ın (c.c.) hazinesinden bir ikram olduğunu belirten şair, velilerin şu üç özelliğe sahip olması gerektiğini söyler: Hakk'a tam bir sevgi ve bağlılıkla bağlanmak, gönlü açık ve kalbi temiz olmak ve bu ayet nezdinde güzel ahlak sahibi olmaktır.

2.5. DÖRDÜNCÜ BAB

Dördüncü bölümde bulunan on kıssada Âşık Paşa, dört sayısına nispeten şu konuları anlatmaktadır: Küçük âlemin dört temeli ve büyük âlemin dört temel unsuru,

¹²⁸ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, III, 572.

¹²⁹ Diğer örnekler için bkz. II, 22a/7.

insan ömrünün dört unsuru, insanın dört derecesi, yaratılan dört varlık, insan vücudunun dört şehirden oluştuğu ve o şehrin dört kapısı, Allah'ın (c.c.) insan vücudunu dört zıttan yaratması gibi konular açıklanmaktadır.

2.5.1. İhlâs Suresi 1-4. Ayet

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ اللَّهُ الصَّمَدُ ۝ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

De ki: “O, Allah’tır, tektir. Allah Samed’dir. Doğurmamış ve doğmamıştır. O’nun hiçbir dengi yoktur.”

İhlas Suresi, İslamiyet’in temeli olan tevhit inancını bildiren suredir. Bu yüzden Kur’an-ı Kerim’in üçte birine denk olduğunu bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) bildirmiştir.¹³⁰

Dördüncü bölümün ilk kıssasında küçük âlem olarak adlandırılan insan vücudu ile büyük âlem olarak isimlendirilen kâinatın dört unsurdan meydana geldiği ve Allah’ın (c.c.) bu dört unsuru insan için yarattığı anlatılmaktadır.

Âşık Paşa, bütün yaratılan varlıkların aslının olduğu ve soylarının devam ettiğini, yalnız hâkim olan Allah’ın (c.c.) doğmadığı ve doğurmadığını İhlas Suresi bağlamında şöyle ifade etmiştir:

*Ol ki aslı nesli yokdur kimdür ol
Oldur ol kim kamuya hâkimdür ol
(I, 94a/8)¹³¹*

2.5.2. Duhâ Suresi 11. Ayet

وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ

“Rabbinin lütuflarını şükranla an.”

Ger bilürsen kadrini şükr eylegil

Dün ü gündüz durmadın zikr eylegil

(I, 95a/10)¹³²

¹³⁰ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, V, 714.

¹³¹ Diğer örnekler için bkz. (I, 232a/8), (I, 232a/9), (II, 113b/11), (II, 114a/1-3).

¹³² Diğer örnekler için bkz. (I, 95b/11), (I, 96b/5).

“Allah (c.c.), büyük âlem olan kâinatın aynısını küçük âlem olan insanda yaratmıştır.” diyen Âşık Paşa, insanın şükretmesinin gerekliliğini şöyle ortaya koyar: “Allah (c.c.) ilk önce kudretiyle akl-ı küllü, ondan da dört büyük kul yarattı. Onların her biri dünyaya direk oldu; oturma, sakinlik, kaldırma ve çekme durumları bunlardan ortaya çıktı. Su, ateş, hava ve toprak âlemin temeli oldu ki bunların her biri bir iştedir, dünya bunlarla devam eder. Toprak sayesinde yeryüzünde ovalar yeşerir; ateş sayesinde yeryüzü aydınlanır ve ısınır. Suyu beraber yeryüzü temizlenir; havayla bütün canlılar yaşamlarını sürdürürler. Nasıl ki evren bu dört temel elementle ayaktadır, insanın da aslı bu dört temelden oluşmuştur. Örneğin ateş elementi ile insanın midesi ısınır; insan bu ateş sayesinde hayattadır. Güneş de ateştir; Allah (c.c.) her gün güneşin doğumunu sağlamaktadır, karanlık olan evren güneş ile aydınlatılmaktadır, ekilen tohumlar güneşle biter, güneşle beslenir, besin hâlini alır. Hava insana nefestir; vücut havayla ayaktadır. Su damarlarda kan olup dolaşır; yüz tazeliğini ondan alır. Toprak insanın hem durak hem taht yeridir; insan topraktan yaratılmıştır.”¹³³

2.5.3. Zuhruf Suresi 32. Ayet

أَمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَئِشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُلْحِيًّا وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ

“Rabbini rahmetini paylaşmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık. Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık. Rabbini rahmeti onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.”

Dördüncü bölümün ikinci kıssasında insan vücudu yüce ve alçak bir âlemi içinde toplayan bir mescide, akıl da bu mescitte bulunan minbere çıkan ve bütün varlıklara hutbe veren bir kimseye benzetilerek, insan mescidinin nasıl yapıldığı anlatılmıştır.

Dördüne dört nesne kismet kıldı Hak

Her biri hâllü hâlinde oldu hak

(I, 98b/5)

Âşık Paşa, toprağa gelen yaratma emriyle beraber insan vücudunun oluştuğunu ve bununla ilgili dört rivayet bulunduğunu. Kur'an-ı Kerim'den ayetlerle delillendirerek açıklamaktadır. Birinci rivayet, bu mescidin toprağını dışarıdan meleklerin getirdiği

¹³³ Bkz. I, 94b/2-96a/8.

yönündedir. İkinci rivayet Cebrail'in getirdiği şeklindedir. Üçüncü rivayet Azrail'in getirdiği yönündedir. Son rivayet ise bizzat Allah'ın (c.c.) kudret eliyle tüm varlıkları toplaması şeklindedir. Ayrıca bu rivayetin hepsinin gerçek olduğunu ve içinde hikmetler barındırdığını söyleyen şair, bu hikmetleri detaylı bir şekilde ele alır. Bu hikmetlerin biri insanın uzama ve büyüme bakımından bitkiye, koşması yönüyle hayvana, konuşması yönüyle insana, görünmeden geçmesi yönüyle meleğe benzetilmesidir. Özetle şair, yukarıdaki ayette geçen “Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık.” lafzına telmihte bulunarak, insanda bu dört varlığın izlerinin bulunduğunu ifade etmiştir.

2.5.4. Enbiyâ Suresi 30. Ayet

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ

“Her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?”

Allah (c.c.) her canlıyı sudan yaratmıştır. Yaratılan canlılar özelliklerine göre çeşitli türlere ayrılmıştır (bkz. Nûr 24/45).

Ol ki rûyende-durur hemçün nebât

Bitmek uzanmak-durur anda sıfat

Şol firiştehler toprağın cem' eyledi

Kim bularun menzili taşra-y-ıdı

Suyı cân virdi Çalap ol topraga

Gör kim andan niçe ni'metler doga

(I, 98b/8-10)¹³⁴

Âşık Paşa, yukarıdaki ayeti delil göstererek Allah'ın (c.c.) emriyle toprağın suyla hayat bulduğunu ve ondan çeşit çeşit nimetler bittiğini ifade etmiş, bitkiler gibi uzayıp büyüme özelliği taşıyan insanın toprağını Allah'ın (c.c.) emriyle dışarıdaki meleklerin getirdiğini söylemiştir.

¹³⁴ Diğer örnekler için bkz. (II, 41b/8), (II, 56b/2), (II, 215a/3).

2.5.5. İsrâ Suresi 85. Ayet

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا

“Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: “Ruh rabbimin emrindendir ve size pek az bilgi verilmiştir.”

Ruh, “canlılarda yaşamı sağlayan asıl, nefes”¹³⁵ manalarına gelmekle beraber Kur’an-ı Kerim’deki ayetlere bakıldığında üç anlamda kullanıldığı görülmektedir: Bakara Suresi 87. Ayette Cebrail, Nahl Suresi 2. Ayette vahiy, Tahrîm Suresi 12. Ayette hayatın kaynağı olan güç.¹³⁶ Farklı kullanımı olan ruh kavramı için ayetin devamında, Rabbimiz ruhun kendisinin emrinde olduğunu ve insana bunun hakkında az bilgi verildiğini bildirmektedir.

Âşık Paşa, gözü uykuda gönlü yemekte olan bu yönüyle hayvana tabiatı taşıyan insanın toprağını Cebrail’in getirdiğini,

Ol ki pûyende-durur hayvan hulu

Gönli yimekte vü gözi uyhulu

Topragın şunlar getürdi bir yire

Kim risâlet iltıdı peygambere

diyerek zikretmiş ve yukarıdaki ayet ışığında Allah’ın (c.c.) emriyle o toprağın diri kılındığını dile getirmiştir:

Emr-ile ol topragı kıldı diri

Yokdur anun tertibi vü tedbiri

(I, 99a/1-3)¹³⁷

2.5.6. Zümer Suresi 67. Ayet

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ

“Onlar Allah’ı gereği gibi takdir edip tanımadılar. Kıyamet gününde bütün dünya

¹³⁵ Yavuz, “Ruh”, *DİA*, XXXV, 187.

¹³⁶ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, III, 516.

¹³⁷ Diğer örnekler için bkz. (I, 230b/8), (II, 89a/9), (II, 215a/5).

O'nun avucundadır; gökler de O'nun kudret elinde dürülüp bükülmüştür. Allah, müşriklerin koştukları ortaklardan uzaktır ve yücedir.”

Şair, dokuz feleğin ayağın altında olması yönüyle melek tabiatı taşıyan insanın toprağını Yüce Allah'ın (c.c.) kudret eliyle toplayıp meydana getirdiğini, yukarıdaki ayette geçen “Kıyamet gününde bütün dünya O'nun avucundadır.” lafzına telmihte bulunarak şöyle ifade eder:

*Ol ki cûyende-durur hemçün melek
Zîr-i pâý oldu ana ol nüh felek*

*Topragın kudret eliyle ol Celil
Cem' kıldı var-durur ana delil*

(I, 99a/9,10)

2.5.7. Nuh Suresi 17. Ayet

وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا

“Allah sizi yerden bitirip yetiştirmiştir.”

Tefsirciler bu ayeti iki şekilde yorumlamışlardır: Birinci yorum ilk insanın topraktan yaratıldığına, ikinci yorum ise insanın gelişmesi için gerekli olan besinlerin topraktan elde edilmesi nedeniyle bitkilerin yerden yetiştiğine işaret etmektedir.¹³⁸

Eyle san iki direk durmuş-durur

Bu surat evini götürmüş-durur

(I, 99b/7)¹³⁹

Şair, yukarıdaki ayetin ikinci yorumunda bahsedilen bitkilerin yerden yetişmesiyle beyit arasında bir münasebet kurarak, insanın bitkiler gibi uzadığından dolayı bitki tabiatı taşıdığını ve insan vücudunda ayakları temsil ettiğini ifade etmiştir.

2.5.8. Muhammed Suresi 12. Ayet

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَنَّوْنَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ

¹³⁸ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, V, 466.

¹³⁹ Diğer örnekler için bkz. I, 169b/1.

الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ

“Şüphesiz ki Allah, iman edip din ve dünyaya yararlı işler yapanları, altından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır. İnkâr edenler ise nimetlerden yararlanırlar, tıpkı hayvanlar gibi yiyip içerler; ebedî kalacakları yer ise cehennemdir.”

Âşık Paşa, yukarıdaki ayette geçen “Hayvanlar gibi yiyip içerler.” mealindeki lafızla beyit arasında ilişki kurarak, insanın yeme içme özelliği sebebiyle hayvan tabiatı taşıdığını ve hayvanların insan vücudunda mideyi temsil ettiğini şöyle gözler önüne sermiştir:

Bu şikem pûyendedür hayvân gibi

Yimek ü içmekdür anun mansıbı

(I, 99b/10)

2.5.9. Nahl Suresi 32. Ayet

الَّذِينَ تَتَوَفَّيهِمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“Onlar, meleklerin, “Selam size; yaptıklarınıza karşılık girin cennete!” diyerek mutluluk içinde ruhlarını teslim alacağı kimselerdir.”

Yine cânın ol ferîştehler alur

Kur'an içre âyeti böyle gelür

(I, 100b/7)

Bitkiler gibi uzama tabiatı taşıyan insanın toprağını Allah'ın (c.c.) emriyle dışardaki meleklerin getirdiğini söyleyen şair, bu beyitte onun canını yine dışardaki meleklerin aldığını ayeti delil göstererek ifade etmiştir.

2.5.10. En'âm Suresi 61. Ayet

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ

“O, kullarının üstünde yegâne kudret ve tasarruf sahibidir. Size koruyucular gönderir. Nihayet birinize ölüm geldi mi elçilerimiz (görevli melekler) onun canını alırlar. Onlar vazifede kusur etmezler.”

Yine bunlar alur anun cânını

Nazma gelmez kim diyem Kur'an'ını
(I, 100b/10)

Hayvan gibi yiyip içme tabiatı taşıyan insanın toprağını Allah'ın (c.c.) emriyle Cebrail'in getirdiğini söyleyen Âşık Paşa, onun canını Cebrail'in alacağını yukarıdaki ayette geçen “Nihayet birinize ölüm geldi mi elçilerimiz (görevli melekler) onun canını alırlar.” lafzını delil göstererek ifade etmiştir.

2.5.11. Secde Suresi 11. Ayet

قُلْ يَتَوَفَّيْكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ

De ki: “Sizin için görevlendirilmiş bulunan ölüm meleği canınızı alacak, sonra rabbinize döndürüleceksiniz.”

Bu ayette ve hadis kaynaklarında¹⁴⁰ “ölüm meleği” olarak söz edilen melek Azrail'dir.¹⁴¹

Yine 'Azrâil-durur cânın alan
Kur'an eydür bu sözi dutma yalan
(I, 101a/5)

Söz söyleyeme, konuşma gibi sıfatları olan insanın toprağını Azrail'in getirdiğini söyleyen şair, bu beyitte onun canını yine Azrail'in alacağını ifade etmiştir.

2.5.12. Zümer Suresi 42. Ayet

اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Allah, ölüm vakitleri geldiğinde insanları vefat ettirir, ölmeyenleri de uykularında ölmüş gibi yapar. Ölümüne hükmettiklerini tutar, diğerlerini ise belli bir süreye kadar (hayata) salar. Kuşkusuz bunda iyice düşünenler için dersler vardır.”

Yine cânın bunların Allah alur
Bu söze Kur'an'da hem âyet gelür

¹⁴⁰ Bkz. Buhari, “Cenâiz”, 69.

¹⁴¹ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV, 352.

(I, 101a/10)

Melekler gibi dokuz feleğin kendisine açıldığı insanın toprağını, Allah'ın (c.c.) kendi kudret eliyle topladığını ifade eden Âşık Paşa, onların canını yine Allah'ın (c.c.) alacağını, yukarıdaki ayette geçen “Allah, ölüm vakitleri geldiğinde insanları vefat ettirir.” mealindeki lafızla delillendirerek ortaya koymuştur.

2.5.13. İsrâ Suresi 12. Ayet

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْأَجْسَابِ كُلِّ شَيْءٍ فَصَلَّنَاهُ تَفْصِيلاً

“Biz geceyi ve gündüzü birer nişan olarak yarattık. Nitekim rabbinizin nimetlerini arayasınız, ayrıca yılların sayısını ve hesabını bilesiniz diye gecenin nişanını siler, aydınlatıcı olarak gündüzün nişanını getiririz. İşte biz her şeyi açık açık anlattık.”

Dördüncü bölümün üçüncü kıssasında yukarıda zikredilen ayet ışığında, insan yaşamının dört mevsim ile ilişkisi anlatılmaktadır.

Âşık Paşa, yukarıdaki ayette geçen “İşte biz her şeyi açık açık anlattık.” meali bağlamında Allah'ın (c.c.) her şeyi bir düzen ve sıraya göre tertip edip insana bunları apaçık anlattığını,

Tertib-ile düzmiş Allah her işi

N'ideyüm bilmez-ise degme kişi

(I, 102b/9)

diyerek gözler önüne sermiş, özellikle diğer beyitlerde mevsimleri örnek göstererek insanın sırasıyla bahar, yaz, güz ve kış mevsimlerini yaşadığını açıklamıştır.

2.5.14. Bakara Suresi 7. Ayet

خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةً وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

“Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözlerinde de kalın bir perde bulunmaktadır ve onlar için büyük bir azap vardır.”

Dördüncü bölümün dördüncü kıssasında Allah'ın (c.c.) insanı dört derecede yarattığı ve bu derecelerde yer alan insanların özellikleri Kur'an-ı Kerim ile

delillendirilerek anlatılmaktadır. Birinci derecede olanlar Allah'ın (c.c.) yeryüzünde bazı kavimlere üstün kıldığı peygamberlerdir.¹⁴² İkinci mertebede olanlar Allah'ın (c.c.) onlara korku yoktur dediği velilerdir.¹⁴³ Üçüncü derecede olanlar Allah'a (c.c.) ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) itaat edenlerdir.¹⁴⁴ Ve en son mertebede olanlar yukarıdaki ayet ve beyitte kalbi mühürlü olarak zikredilen kâfirlerdir:

Birinün gönline mühr urdı Çalâb

Kılısardur bunlara katı 'azâb

(I, 107b/5)

2.5.15. Ankebût Suresi 69. Ayet

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ

“Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı sarf edenlere gelince, onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz. Kuşkusuz Allah iyilik yapanların yanındadır.”

Şair, ayette geçen “Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı sarf edenlere gelince, onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz.” mealindeki lafızla beyit arasında bir ilişki kurmuş ve bozgunculuk, hile, iki yüzlülük yolunda çaba gösteren kâfirlerin arzu ettikleri şeye ulaşacağını vurgulamıştır:

Zîrâ maksûd viriçidür ol Çalâb

İrgürür her kim neye kılsa taleb

(I, 108a/11)¹⁴⁵

2.5.16. Hûd Suresi 112. Ayet

فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Senin yanında hak yola dönenlerle birlikte, sana buyrulduğu gibi dosdoğru ol! Siz de azıp sapmayın. Allah, yaptıklarınızı çok iyi görmektedir.”

Dördüncü bölümün beşinci kıssasında yaratılan dört varlık bitki, hayvan ve insan

¹⁴² Bkz. Câsiye 45/16.

¹⁴³ Bkz. Yûnus 10/62.

¹⁴⁴ Bkz. Tevbe 9/71.

¹⁴⁵ Diğer örnekler için bkz. II, 167a/9.

anlatılmaktadır. Ayrıca bu dört varlığın insan tabiatını oluşturduğu ortaya konmaktadır.

Zîrâ insân ol-durur kim söz duta

Buyrug içinde dura gönül uta

Kim resûl üzre hitâb inmiş-durur

Emr içinde dogru dur dinmiş-durur

(I, 113a/1,2)¹⁴⁶

Âşık Paşa, yukarıdaki ayette geçen Allah'ın (c.c.) Hz. Peygamber'e (s.a.v.) “Sana buyrulduğu gibi dosdoğru ol!” mealindeki hitabı ile beyitte insanın söz tutup emir dinleme yönleri arasında bir ilişki kurmuştur. Özetle insanın sahip olduğu söz tutma ve emir dinleme özellikleriyle insan tabiatı taşıdığına dikkat çekmiştir.

2.5.17. Tevbe Suresi 71. Ayet

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Müminlerin erkekleri de kadınları da birbirlerinin velileridir; iyiliği teşvik eder, kötülükten alıkoyarlar, namazı kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve resulüne itaat ederler. İşte onları Allah merhametiyle kuşatacaktır. Kuşkusuz Allah mutlak güç ve hikmet sahibidir.”

Dördüncü bölümün altıncı kıssasında insan vücudu bir şehre benzetilerek, bu şehrin dört kapısının bulunduğu ve tüm varlıkların iki kapıdan girip iki kapıdan çıktığı anlatılmaktadır. Bu benzetmedeki asıl amaç, müminler ve münafıklar arasındaki farkı gözler önüne sermektir.

İnsan şehrindeki kapılar göz, kulak, dil ve parmaktır. Kimi varlıklar göz kapısından girer, el kapısından çıkar; kimi varlıklar kulak kapısından girer, dil kapısından çıkar. Zira göz gördüğünü akla bildirince el bunu iş olarak yapmaktadır. Aynı şekilde kulak işittiğini gönle taşıyınca söz dile gelmektedir. Hülasa göz kapısından giren el kapısından; kulak kapısından giren dil kapısından çıkmaktadır.

Âşık Paşa, bir kimsenin mümin veya münafık olmasını belirleyen şeyin bu dört kapıdan girenlerin aynı şey, dışarıya çıkanların ise farklı şey olmasından kaynaklandığını

¹⁴⁶ Diğer örnekler için bkz. I, 132b/5.

söylemektedir. Bu doğrultuda yukarıdaki ayete yer veren şair, müminlerin gördüklerinin iyi olmasından dolayı gördüklerine karşılık elleriyle iyi iş yaptıklarını şöyle ifade eder:

Zîrâ mü'min çün görür hayrı olur

Kursagında bir eyü iş bin olur

Cümle elinden çıkar ol iş anun

Ol sebebdan yolu hakdur mü'minin

(I, 115b/4,5)

2.5.18. Tevbe Suresi 67. Ayet

الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ
إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

“Erkeğiyle kadınıyla münafıklar birbirine benzer; kötülüğü özendirip iyiliği engellerler, hayır için harcamaya elleri varmaz. Onlar Allah’ı umursamadılar, O da onları rahmetinden mahrum bıraktı. Gerçek şu ki münafıklar günaha batmış kimselerdir.”

Âşık Paşa, yukarıdaki ayete yer vererek münafıkların görme ve gördüğünü yapma konusundaki vaziyetlerini şu beyitlerle dile getirir:

Ol münâfık dahı hem hayrı görür

Gördügi iş cümle gönline girür

İlla köyner kursagında yog olur

Anun-ıçun gelmez elinden kalur

(I, 115b/7,8)

2.5.19. Tevbe Suresi 124. Ayet

وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيْكُمُ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَرَأَدَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ

Ne zaman bir sure indirilse, içlerinden “Bu hanginizin imanını arttırdı ki?” diye soranlar çıkar. Ama bu, iman etmiş olanların imanını pekiştirmiştir ve bundan dolayı onlar sevinç içindedirler.”

İlla mü'min küfri kat' eyler yıkar

Biri bin olur imân dilden çıkar

(I, 116a/9)

Kulak kapısından giren sözün gönle ulaşip gönülden dile geldiğini söyleyen şair, mümin ve münafıkların işitme bakımından aynı olduğunu, fakat gönülden gelen sözlerin farklı olduğunu söylemiş; müminlerin kötü söz işitse bile onu yok edeceğini yukarıdaki ayette geçen “Ama bu, iman etmiş olanların imanını pekiştirmiştir ve bundan dolayı onlar sevinç içindedirler.” lafzına yer vererek delillendirmiştir.

2.5.20. Tevbe Suresi 77. Ayet

فَاعْقَبْهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

“Bunun üzerine Allah da kendisine verdikleri sözden caydıkları ve hep yalan söyledikleri için, kendi huzuruna çıkacakları güne kadar yüreklerine münafıklığı yerleştirdi.”

Şair, münafıkların hayırlı bir şey işittiğinde dahi kalbindeki kötülükten dolayı küfre rağbet ettiğini yukarıdaki ayet bağlamında şöyle açıklar:

Kulagından girür âhir gönline

Lîk binden biri gelmez diline

İlla küfre gör niçe ragbet ider

Çünkü küfri işidür gör kim n'ider

Biri bin olur dilinden saçılır

Bu iş ile ol münâfık seçilür

(I, 116b/1-3)

2.5.21. Âl-i İmrân Suresi 185. Ayet

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَمَنْ زُحِرَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ

“Herkes ölümü tadacaktır; yaptıklarınızın karşılığı size eksiksiz olarak ancak kıyamet gününde verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılır da cennete konursa artık

kurtulmuştur. Dünya hayatı zaten aldatıcı şeylerden ibarettir.”

Dördüncü bölüme ayrıca eklenen bu kıssada ruh, vücut, nefis kavramlarına değinilmektedir.

İnsan cismini oluşturan unsurların hepsinin aslına döneceğini söyleyen şair, insan vücuduna hükmederek benlik davasında bulunan nefsin öleceğini ayette geçen “Herkes ölümü tadacaktır.” lafzına yer vererek şu beyitle dile getirir:

Nefs ölür hod ortada bellü beyân

Kanı ol alnın açup benven diyen

(I, 118a/11)

2.5.22. Muhammed Suresi 15. Ayet

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرَ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءُهُمْ

“Rabbine itaatsizlikten sakınanlara vaad edilen cennetin temsili şudur: İçinde doğal nitelikleri bozulmamış su ırmakları, tadı bozulmamış süt ırmakları, içenlere lezzet veren şarap ırmakları, süzülmüş bal ırmakları bulunan bir bahçedir. Onlar için ayrıca orada her meyveden mevcuttur, üstelik rablerinden bir de bağışlama lütfü. Şimdi bunlar, ateşte devamlı kalan, bağırsaklarını parçalayan kaynar su içirilen kimseler gibi olur mu hiç?”

Ahiret hayatı, melekler, cinler, kıyamet günü vb. konular gayba ilişkin konulardır. İnsanların bu gaybi konuları anlaması için Kur’an-ı Kerim dünya hayatından örnekler vermektedir.

Dördüncü bölümün yedinci kıssasında yukarıdaki ayetin açıklaması yapılmış, insan ve cennet ile ilgili işârî yorumlara yer verilmiştir.

Beyitte, bu ayette geçen cennet nimetlerini,

Biri sudur biri sütdür biri bal

Birisi hamr u velâkin hoş halâl

(I, 120a/2)¹⁴⁷

¹⁴⁷ Diğer örnekler için bkz. II, 4b/11.

diyerek ifade eden şair, cenneti insan gönlüne benzetip cennette akan bu dört ırmağın her birinin insan gönlünde bulunduğunu şöyle açıklamaktadır: “*Şarap ırmağı canı sarhoş eden marifet, süt ırmağı ilim, su ırmağı Hakk’a yönelme, bal ırmağı hilmidir. Bu dört ırmak hangi gönülde birlikte bulunursa o gönül cennettir.*”

2.5.23. Duhân Suresi 52-53. Ayet

فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ

“Bahçelerde ve pınar başlarındadırlar; ince ipekten ve parlak atlastan giyinip karşılıklı otururlar.”

Şair, yukarıdaki ayette de zikredilen cennette müminler için hazırlanan hediyelere şöyle yer verir:

Taht u tâc u hulle vü hûr u kusûr

Kamusı mü'min için hâzır-durur

(I, 120a/6)

2.5.24. Nahl Suresi 125. Ayet

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

“Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle davet et; onlarla en güzel yöntemle tartış. Kuşkusuz senin rabbin, yolundan sapanların kim olduğunu en iyi bilendir; O, doğru yolda bulunanları da çok iyi bilir.”

Bu ayet, insanları doğru yola davet ederken yöntemin ve üslubun nasıl olması gerektiğini açıklamaktadır.

Süt ve bal yani ilim ve yumuşaklık ırmaklarına ikisine birden sahip olan gönüllerin âlimlerde bulunduğunu ifade eden şair, onların yumuşaklıkla halkı doğru yola davet ettiğini, yukarıdaki ayete telmihte bulunarak şöyle açıklar:

Halkı da'vet eyleye hilmi bile

Emr-i ma'rûf bildüre 'ilmi bile

(I, 122a/3)¹⁴⁸**2.5.25. En'am Suresi 98. Ayet**

وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ

“O, sizi bir tek nefisten yaratmıştır. (Sizin için) bir kalma yeri, bir de emanet olarak konulacağınız yer vardır. Gerçekten biz, derinlemesine düşünen bir topluluk için kanıtları birer birer açıkladık.”

Âşık Paşa, dördüncü bölümün bu son kıssasında dördüncü bölümde yer verdiği konuları özetlemekte, özellikle Lokman Suresi 28. Ayetin tefsirini¹⁴⁹ yapmaktadır.

Dördüncü bölümün özeti şu şekildedir: İnsan vücudu ateş, su, toprak ve hava olmak üzere dört elementten oluşmuş ve bu dörtten bitki, hayvan, insan ve melek ortaya çıkarak insan vücudunda yer tutmuştur.

Âşık Paşa, meleğin başta, insanın göğüste, hayvanın bel ve karında, bitkinin ayakta yer tuttuğunu; bunların sırasıyla karşılığı olan akıl, can, nefis ve tenin eklenmesiyle beraber insan hayatının ortaya çıktığını yukarıdaki ayette geçen “O, sizi bir tek nefisten yaratmıştır.” mealindeki lafza telmihte bulunarak şöyle ifade etmiştir:

Âdemî bir nefs-durur önden sona

Şerhi birle adını eydem sana

(I, 130a/10)

2.5.26. Bakara Suresi 61. Ayet

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَن نَّصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِئُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِيهَا وَبَصِلَهَا قَالِ أَنَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ إِمَّا يَغْتَابُوا مَصْرًا فَإِنَّ لَكُم مَّا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلِيلَةُ وَالْمُسْكَنَةُ وَبَاؤُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ

“Hani siz, “Ey Musa! Biz bir tek yiyecekle dayanamayacağız. Bizim için rabbine dua et de bize toprağın mahsullerinden; sebzelerinden, kabakgillerinden, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bitirsin” demiştiniz. Musa ise, “İyiye kötü ile değişmek mi

¹⁴⁸ Diğer örnekler için bkz. (II, 95b/10), (II, 195b/2).

¹⁴⁹ Bkz. I, 130b/1.

istiyorsunuz? Şehre inin; istedikleriniz orada var” dedi. Zillete, fakru zarurete mahkûm oldular; Allah’ın gazabına uğradılar. Bu durum, Allah’ın Ayetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinin, bütün bunlar da isyan etmeleri ve haddi aşmalarının sonucuydu.”

Âşık Paşa, dört elementin ve dört varlığın vücutta bulundukları yerlere değindikten sonra bunları dört peygamberle ilişkilendirip konuyu nihayete erdirir. Hz. Âdem (a.s.) ilk yaratılan insan olup tüm insanları belinde taşıdığı için ayak vazifesi görmüştür. Bu nedenle Hz. Âdem (a.s.) yaratılan dört varlıktan biri olan bitkiler gibi uzamıştır, boyu çok uzun olmuştur.

Hz. Âdem’den (a.s.) sonra Âşık Paşa’nın bahsettiği dört peygamberden biri Hz. Musa (a.s.) olmuştur. Şair, ayette Hz. Musa’nın (a.s.) kavmiyle ilişkisine yer vererek, onun yaz ve kış hayvanlara çobanlık ettiği gibi kavmine de çobanlık ettiğini şöyle gözler önüne sermiştir:

Her dem uçmak ni’metin yirler-idi

Biz buna katlanmazuz dirler idi

(I, 130b/11)¹⁵⁰

2.5.27. Tâhâ Suresi 17-18. Ayet

وَمَا تِلْكَ يَمِينِكَ يَا مُوسَى قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَأَهْشُرُ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَى

“Nedir o sağ elindeki, ey Musa?” Dedi ki: “O benim asamdır. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim, ona başkaca ihtiyaçlarım da var.”

Âşık Paşa, Hz. Musa’nın (a.s.) yukarıdaki ayette zikredilen asa mucizesine,

Mu’cizâtın Mûsa’nun ol Pâdişâh

‘Asasında komış-ıdı ol İlâh

(I, 131b/2)

diyerek değinmiş, onun kavmini hayvan gibi güttüğüne kanıt getirmiştir:

¹⁵⁰ Diğer örnekler için bkz. (I, 131a/2), (I, 131a/3), (I, 131a/6).

2.5.28. Âl-i İmrân Suresi 46. Ayet

وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ

“O hem beşikte iken hem de yetişkin halinde insanlarla konuşacak ve salih kişilerden olacak.”

Ayette geçen mucizelere sahip olan peygamber Hz. İsa’dır (a.s.).¹⁵¹

Şair, Hz. İsa’nın (a.s.) yukarıdaki ayette zikredilen beşikte iken konuşma mucizesine,

Anun-ıçun doğduğı dem söyledi

Kendüzini halka ma’lûm eyledi

(I, 131b/6)

diyerek değinmiş, onun insan vücudunda göğsü temsil ettiğini dolayısıyla insanın mülkü olduğunu ifade etmiştir.

Son olarak ise şair, Hz. Muhammed’i (s.a.v.) vücudun başı olarak nitelendirmiş ve onun gelmesi ile beraber insanın tamam olduğunu söylemiştir.

2.5.29. Bakara Suresi 34. Ayet

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ

Meleklerle, “Âdem’e secde edin” dediğimizde İblis dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu.

Çünkü oldu cümle mahlûk bir vücûd

Yir ü gök ehli ana kıldı sücûd

(I, 133a/9)¹⁵²

Şair, yukarıdaki ayet bağlamında dört olarak saydığı tüm şeylerin insan vücudunda toplandığı vakit, yer ve gökte bulunanların hepsinin ona secde ettiğini gözler önüne sermiştir.

¹⁵¹ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, I, 576.

¹⁵² Diğer örnekler için bkz. I, 211a/3.

2.6. BEŞİNCİ BAB

Beşinci babda Âşık Paşa, beş sayısı ile ilişkilendirdiği konuları on kıssada anlatmış ve genel olarak şu konulara yer vermiştir: İnsan vücudunun yüce âlem ve süflî âleme benzer şekilde yaratılması, âlem-i kübra ile âlem-i suğra denen insanın beşten yaratılması, Allah'ın (c.c.) verdiği beş çeşit ilim, Kur'an-ı Kerim'i okumanın beş çeşit yolu, dünyada insanların elinden kurtulamadığı beş türlü tasallut, insanda açık veya gizli beş çeşit hastalık, beş duyu organının havas ve avama göre farkları, Allah'tan (c.c.) cihana açılan beş kapı, salikin misalinin nasıl olduğu, seven ve sevilen anlatılmaktadır.

2.6.1. Ahzâb Suresi 46. Ayet

وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا

“Ey peygamber! izniyle Allah'a çağırıcı ve etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderdik.”

Ayet, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Allah'ın (c.c.) bildirdiği emir ve yasakları anlatan rehber ve insanları aydınlatan ışık olduğunu ifade etmektedir.

Beşinci bölümün ilk kıssasında kâinatın tümünde bir simetri olduğu vurgulanarak kâinatın beş katmanı ve onun simetrisi olan ceviz anlatılmaktadır. Ayrıca bu simetriye insanın da dahil edilmesiyle beraber, Yüce Allah'ın (c.c.) yaratmadaki gücü ve mükemmelliği ortaya konmaktadır.

Allah'ın (c.c.) âlemi bitki, hayvan, insan, melek, Hakk'ın sırrı; cevizi çirk, sert kabuk, öz, yağ, yağda buluna gizli nur olmak üzere beş katmandan yarattığını ifade eden Âşık Paşa, ayrıca insanın da ceviz ve âleme benzer şekilde vücut, nefis, can, akıl ve sevgi olmak üzere beş katmandan meydana geldiğini ortaya koymaktadır.

Görsene niçe yanupdur iy safâ

Hak nurından ol çerâg-ı Mustafâ

(I, 136b/1)¹⁵³

Bu beyitten sonra şair, yukarıdaki ayeti ele almış, dolayısıyla beyitle ayet arasında bir ilişki kurmuştur. Cevizde yağ içinde bulunan gizli nuru, Allah'a (c.c.) ulaştıran sevgi

¹⁵³ Diğer örnekler için bkz. II, 79b/8.

olarak nitelendirip o gizli nura ulaşmak için insanın Hz. Muhammed (s.a.v.) gibi Allah (c.c.) sevgisiyle yanması gerektiğine vurgu yaparak ayete telmihte bulunmuştur.

2.6.2. Burûc Suresi 20. Ayet

وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ

“Oysa Allah onları arkalarından kuşatmıştır.”

Beşinci bölümün ikinci kıssasında, kâinat ve insan arasındaki benzerlik ilk kıssaya göre farklı bir şekilde anlatılmaktadır. Kâinatın toprak, su, hava, ateş ve Allah’ın (c.c.) emri ile beş kat yaratılmasına karşılık; insanın vücut, kan, nefes, sıcaklık ve Allah’ın (c.c.) emri ile yaratıldığına yer verilerek aralarındaki benzerlik gözler önüne serilmiştir.

Âşık Paşa, kâinatın toprak, su, hava, ateş ve Allah’ın (c.c.) emri olmak üzere beş katmandan kuşatıldığını, yukarıdaki ayete telmihte bulunarak şöyle dile getirmiştir:

Ol ki toprakdur durupdur ortada

Toprağı su kaplamışdur iy dede

Suyı hem yil kaplayupdur yili od

Odı Allah kaplamış bā-emr-i hōd

Zîrâ kim Allah muhîtdür ‘âleme

‘Âlemi bildün bu kez gel âdeme

(I, 137b/7-9)

2.6.3. Târik Suresi 9. Ayet

يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ

“Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla!”

Âlem-i suğra denen insanın âlem-i kübranın dışına benzer şekilde toprak (vücut), su (kan), hava (nefes), ateş (sıcaklık) ve Allah’ın (c.c.) emri ile beş katmandan yaratıldığını ifade eden şair, ayette bahsi geçen gizliliklerin ortaya çıkacağı kıyamet gününe telmihte bulunup,

Gizlû genci açılup ma’lûm ola

Gizli sırlar gözlere görnügele

(I, 138b/6)

diyerek, bütün insanların tekrar dirildiğinde içinin dışına dönmesi nedeniyle dolaysız âlem gibi görüneceğini söylemiştir.

2.6.4. Nûr Suresi 44. Ayet

يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ

“Allah geceyi gündüze, gündüzü geceye çevirir; gören ve düşünenler için bunlardan alınacak ibretler vardır.”

Beşinci bölümün üçüncü kıssasında, Allah’ın (c.c.) insana bahşettiği beş çeşit ilim, bu ilimlerin insanda yer tuttuğu beş nokta ve onların delilleri anlatılmaktadır. Zahir, ibret, hikmet, esrar ve kudret ilimleri Allah’ın (c.c.) insana bahşettiği bu beş çeşit ilmi oluşturmaktadır.

Şair, yukarıdaki ayette geçen “Gören ve düşünenler için bunlardan alınacak ibretler vardır.” mealindeki lafızla münasebet kurarak, beyitte bu ilmin akıl içinde yer tuttuğunu bu sebeple insanın her gördüğü şeyden ibret aldığını şöyle ifade etmiştir:

Ol ilim pes ‘akl içinde oturur

Kanda kim bakarsa ‘ibret görür

(I, 140b/6)

2.6.5. Haşr Suresi 21. Ayet

لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَّرَأَيْنَاهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

“Şayet biz bu Kur’an’ı bir dağın üzerine indirmiş olsaydık, onu Allah korkusundan titremiş ve paramparça olmuş görürdün. İşte bu misalleri insanlar düşünsünler diye veriyoruz.”

Âşık Paşa, yukarıdaki ayette geçen, “İşte bu misalleri insanlar düşünsünler diye veriyoruz.” mealindeki lafızla ilişki kurarak, akıl içinde gizlenen ibret ilminin delilinin misaller olduğunu ve insan aklının bu misaller yoluyla olaylar içerisindeki hikmetleri kavrayıp onlardan ibret aldığını beyitte şöyle dile getirmiştir:

Pes meseldür 'ibret evinde delîl
Nitekim Kur'ân'da eydür ol Celîl
 (I, 142a/6)

2.6.6. İbrahim Suresi 27. Ayet- Mâide Suresi 1. Ayet

يُنَبِّئُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحْلِلْتُ لَكُمْ بِهِيمَةَ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُنْتَلَى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ
 مَا يُرِيدُ

“Allah sağlam söze iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sağlam tutar; Allah zalimleri de şaşkırtır ve Allah dilediğini yapar.”

“Ey iman edenler! Sözleşmeleri yerine getirin. İhramda bulunduğunuz sırada avlanmayı helâl saymamanız şartıyla, size bildirilecek olanlar dışındaki “enam” denen hayvanlar sizin için helâl kılınmıştır. Şüphesiz Allah dilediği gibi hükmeder.”

Bu ayetler, Allah'ın (c.c.) sıfatlarından irade ve kudret sıfatına vurgu yapmakta olup irade “dilemek ve istemek”¹⁵⁴, kudret “gücü yetmek, bir işi planlı ve ölçülü şekilde yapmak, plan yapmak, kadrini bilmek, bir şeyin keyfiyetini ve kemiyetini bilmek” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵⁵ İşte irade ve kudret sıfatları ile beyit arasında ilişki kurarak şair, beş çeşit ilimden biri olarak zikrettiği hikmet ilmini Allah'ın (c.c.) yalnız gönlü temiz ve doğruluk sahibi kimselere nasip ettiğini dile getirmiştir:

Kim alasin hikmeti saddak ile
Hem kopasin yarın ol Sıddîk ile
 (I, 142b/6)¹⁵⁶

2.6.7. Bakara Suresi 165. Ayet

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَاداً يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرْوْنَ
 الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ

¹⁵⁴ Mustafa Çağrı, Hayati Hökelekli, “İrade”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 380.

¹⁵⁵ Topaloğlu, “Kudret”, *DİA*, XXVI, 316.

¹⁵⁶ Diğer örnekler için bkz. (I, 143a/8), (I, 167a/5).

“İnsanlardan kimileri vardır ki, Allah’tan başka bazı varlıkları Allah’a denk tanrılar sayar da bunları Allah’ı sever gibi severler. İman edenler ise en çok Allah’ı severler. Keşke zalimler -azapla yüz yüze geldiklerinde anlayacakları gibi- şimdi de bütün kuvvetin Allah’a ait olduğunu ve Allah’ın azabının çok şiddetli olduğunu anlasalardı!”

Pes bu esrâra delîl sevgü-y-imiş

Bu sevişmek dostlara eygü-y-imiş

(I, 143a/3)

Bu beyitte Âşık Paşa, beş ilimden biri olan sırlar ilmine değinmiş, bu ilmin delilinin sevgi olduğunu, yukarıdaki ayette geçen sevgi kavramına yer vererek açıklamıştır.

2.6.8. En’âm Suresi 59. Ayet

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتٍ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

“Gaybın anahtarları Allah’ın yanındadır; onları O’ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O’nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi bile bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.”

Beşinci bölümün dördüncü kıssasında, Kur’an-ı Kerim’i okumanın beş çeşit yolu olduğu ve bu okumayı başaranların Allah’ın (c.c.) dostlarından olacağı anlatılmaktadır.

Kur’an-ı Kerim’i Allah’ın (c.c.) gönderdiği sofraya; yüz yirmi dört bin peygamberin göğsünü bu sofranın kurulmasını sağlayan mutfığa benzeten Âşık Paşa, yukarıdaki ayette geçen “Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.” mealindeki lafızla ilişki kurarak herkesin bu mutfaklardan ihtiyacını giderdiğini şöyle ifade eder:

Yirde gökte yaş kuru kalmadı hiç

Kim bu matbahlarda olmadı havîc

(I, 147a/10)¹⁵⁷

2.6.9. Nûr Suresi 31. Ayet

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ

¹⁵⁷ Diğer örnekler için bkz. II, 209b/6.

عَلَى جُيُوبِهِمْ وَلَا يُلْبَسْنَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوْ التَّابِعِينَ غَيْرَ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعاً أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Dışarıda kalanlardan başka ziynetlerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, başka kadınlar, hizmetlerinde bulunan köleleri ve cariyeleri, cinsel arzusu bulunmayan erkek hizmetçiler, kadınların cinselliklerinin farkında olmayan çocuklar dışında kimseye süslerini göstermesinler. Yürürken, gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey müminler! Hepiniz Allah’a tövbe edin, umulur ki kurtuluşa erersiniz!”

Şair, ibadetleri kabul olmayanların özellikle Kur’an-ı Kerim’i hakkıyla bilip okumayanlar olduğunu, yukarıdaki ayette geçen tövbe kavramına telmihte bulunarak açıklamış, onların tövbe edip büyüklerin el ve eteklerine sarılmaları gerektiğini şu beyitle ifade etmiştir:

Tâ’atı geçmez-ise n’itmek gerek

Tevbe kılup el etek tutmak gerek

(I, 148a/6)¹⁵⁸

2.6.10. Muhammed Suresi 38. Ayet- Zâriyat Suresi 58. Ayet

هَآ أَنتُمْ هَآؤُلَآءِ تُدْعَوْنَ لِتُنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخَلْ وَمَنْ يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلْ عَن نَّفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ وَإِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ
إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ

“(Ey müminler!) İşte siz Allah yolunda harcama yapmaya çağrılıyorsunuz, fakat içinizden bir kısmı cimrilik ediyor. Halbuki cimrilik eden ancak kendine karşı cimrilik etmiş olur; zira Allah zengindir, siz ise yoksulsunuz. Eğer hak çağrısına sırtınızı dönerseniz Allah sizin yerinize başka bir topluluk getirir; sonra onlar sizin gibi olmazlar.”

¹⁵⁸ Diğer örnekler için bkz. II, 205b/2.

“Şüphesiz rızkı veren, sarsılmaz gücün sahibi olan yalnızca Allah’tır.”

Beşinci bölümün altıncı kıssasında, insanda açık veya gizli olan beş çeşit hastalık ve bu hastalıkların beş türlü ilacı anlatılmaktadır.

Âşık Paşa, hastanın sağlamlık, fakirin zenginlik taslamasının ayıp ve kusur getirdiğini,

Ud ola sagvan dimek sayru kişi

‘Ayb ola hayvan dimek yoklu kişi

diyerek ifade etmiştir. Bu bağlamda şair yukarıdaki ayeti zikretmiş ve Allah’ın (c.c.) zengin olduğuna dikkat çekmiştir:

Halk kamu yohsuldur illâ Tanrı bay

Kamuya rızkın virür yıl on iki ay

(I, 152b/5,6)

2.6.11. Furkân Suresi 48-49. Ayet

وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا لِّنُخْرِجَ بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَأَنَاسِيَّ كَثِيرًا

“Rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderen O’dur. Gökten de tertemiz su indirdik ki onunla ölü toprağı canlandıralım ve hayvanıyla insanıyla yarattığımız nice varlıkları suya kavuşturalım.”

Âşık Paşa, insanın vücut, nefis, akıl, gönül ve can hastalığına kapıldığını, bu hastalıkların -ölüm dışında- tedavisinin mümkün olduğunu söyler ve şifa reçetelerini verir.

Yukarıdaki ayette geçen “Gökten de tertemiz su indirdik ki onunla ölü toprağı canlandıralım.” lafzını,

Nitekim yağmur suyu gökden yagar

Ölü yirler dirilür ni’met dogar

diyerek ifade eden şair, ayetle beyit arasında münasebet kurmuş ve gönül hastalığına yakalananların, bu hastalıktan kurtulmaları için velilerin sohbetini dinleyerek hikmet işitmesi gerektiğini, çünkü onda Allah’ın (c.c.) nurunun bulunduğunu gözler önüne sermiştir:

*Pes bu gönül rencini hikmet savar
Zîrâ kim hikmetde Allah nûrî var*

(I, 155a/3,5)¹⁵⁹

2.6.12. Bakara Suresi 30. Ayet

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ۖ قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ۖ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

“Hani rabbın meleklere, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Onlar, “Biz seni övgü ile tesbih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?” dediler. Allah “Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim” buyurdu.”

Beşinci bölümün yedinci kıssasında, beş duyu organının halk ve seçilmişlere göre farklılıkları ve Allah’ın (c.c.) halifesi olan akıl anlatılmaktadır. Görme, işitme, koklama, tatma ve dokunma halkın duyuları; nefis, kalp, ruh, sırr-ı hakikat ve sırr-ı esrar seçilmişlerin duyuları olarak açıklanmaktadır.

‘Akli bu milke halife eyledi

Kamulardan ‘aklı artuk toyladı

(I, 156b/11)

Yukarıdaki ayetin beyite yansıyan kısmı “Hani rabbın meleklere, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti lafzıdır. Şair, Allah’ın (c.c.) kendisini bildirmek için ilk olarak akl-ı külü yarattığını ve onun pek çok ziyafete layık görüldüğünü ifade ederek ayete telmihte bulunmuştur.

2.6.13. Bakara Suresi 115. Ayet

وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۚ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

“Doğu da Allah’ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah’ın zatı oradadır. Şüphesiz Allah (zat ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilmektedir.”

İnsanda bulunan beş duyu organının velilerde farklı bir boyutu olduğunu ortaya

¹⁵⁹ Diğer örnekler için bkz. I, 271b/3.

koyan Âşık Paşa, Allah (c.c.) tarafından velilere bahşedilen akl-ı kül ve aklın duyularından biri olan görme ile velilerin âleme bakarak gerçek yaratıcıyı bildiğini, her yerde Hakk'ın kudret yüzünü gördüklerinden kendilerini unuttuğunu yukarıdaki ayete yer vererek şöyle dile getirmiştir:

Kanda kim baksa görür Hak yüzini

Anun- ıçun unıdur kendüzini

(I, 159a/1)¹⁶⁰

2.6.14. Rahmân Suresi 72. Ayet

حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ

“Otağlarına kapanmış huriler var.”

Şair, Allah'ın (c.c.) nurunun, Mushaf içinde kâfur renkli bembeyaz sahralara düştüğünü, sahralarda çadırdan başka bir şey görülmediğini dile getirmiştir. Ayrıca sahraları kâğıt, çadırları yazı olarak nitelendirip, mananın ortaya çıkması için aklın her bir çadırda velileri eşsiz lezzetlere kavuşturduğunu beyitte ifade etmiş ve yukarıdaki ayete telmihte bulmuştur:

Müşk ü 'anberden-durur ol haymeler

Hayme içinde neler vardur neler

(I, 159a/10)

2.6.15. İsrâ Suresi 23. Ayet

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ۖ لِمَا بَيْنَ لَعْنٍ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا

“Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle.”

Beşinci bölümün sekizinci kıssasında, Allah (c.c.) tarafından dünyaya beş çeşit kapı açıldığı ve Allah'ın (c.c.) rahmetinin bu beş kapıdan geçenler için olacağı anlatılmaktadır.

¹⁶⁰ Diğer örnekler için bkz. I, 281b/3.

İlk kapıyı anne-baba kapısı olarak ifade eden Âşık Paşa, yukarıdaki ayet ışığında evlatların ebeveynlerinin sözlerine itiraz etmediği ve emirlerine karşı gelmediği müddetçe Allah'ın (c.c.) rızasına kavuşacağını ifade eder:

Bu ogul kız ataya vü anaya

Farz u vâcibdür kim ikrâm eyleye

Ne ki dirse karsu söz kaytarmaya

Mahkum ola hîç kaşın kantarmaya

(I, 161a/2,3)

Kıssada diğer dört kapı ise hoca, ahî, şeyh ve Allah'ın (c.c.) kapıları olarak anlatılmaktadır.

2.6.16. Kehf Suresi 69. Ayet

قَالَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا

Musa, “İnşallah sen beni sabreder bulacaksın. Senin sözünden dışarı çıkmam” dedi.

Allah'ın (c.c.) rahmet kapılarını açan ikinci kapıyı, hocanın kapısı olarak zikreden Âşık Paşa, hocaya saygıda kusur edilmemesi gerektiğini, yukarıdaki ayette geçen Hz. Musa (a.s.) ve Hızır (a.s.) arasında geçen konuşmayı örnek göstererek şöyle dile getirir:

Her kim üstâd işiğinde kul ola

Tanrı katında sözi makbûl ola

(161b/5)

2.6.17. Hadîd Suresi 16. Ayet

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ

“İman edenlerin, Allah'ı anmak ve vahyedilen gerçeği düşünmekten dolayı kalplerinin heyecanla ürperme zamanı gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilmiş ve üzerlerinden uzun zaman geçip kalpleri katılaşmış kimseler gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu yoldan çıkmışlardır.”

Allah'ın (c.c.) rahmet kapılarını açan üçüncü kapıyı, ahîler kapısı olarak zikreden Âşık Paşa, bu kapıda olanların cömert olup mal vermeleri, geleni hoş tutup elini boş döndürmemeleri, sabırla zahmetleri gidermeleri ve kibir ve kinden uzak durmaları gerektiğini, yukarıda ayette geçen “İman edenlerin, Allah'ı anmak ve vahyedilen gerçeği düşünmekten dolayı kalplerinin heyecanla ürperme zamanı gelmedi mi?” mealindeki lafzı hatırlatarak şöyle ifade eder:

Toprag eyle yüzüni yol ehline

Olmasun kim dutasın kibr ü kine

(I, 162a/7)

2.6.18. Fetih Suresi 14. Ayet

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ يَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا

“Göklerin ve yerin hükümrânlığı Allah’a aittir; dilediğini bağışlar, dilediğine de azap eder. Bununla beraber O, ziyadesiyle bağışlamakta ve çok esirgemektedir.”

Bölümün dokuzuncu kıssasında Âşık Paşa, salikin hallerini bir padişahın hikâyesi üzerinden anlatır. Padişahı Allah’a (c.c.), saliki yolcuya benzeterek; yolculukta yol azığı hazırlamak, yolculuğa çıkmak, menzile varmak, padişahı gözle görmek, padişahın hükümlerini yerine getirmek gibi beş şeyin önemine dikkat çekmektedir. Burada salikin yolculuktaki durumu şeriat, tarikat, marifet, hakikat ve ledün ilmi olarak beş duruma karşılık gelmektedir.

Şair, salikin yolculuktaki son durağı olan ledün ilmini yukarıdaki ayette geçen Allah'ın (c.c.) dileme kudretiyle ilişkilendirerek beyitte şöyle açıklamıştır:

Anı kim bilmez bu kullar ol bilür

Dilegin işler ü hem hükmin kılur

Ol arada hükmi yokdur mahlukun

Emr ü takdîr ü dilek ol Hâlık'un

Ne kılursa hâkim oldur mutlaka

Ol arada söyleyümez kul Hakk'a

(I, 167a/9-11)

2.6.19. Hac Suresi 67. Ayet

لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُكَ فِي الْأَمْرِ وَاذْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ

“Biz her ümmet için uyacakları dinî kurallar koymuşuzdur. Boşuna bu konuda seninle tartışmasınlar ve sen rabbinin yoluna çağrıda bulunmaya devam et! Sen hakka götüren doğru bir yol üzerindesin.”

Beşinci bölümün son kıssasında “ol” emriyle yaratılan akl-ı külün sırasıyla maden, bitki, hayvan, insan ve en son can olup Allah’a (c.c.) kavuşması tasavvufî bir üslupla anlatılmaktadır.

Âşık Paşa, Allah’a (c.c.) kavuşma süreci içerisindeki akl-ı külün hayvandan insan aşamasına geçerken kendisine çizilen yolu takip ettiğini, ayette geçen “Biz her ümmet için uyacakları dinî kurallar koymuşuzdur.” lafzıyla ilişki kurarak şöyle ifade eder:

*Kendüzin viridi bu kez kurbânlığa
Ya’ni ister yol bula göge aga*

*Âdeme hon eyledi ol özini
Gör niçe kıldı fedâ kendüzini*

(I, 170b/2,3)

2.6.20. Fâtiha Suresi 6. Ayet

إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

“Bizi dosdoğru yola ilet.”

Yukarıda anlatılan konuya paralel olarak bu son kıssada bir de hikâyeye yer verilmektedir. Mimarın güzel bir saray yaptırmak istemesi neticesinde ortaya çıkan sarayın, mimarını görmek için çeşitli aşamalar geçirdiği anlatılmakta ve buradaki mimarın Allah (c.c.), sarayın ise insan olduğu açıklanmaktadır.

Yine mürekkebin içinde bulunan mananın, rengini kaybetmesinden dolayı mürekkebin rengini aldığını ve mürekkep içinden aklı görmek istediğini örnek veren Âşık Paşa, ayette geçen “Bizi dosdoğru yola ilet.” lafzıyla mürekkebin akla olan hitabını,

Kaygurur ‘akla ki yol göster bana

Tâ varam ol dogru yoldan ben sana

(I, 172a/8)

diyerek dile getirmiştir. Başka bir beyitte ise aklın bu hitaba karşılık; iyi yolun insanın gönlünde olduğunu ve mürekkep içinden çıkınca sevgilinin yüzünü görebileceğini söylediğini ifade etmiştir.

2.7. ALTINCI BAB

Altı sayısı ile ilişkilendirilen konulara yer verilen altıncı bölümde; Allah’ın (c.c.) âlemi altı günde yarattığı ve âlemin altı yönü, insanın altı yöne hapsediği, şeyh ve mürid arasında altı şeyin varlığı, ekimin altı şartı, sıkıntılara düşen altı peygamber, Allah’ın (c.c.) kahhar sıfatının altı tezahürü, Allah’ın (c.c.) altı şeyi zelil kıldığı gibi konular anlatılmaktadır.

2.7.1. Kâf Suresi 38. Ayet

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ

“Gökleri ve yeri altı günde yarattık da en küçük bir yorgunluk çekmedik.”

Altıncı bölümün ilk kıssasında, Allah’ın (c.c.) âlemi altı günde yarattığı ve yaratılan âlemde altı yönün bulunduğu ve kendisinin bu altı yönden uzak olduğu anlatılmaktadır.

Âşık Paşa, yukarıdaki ayet ışığında Allah’ın (c.c.) kâinatı altı günde yaratmasını,

İllâ zâhirde cihânun cismîni

Altı günde urdı anun resmîni

(I, 174b/5)

diyerek dile getirmiş, ayrıca başka beyitlerde yer ve gök yaratıldıktan sonra doğu, batı, güney, kuzey, arş, yer olmak üzere Allah’ın (c.c.) altı yön var ettiğini ve bütün varlıkların burada yaşadığına değinmiştir.

2.7.2. Âl-i İmrân Suresi 96. Ayet

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ

“Gerçek şu ki, insanlar için yapılmış olan ilk ev, âlemlere bir hidayet ve bir bereket kaynağı olan Mekke’deki evdir.”

Mekke’de bulunan bu ev, yeryüzünde yapılmış ilk mabet olan Kâbe’dir.¹⁶¹ Âşık Paşa, bu ayet ışığında Kâbe’nin yeryüzünde yapılan ilk ev olduğunu şöyle dile getirir:

Ka ‘be ‘yi ilk yire bünyâd eyledi

Yine sonra anı âbâd eyledi

(I, 174b/8)

2.7.3. Rûm Suresi 32. Ayet

مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ

“Dinlerini parçalayan ve bölük bölük olanlardan (olmayın. Bunlardan) her fırka, kendilerinde olan ile böbürlenmektedir.”

Virib idi mahlukı kim geldiler

Her birisi bir dilekle kaldılar

Her birin bir nesneye tuş eyledi

Anun-ıla gönlini hoş eyledi

(I, 175b/1,2)

Şair, yukarıdaki ayetin “Her fırka, kendilerinde olan ile böbürlenmektedir.” lafzına telmihte bulunmuş ve âleme gönderilen her bir varlığın hevese kapıldığını ifade etmiştir.

2.7.4. Tegâbün Suresi 14. Ayet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ وَإِنْ تَعَفَّوْا وَتَصَفَّحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan da size düşman olanlar vardır, onlardan sakının. Ama affeder, hoşgörülü ve bağışlayıcı davranırsanız, şüphesiz Allah da çok bağışlayıcı ve engin merhamet sahibidir.”

Bu ayetin inmesine neden olan olaylar üzerinde bazı rivayetlere yer verilmiştir. Birinci rivayet Avf b. Mâlik el- Eşcaî ile ilgilidir. Bu sahabi Hz. Peygamber ile (s.a.v.)

¹⁶¹ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, I, 635.

beraber savaşa gitmek istediğinde çocukları onun gitmesine engel olmuştur. İkinci rivayet Mekke’de bulunan Müslümanların hicret etmek istediklerinde çocuklarının rıza göstermemeleri üzerinedir. Üçüncü rivayet ise Müslüman olan Mekkelilerin Medine’ye hicret etmek istediğinde ailelerinin karşı çıkması üzerine bir süre sonra hicret etmeleridir.¹⁶²

Altıncı bölümün ikinci kıssasında, insanın altı yöne hapsediği ve bu altı yönün uğraşlarıyla ömrünü geçirdiği anlatılmaktadır. Birinci perde, madenler olup sağ yön madenleri temsil eder. Madenler, altın ve gümüşdür ve insanın sağ tarafını bağlar. Çünkü kazanç sağ elle kazanıldığından dolayı, bu madenler insana sağdan gelerek Hakk’a ulaşmasında perde olur. İkinci perde, sol yönü temsil eden bitkilerdir. Bitkiler yani arpa ve buğday ambarlarda saklanır. Ambarda olan bitkiler, insanı sol yönünden bağladığı için Hakk’a ulaşmada perdedir. Üçüncü perde, insanın arka tarafını bağlayan hayvanlar yani at ve katırlardır. İnsan hayvanlarla istediği yerleri dolaşır kibre kapıldığından hayvanlar arka yönde Hakk’a ulaşmada perdedir. Dördüncü perde, insanın önünü bağlayan insanlar yani kadın ve erkek hizmetçilerdir. Kadın hizmetçi, güzellik ile erkek hizmetçi, hizmeti ile etkileyip insanın önünü kuşattığından dolayı insan, Hakk’a ulaşmada perdedir. Beşinci perde, anne-baba olup alt taraftan insanı düşünmekten alıkoyarak Hakk’a ulaşmada perde olur. Altıncı engel, insanın oğulları ve kızları olup üst taraftan ihtiyaçlarıyla insanların Hakk’a ulaşmasında perde olurlar. Bütün engellerin detaylı bir şekilde anlatıldığı kıssada, engellerin ancak gönül yoluyla aşılabileceği vurgulanmaktadır.

Bir budak demekde maksûd ne-durur

Ya’ni oğlan kız sana perde-durur

Seni komaz kim varasın ol Hak’a

Şöyle bil kim düşmanundur mutlaka

(I, 179a/6,7)¹⁶³

Şair, bu beyitten sonra yukarıdaki ayeti zikrederek, beyitle ayet arasında bir ilişki kurmuş; Hakk’a ulaşmada evlatların bir perde olduğunu ortaya koymuştur.

¹⁶² Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, V, 377.

¹⁶³ Diğer örnekler için bkz. I, 179a/9,10.

2.7.5. Tevbe Suresi 21. Ayet

يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّتِ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ

“Rableri onları kendi rahmeti, hoşnutluğu ve cennetleriyle müjdeliyor; onlar için orada kesintisiz nimetler vardır.”

Gönle dünyalık bir şey sokmamak için gönlü verene bağlanmak ve velilerin yolunda toprak olmak gerektiğini ifade eden Âşık Paşa, yukarıdaki ayete temas ederek o gönlün Hakk’ı engelsiz görebileceğini şöyle ifade eder:

Göresin anı ‘ayân-eder-‘ayân

Kalasın ol rahmet içre câvidân

(I, 180b/10)

2.7.6. Sâffât Suresi 142. Ayet

فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ

“Kendisini (büyük bir) balık yuttu. Doğrusu o (bundan önce) kınanacak bir iş yapmıştı.”

Yunus (a.s.), Kur’an-ı Kerim’de ismi geçen peygamberlerden biridir. Kavmine tebliğini sürdürdüğü sırada halkın ona inanmamasına kızarak onları terk etmiştir. Kendisini bir balığın yutması sonucu yaptığının yanlış olduğunu fark edip Allah’a (c.c.) şu şekilde dua etmiştir: “*Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben kötü işler yapmışım!*”. Hz. Yunus’un (a.s.) yapmış olduğu bu dua kabul edilmiştir (bkz. Enbiyâ 21/87-88).

Altıncı bölümün altıncı kıssasında Allah (c.c.) sevgisine gönül verenlerin, Allah’tan (c.c.) gelenlerin tümüne razı olduğunu özellikle peygamberlerin başlarına gelenleri lütuf sayarak sadakat gösterdiğini ifade eden Âşık Paşa, altı peygamberi zikredip, bu altı peygamberin yaşanan bir günün hasretiyle yandığını anlatır. Hz. İbrahim (a.s.) ateşe atıldığı, Hz. İsmail (a.s.) kurban edileceği, Hz. Yusuf (a.s.) kuyuya atıldığı, Hz. Eyyüb (a.s.) hastalığa yakalandığı, Hz. Cercis (a.s.) kâfirlerin önünde eziyete uğradığı ve Hz. Yunus (a.s.) balığın karnına atıldığı günü hasretle anarak tekrar ah eder.

Şair, yukarıdaki ayete yer vererek, Hz. Yunus’un (c.c.) balığın karnına atılmasına

şöyle işaret eder:

*Yutdı balık deniz içinde beni
Kanda görem bir dahı ben şol günü
(I, 194b/9)*

2.7.7. İbrahim Suresi 37. Ayet

رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ

“Ey rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını, senin kutsal evinin (Kâbe) yanında tarıma elverişli olmayan bir vadiye yerleştirdim.”

Altıncı bölümün sekizinci kıssasında, tevazu gösteren altı nesne dile getirilerek bu nesnelerin insanları cezbetmediği, fakat bu nesnelerden Allah’ın (c.c.) razı olduğu sûfi bir bakış açısıyla ortaya konmaktadır. Bu altı nesne şunlardır: Kara renk, gariplik hâli, kahır, Hicaz bölgesi, Nemrut’un okuna maruz kalan balık ve Cudi dağıdır.

Hicaz bölgesinin her çeşit nimetten uzak kaldığını,

*Bini kıldun dürlü ni’metden fakîr
Kamu yirden olısaram ben hakîr
(I, 205b/7)*

diyerek ifade eden Âşık Paşa, yukarıdaki ayeti delil göstererek Allah’ın (c.c.) Hicaz bölgesini tevazusundan dolayı nimetlere mazhar kıldığını açıklar.

2.7.8. Hûd Suresi 40. Ayet

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ ۖ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ ۚ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ

“Nihayet emrimiz geldi ve sular coşup yükseldi. Nuh’a dedik ki: “Her türden (hayvan) birer çift ile -daha önce haklarında hüküm verilmiş olanlar dışında- aileni ve iman edenleri gemiye bindir!” Zaten onunla birlikte pek azı iman etmişti.”

*İllâ ol kaldı ki Nûh’a uydılar
Bir Çalâb’un birliğini duydılar
(I, 207b/11)*

“Bunun üzerine meleklerin hepsi secde ettiler. Yalnız İblis hariç; o, secde edenlerle birlikte olmaktan kaçındı.”

Yukarıdaki ayette de zikredildiği üzere şair, kibrinden dolayı Hz. Âdem’e (a.s.) secde etmekten kaçınan İblisin, Allah’ın (c.c.) emrine karşı geldiğini şöyle gözler önüne serer:

Kamu secde kıldı İblis kılmadı
Tanrı emrin dutmaduğın bilmedi
 (I, 211a/5)¹⁶⁵

2.7.11. A’râf Suresi 12. Ayet

قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ

“Allah buyurdu: “Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir?” (İblis), “Ben ondan daha üstünüm; çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın” dedi.”

Eytdi bini Tanrı oddan eyledi
Anı toprakdan u sudan eyledi
 (I, 211a/7)

Bu beyitten sonra yukarıdaki ayete yer veren şair, İblisin kibrini gözler önüne sermiştir.

2.7.12. Sâd Suresi 78. Ayet

وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ

“Kıyamet gününe kadar rahmetimden uzak kalacaksın!”

Çünkü İblis uşbu sözi söyledi
Ol dem Allah anı la’net eyledi
 (I, 211b/1)

Şair, Kur’an-ı Kerim’de de anlatıldığı şekliyle Hz. Âdem’e (a.s.) secde emrine uymayıp ondan üstün olduğunu söyleyen İblisin, Allah’ın (c.c.) rahmetinden uzak

¹⁶⁵ Diğer örnekler için bkz. II, 90b/9.

kaldığını ifade etmiştir.

2.7.13. Şuarâ Suresi 130. Ayet

وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ

“Gücünüzü hep zalim zorbalar gibi mi kullanırsınız?”

Hız. Hûd (a.s.), Âd kavmine gönderilen ve Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen peygamberlerden biridir. Âd kavmi, çok güçlü ve çok zengin olmaları hasebiyle dünya hayatının gelip geçiciliğini unutmuş, Allah'a (c.c.) ortak koşan ve sadece dünya hayatı için yaşamlarını sürdüren bir kavim olmuştur.

Âşık Paşa, yukarıdaki ayette de geçtiği üzere Âd kavminin insanlarını şöyle gözler önüne sermiştir:

Degme birnün boyı bir dîvâr-ıdı

Dünyada her biri bir cebbâr-ıdı

(I, 211b/10)

2.7.14. A'râf Suresi 59. Ayet

لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهِ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

“Ant olsun ki Nuh'u elçi olarak kavmine gönderdik. Dedi ki: “Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Doğrusu ben, üzerinize gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum.”

Bütün peygamberler, insanları Allah'ın (c.c.) birliğine inanmaya ve Allah'a (c.c.) kulluk etmeye çağırmışlardır. Nitekim şair, yukarıdaki ayete telmihte bulunarak Hız. Hûd'un (a.s.) “Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur.” diye seslenerek tebliğde bulunduğuna şöyle yer vermiştir:

Didi kim dönün Hakk'a yâ Kavm-ı Âd

Bütleri sın Hakk'a bağlan i'tikâd

(I, 212a/4)

2.7.15. Hûd Suresi 53.Ayet

قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ

“Dediler ki: “Ey Hûd! Bize açık bir mucize getirmedi; biz senin sözünle tanrılarımızı bırakacak değiliz; biz sana iman edecek de değiliz.”

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Hûd'un (a.s.) kavmine gösterdiği mucizelerinin ne olduğu bildirilmemiş, fakat 59. Ayette bu mucizeleri kavminin inkâr ettiği haberi verilmiştir (bkz. Hûd 11/59).

Âşık Paşa, Hz. Hûd'un (a.s.) çağrısına kavminin yukarıdaki ayette de zikredildiği üzere “Allah’a muhtaç değiliz ve korkumuz olmadığı için sana uymayız.” diyerek cevap verdiğini şöyle dile getirir:

*Didiler muhtâcumuz yokdur ana
Korkumuz yok kim uyavuz biz sana
(I, 212a/10)*

2.7.16. Hûd Suresi 56. Ayet

إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبُّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“Ben, benim de rabbim, sizin de rabbiniz olan Allah’a dayandım. Çünkü her canlının kontrolü O’nun elindedir. Şüphesiz rabbimin yolu dosdoğru yoldur.”

*Çün düketdi Hûd kendü zârısın
Diledi kendüzine Hak yarısın
(I, 212b/8)*

Âşık Paşa, Hz. Hûd'un (a.s.) tebliğ görevini yerine getirdikten sonra Allah’tan (c.c.) yardım dilediğini, bu beyitten yukarıdaki ayeti zikrederek dile getirmiştir.

2.7.17. Kamer Suresi 19-20. Ayet

إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحاً صَرْصَراً فِي يَوْمٍ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ

“Onların üzerine bitmek bilmeyen o kara günde şiddetli bir kasırga gönderdik. İnsanları sökülmiş hurma kütükleri gibi çekip alıyordu.”

Yidi gün oldı savug u esdi yıl

Tagı taşı kıldı ol yıl til til

(I, 213a/7)

Âşık Paşa, yukarıdaki ayette de ifade edildiği üzere Âd kavminin büyüklük taslayıp Hz. Hûd'un (a.s.) tebliğine uymamalarından dolayı helak olduğunu gözler önüne sermiştir.

2.7.18. A'râf Suresi 175. Ayet

وَأْتِلْ عَلَيْهِمُ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْعَاوِينَ

“Kendisine kanıtlarımızı verdiğimiz, fakat onları bir kenara atan, bu yüzden şeytanın peşine taktığı, nihayet azgınlardan olan kişinin haberini onlara anlat.”

Tefsircilerin çoğunluğu, ayette şeytanın peşinden giden kişinin İsrailoğullarından Bâûrâ veya Eber oğlu Bel'âm olduğu görüşündedir.¹⁶⁶ Bu ayetle beraber Âşık Paşa Bel'âm'ın,

Kim ola bu dünyada benden ulu

Kamu 'âlem bini sevmekden delü

Çünkü garrâ oldı şeyh ol işine

Gör ki ne hâl geldi şeyhün başına

(I, 214a/5,6)

diyerek, kibirlenip şeytanın yolundan gittiğini ve alçaklardan olduğunu ortaya koymuştur.

2.7.19. Mâide Suresi 26. Ayet

قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ

Allah buyurdu ki: “Öyleyse onlar yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşmak üzere oradan (kutsal topraklar) kırk yıl mahrum bırakılmışlardır. Artık sen yoldan çıkmış toplum için üzülme!”

¹⁶⁶ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, II, 626.

Bel'âm ve Hz. Musa (a.s.) arasında geçen mücadele İslami kaynaklarda da zikredilmiştir.¹⁶⁷ Âşık Paşa, yukarıdaki ayette yer vererek Bel'âm'ın duası üzerine Hz. Musa (a.s.) ve kavminin Filistin topraklarına giremeyip kırk yıl yersiz ve yurtsuz yaşamaya mahkûm edildiğine şöyle işaret etmiştir:

Kırk yıl ol Tih yazusunda yorıdı

Oglan ucaldı vü yigit karıdı

(I, 215a/8)

2.7.20. Fîl Suresi 4-5. Ayet

تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ

“O kuşlar, onların üzerlerine pişkin tuğladan yapılmış taşlar atıyordu.”

“Sonunda onları, yenilmiş ekin gibi yaptı.”

Fil olayı, Ebrehe'nin ordusunda bulunan fillere nispetle bu adı almıştır. Habeş Kralı olan Ebrehe, Arapların Kâbe'yi ziyaret ettiğini görünce kendisi de Hristiyanlık dinini yaymak için San'a şehrinde bir kilise yaptırmıştır. Kiliseyi ziyaret etmeleri için her yere haber gönderen Ebrehe, Kinâne kabilesinden bir Arap'ın bu kiliseye pislemesi üzerine, kabileye haber yollayarak kilisenin tavaf edilmesini istemiştir. İsteği geri çevrilince bu yapılan kiliseyi ziyaret etmede Kâbe'nin engel olduğunu düşünmüştür. Kâbe'yi yıkmak maksadıyla içinde fillerin de bulunduğu bir ordu kurup Kâbe'ye yönelen Ebrehe ve askerlerinin planları boşa çıkmıştır.¹⁶⁸

N'eyledügin ana ol dem ol Celîl

Eydür âhir sana âyât u delîl

(I, 216b/6)

Şair, bu beyitten sonra yukarıdaki ayeti zikrederek Allah'ın (c.c.) Fil sahiplerinin planlarını boşa çıkardığını ifade etmiştir.

2.7.21. Sâffât Suresi 6. Ayet

إِنَّا زَيْنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ

¹⁶⁷ Bkz. Ömer Faruk Harman, “Bel'am b. Bâûrâ”, *DİA*, İstanbul 1992, V, 389.

¹⁶⁸ Mustafa Fayda, “Fil Vak'ası”, *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 70.

“Biz yakın semayı yıldızların güzelliğiyle bezedik.”

Yakın sema, insanın yeryüzünden bakınca gördüğü ve izlediği gökyüzüdür. Gökte bulunan yıldızlar ise gökyüzünün kandilleri ve aydınlatıcılarıdır (bkz. Fussilet 41/12; Mülk 67/5).

Âşık Paşa, yukarıdaki ayette de geçtiği üzere yeri ve göğü yaratan Allah’ın (c.c.) gökyüzünü yıldızlar, ay ve güneşle süslediğini şöyle ifade etmiştir:

Ay u gün yılduz tamâmet gök yüzün
Hoş müzeyyen kıldı dünin gündüzün
 (I, 217a/4)¹⁶⁹

2.7.22. Nebe Suresi 6-7 Ayet

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا

“Biz, yeryüzünü bir döşek, dağları da (yeri dengede tutan) kazıklar yapmadık mı?”

Çöksü kıldı tagları Hak bu yire
Tâ ki bu yir dölenüp kâyim dura
 (I, 217a/9)

Şair, yeryüzüne denge ve bir istikrar sağlayan dağları bu beyitte zikretmiştir.

2.7.23. Mürselât Suresi 27. Ayet

وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ

“Ayrıca yeryüzünde sabit yüce dağlar yarattık.”

Şair, yukarıdaki ayete telmihte bulunarak yeryüzüne temel olan dağların kibre kapıldığını,

Pes ulu taglar bu kez ‘ucb eyledi
‘Ucb-ıla her biri bir söz söyledi
 (I, 217b/1)

diyerek gözler önüne koymuştur. Ayrıca başka bir beyitte onların kibirleri sonucu yaz ve

¹⁶⁹ Diğer örnekler için bkz. I, 231b/11.

kış karlarına, bazen tipiye, bazen tufana, bazen buluta uğradığını ifade etmiştir.

2.7.24. Nahl Suresi 91. Ayet

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ

“Antlaşma yaptığınız zaman Allah’a verdiğiniz sözü yerine getirin; Allah’ı kendinize kefil tutarak kesinliğe kavuşturduktan sonra yeminlerinizi bozmayın. Unutmayın ki yaptıklarınızı Allah bilmektedir.”

Altıncı bölümün son kıssasında Âşık Paşa, tarikatta yol alabilmek için dünya menzillerinin altı tür engeli olduğunu ve tarikat yolcusunun bu menzilleri gayretle geçip aslına ulaşması gerektiğini, bizzat kendi geçirdiği tecrübelerine dayanarak anlatmaktadır. Bu altı konak; birincisi vücut, ikincisi nefis, üçüncüsü akıl, dördüncüsü gönül, beşincisi can, altıncısı kendi konağı olmak üzere zikredilmiş; bu altı konağın inayet, hidayet, uygunluk, akl-ı kül, sevgilinin aşkının üstün olması ve saadet ile geçilebileceği anlatılmıştır.

Mansıb olmuş bunlara sıdk u safâ

Birbiriyle bağlamış ‘ahd ü vefâ

(I, 224a/2)

Yukarıdaki ayette geçen “Allah’a verdiğiniz sözü yerine getirin.” mealindeki lafızla beyit arasında münasebet kuran Âşık Paşa, beyitte gönül durağına vurgu yapmış, bu durakta olanların sözlerini yerine getiren kimselerden oluştuğunu ifade ederek ayete telmihte bulunmuştur. Ayrıca bu durağın akl-ı kül ile geçilebileceğini bizzat kendi tecrübesine dayanarak anlatmıştır.

2.8. YEDİNCİ BAB

Âşık Paşa, yedinci bapta yedi sayısı ile ilişkilendirdiği konuları on kıssada anlatmış ve genel olarak şu konulara yer vermiştir: Yedi gezegen, insan ömrünün yedi konağı, yedi şeyin yedi nesneyle yapılması, Nûr Suresi 35. Ayetin açıklanması, insan vücudunun yedi tabakası, âlemde büyük ve üstün yedi nesnenin bulunması, insan ruhunun bedende yer tutması, insan nefsinin bir cevher olup insan vücudunda baştan ayağa yedi menzilde bulunarak yetmiş ile ulaşması, tarikat yolcusunun yedi menzili anlatılmaktadır.

2.8.1. Bakara Suresi 29. Ayet

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّيْنَهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan, sonra göğe yönelerek onları, yedi gök olarak tamamlayıp düzene koyan O’dur ve O, her şeyi hakkıyla bilmektedir.”

Yedinci bölümün ilk kıssasında Âşık Paşa, yedi gezegenin anne karnındaki ceninin gelişim aşamalarına ve insan yaşamının sonuna kadar olan etkilerine değinmektedir. Buna göre yedi yıldız insana şöyle etki etmektedir: Anne karnını sahiplenene döl önce Zuhale yıldızı etki eder. Döl, bir suyken kana döner. Allah’ın (c.c.) emriyle Müşteri yıldızı gelir ve kan artık et olur. Daha sonra Merih etkisiyle etler kemik olur, organlar ortaya çıkar. Vücudu ortaya çıkarmak ve yüzü şekillendirmek için Güneş tesir eder. Bundan sonra dört ay on gün geçer ve can bedene gelmiş olur. Zühre yıldızı ile can sevinçle hareket eder. Sırası gelen Utarit canla birleşen cenine gizli bir ilim öğretir. Bu altı gezegen altı ay boyunca o canı besler ve terbiye eder. Ay, yedinci ayda beslemeye devam eder. Sekizinci ayda tekrar Zuhale yıldızı tesir eder. Müşteri gezegeni ceninin rahime bağlı olan yollarını açar ve çocuk dünyaya gelmiş olur. Çocuk doğduktan sonra da gezegenler insana etki etmeye devam eder. Yine işler bitince tekrar Zuhale yıldızı devreye girer, insan vücudu yok olur.

Yiri gögi Hak senünçün eyledi

Hem senünçün eyledüm dip söyledi

(I, 231a/1)¹⁷⁰

Âşık Paşa, bu beyitten sonra yukarıdaki ayete yer vererek Allah’ın (c.c.) yeri ve göğü insan için yarattığına değinmiştir.

2.8.2. Lokmân Suresi 10. Ayet

خَلَقَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَأَلْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ

“O, gökleri görebileceğiniz herhangi bir destek olmadan (duracak şekilde) yarattı, sizi dengede tutması için yere sağlam dağlar yerleştirdi, orada her türlü canlının

¹⁷⁰ Diğer örnekler için bkz. II, 237a/2.

çoğalmasını sağladı. Biz, gökten su indirip (bununla) yeryüzünde her türden faydalı bitkiler bitirdik.”

Yedinci bölümün ikinci kıssasında, gök ve yerin Allah’ın (c.c.) erkek ve dişi kulları olduğu anlatılmaktadır.

Yukarıdaki ayette geçen “O, gökleri görebileceğiniz herhangi bir destek olmadan (duracak şekilde) yarattı, sizi dengede tutması için yere sağlam dağlar yerleştirdi.” mealindeki lafza yer vererek şair, Allah’ın (c.c.) yedi kat gök ve yedi kat yeri yarattığını,

Yidi kat gök ol yaratdı bî- sûtûn

Yidi kat yir ol durıtdı bâ- sükûn

(I, 231b/7)

diyerek ifade etmiştir. Buradan yola çıkarak gök ve yerin Allah’ın (c.c.) erkek ve dişi kullarını oluşturduğunu ve bunlardan insanın türediğini; yedi yıldızdan erkeğin, yedi iklimden de dişinin yedi organının yaratıldığını tasavvufi bir bakış açısıyla anlatmıştır.

2.8.3. Muhammed Suresi 35. Ayet

فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلَٰمِ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتَرَكَكُمْ أَعْمَالَكُمْ

“Siz üstün durumda iken gevşeklik gösterip barış çağrısı yapmayın! Allah sizinledir, amellerinizin karşılığını asla eksiltmeyecektir.”

Yedi kıtanın (vücut), yedi gökte bulunan yedi yıldızın (büyüme), yer altında bulunan yedi cehennem (organ), haftada bulunan yedi günün (sevap), canın gördüğü yedi Mushaf’ın (Mustafa huyunun burcu), yedi kat yerin (hikmet), yedi gecenin (günah) insanı baştan başa kuşattığını anlatan Âşık Paşa, yukarıdaki ayete telmihte bulunarak insanın kendinde gizli olan bu ilmi keşfettiği zaman Allah (c.c.) ile beraber olacağını şöyle ifade eder:

İre şarkdan garba hükmün hakk-ıla

Kanda sen olsan senünle Hakk bile

(I, 234a/7)

2.8.4. Âl-i İmrân Suresi 103. Ayet

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

“Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O’nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size Ayetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız.”

Müfessirler, “Allah’ın ipi” lafzını İslam dini ve Kur’an-ı Kerim olarak açıklamışlardır.¹⁷¹

Yedinci bölümün beşinci kıssasında insanı bir kandile benzeten Âşık Paşa, kandilin kabını insanın cismi, kandilin suyunu insanın canı, kandilin fitilini insanın nefsi, kandilin yağını insanın aklı, yanan ateşi insanın Allah’a olan (c.c.) aşkı, fitilin tutunmasını sağlayan demiri İslam dininin hükümleri, kandili asmak için kullanılan ipi de Allah’ın (c.c.) kudret ipi olarak açıklayıp yukarıdaki ayet ışığında kudret ipinden maksadının insanları doğru yola sevk etmek amacıyla gönderilen Kur’an-ı Kerim olduğunu ortaya koyar:

Kudret ipi ya’ni Kur’ân’dur bize

Tanrı’dan indi ki bu halkı düze

Yapışuban ol ipe yanmak gerek

İmdi bu gafletten uyanmak gerek

(I, 247b/3,4)

2.8.5. Mâide Suresi 54. Ayet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim

¹⁷¹ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, I, 643.

getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar; Allah yolunda cihat ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lütfudur. Allah'ın lütfu geniştir; O, her şeyi bilir.”

Âşık Paşa, aşkı olan ve bu aşkla Hak yolunda yanan kimseye insan dendiğini ifade edip, yukarıdaki ayette geçen “Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler.” mealindeki lafza yer vererek bu sevginin kaynağının Allah (c.c.) olduğunu, çünkü Yüce Allah'ın (c.c.) ilk önce kullarını sevdiğini gözler önüne serer:

Kulların ilk kendü sevdi ol Celîl

Ol mahabbet kullara oldu delîl

(I, 248a/4)¹⁷²

2.8.6. Kasas Suresi 28. Ayet

قَالَ ذَلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا الْأَجَلَيْنِ فَضَيْتُ فَلَا عُذْوَانَ عَلَيَّ وَاللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ

Musa, “Bu seninle benim aramdadır; bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, bana haksızlık yok! Söylediklerimize Allah şahittir.” diye cevap verdi.

Yedinci bölümün altıncı kıssasında, Allah'ın (c.c.) insan vücudunu yedi tabakadan yarattığı ve onu yedi çeşit elbise ile sarıp, ona yedi çeşit sofraya verdiği anlatılmaktadır.

Çün viresen kendü hâlünden haber

Ol haber ‘âlemde ola mu’teber

Zîrâ cümle halkun oldur hâlleri

İşid imdi niçedür ahvâlleri

(I, 249b/9,10)

Bütün insanların yedi kattan yaratılıp yedi çeşit elbise ile sarıldığını ifade eden şair, anlatımını kuvvetlendirmek için yukarıdaki ayette geçen “Söylediklerimize Allah (c.c.) şahittir.” lafzını kullanarak ifade etmiştir.

İnsan vücudunun içten dışa yedi katmanı şunlardır: Birinci kat en içte bulunan ilik, ikinci kat iliği içine alan kemik, üçüncü kat kemiğin üzerinde bulunan ve kemikleri

¹⁷² Diğer örnekler için bkz. (I, 281a/6), (II, 78b/11), (II, 200b/9).

birbirine bağlayan sinirler, dördüncü kat kanın akmasını sağlayan damarlar, beşinci kat akan kan, altıncı kat vücut için lazım olan ve vücuda hayat veren et, yedinci kat ise deridir.

İnsana Allah (c.c.) tarafından bahşedilen yedi çeşit elbise ise şunlardır: Birincisi insanın giydiği ilk ve son elbisenin hammaddesi olan pamuk, ikincisi serin ve ferah tutan keten, üçüncüsü bakanın gönlünü açan ipek, dördüncüsü hayvan tüyleri, beşinci kürk, altıncısı savaşta alperenlerin giydiği zırh, yedinci elbise manevi elbise olan takva elbisesidir.

Son olarak insana verilen yedi çeşit yemek şöyle zikredilir: Birincisi yağlı olan yemekler yani çerb, ikincisi tatlı, üçüncüsü vücudu besleyen ve birçok gıdayı içinde bulunduran acılar, dördüncüsü iştahı arttıran ekşiler, beşinci yüreği serin tutan su, altıncısı hem doyuran hem ısıtan sıcaklar, yedinci ise tuzlu ve acı arası olan yemeklerdir.

2.8.7. İbrahim Suresi 34. Ayet

وَاللّٰیكُم مِّنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعْدُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ لَا تُحْصَوْهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ

“O size istediğiniz her şeyi verdi. Allah’ın nimetlerini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız. Şu bir gerçek ki insanoğlu çok zalim, çok nankördür!”

Yedinci bölümün yedinci kıssasında, Allah (c.c.) tarafından insanlara eşit olarak ihsan edilen yedi nesne anlatılmaktadır.

Âşık Paşa, yukarıdaki ayet bağlamında Allah’ın (c.c.) insana hesapsız nimetler bahşettiğini şöyle ifade eder:

Tanrı’nun ni’metleri hod çok-durur

Bî-kerândur hîç hisâbı yok-durur

(I, 254b/2)

2.8.8. Nahl Suresi 114. Ayet

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ

“Allah’ın size verdiği helâl ve güzel rızıktan yiyip için ve eğer yalnız Allah’a kulluk ediyorsanız O’nun nimetine de şükredin.”

Şair, Allah’ın (c.c.) tüm insanlara eşit şekilde bahşettiği dünyada değeri ölçülemeyecek kadar kıymetli yedi nesneye şöyle yer verir: Bu nimetlerin ilki, insanın

yaşamını sağlayan nefestir. İkinci nimet, âlemin ısı ve ışık kaynağı Güneş'tir. Üçüncü nimet, arada engel olmadan âlemde bulunan sayısız nimetleri görmektir. Dördüncü nimet, düşünmektir. Beşinci nimet, insanın sınırı olmayan şekilde gördüğü rüyalar. Altıncı nimet, her şeye koyabildiğimiz isimlerdir. Yedinci nimet ise kulların Allah'a (c.c.) güvenip “Benim Allah'ım (c.c.)” diyebilmesidir.

Âşık Paşa, Allah'ın (c.c.) bahsettiği nimetlere şükretmek gerektiğini yukarıdaki ayette geçen “Eğer yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız O'nun nimetine de şükredin.” lafzına yer vererek şöyle ifade eder:

Şükr ulu tâ'at-durur sen kıl anı

Yarlıgar Hak şeksüz anı kılanı

(I, 259/11)

2.8.9. Bakara Suresi 222. Ayet

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

“Sana kadınların âdet dönemi hakkında soru soruyorlar. De ki: O sıkıntılı bir haldir. Bu sebeple âdet günlerinde kadınlardan ayrı durun, temizlenmedikçe onlarla cinsel ilişkide bulunmayın. İyice temizlendiklerinde onlara Allah'ın emrettiği şekilde yaklaşın. Allah çok tövbe edenleri sever ve içi dışı temiz olanları sever.”

Yedinci bölümün dokuzuncu kıssasında insan nefsinin yaşa göre bedende yedi menzilde yer tuttuğu anlatılmaktadır. Sıfır yaş ayağın altı, sıfır-on dört yaş arası diz kapağı ve topuk, on dört-yirmi iki yaş arası uyluk ve bel, yirmi iki-kırk yaş arası göğüs ve sırt, kırk-altmış yaş arası dil, altmış-seksen arası beyin, seksen yaş üstü baş menzilinde nefis konaklamaktadır.

Kimsenün kim dirligi arı degül

Bin du'â kılsa biri olmaz kabul

Hak sever hem arıyı hem tâyibi

Anun-ıçun oldı su Hak nâyibi

(I, 271a/10,11)

Şair, insan nefsinin temiz bir hayat sürmesi gerektiğini hem beyitte hem de yukarıdaki ayette geçen “Allah çok tövbe edenleri sever ve içi dışı temiz olanları sever.” lafzına yer vererek gözler önüne sermiştir.

2.8.10. Tевbe Suresi 96. Ayet

يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ

“Kendilerinden hoşnut olabilirsiniz diye size yemin ederler. Fakat siz onlardan hoşnut olsanız bile Allah günaha batmış o kimselerden asla razı olmaz.”

Yedinci bölümün son kıssasında tarikat yolcusunun yedi menzile ulaşacağı, her menzilde engellerle karşılaşacağı ve yedi sadık dostun bu engelleri aşmak için tarikat yolcusuna yardımcı olacağı, bizzat Âşık Paşa’nın kendi tecrübesiyle anlatılmaktadır. Bu yedi menzili vücut, nefis, can, gönül, akıl, aşk ve arzular ve oluşturmaktadır. Bu yedi menzildeki engeller ve yardımcı olan dostları ise şöyle zikredilmektedir. Vücut yerine Allah’ın (c.c.) varlığı, sevgilinin yolunda dost olmayan nefs-i emmârenin yerine dosta yönlendiren nefs-i marziyye, dünya toplayan akl-ı maâşîn yerine akl-ı kül, “yoldaşınım” deyip yalnız bırakan gönül yerine her an sevgiliden yana götüren gönül, her an aldatan can yerine ruh-ı kudsi, aşk gibi görünen istekler yerine sevgiliye ulaştıran sevgi, talep edildiğinde elini vermeyen rızanın yerine Allah’ın (c.c.) fazileti yoldaş olduğunda Hakk’ın rızasına kavuşulacaktır.

İşte bu beyitte Âşık Paşa, bazı kimselerin Hakk’a kavuşamayacağını, yukarıdaki ayette geçen “Allah günaha batmış o kimselerden asla razı olmaz.” lafzına telmihte bulunarak şöyle ifade eder:

Râzı kimden olmadıysa ol Celîl

Hazret’e yol bulmadı kaldı zelîl

(I, 273b/10)

2.8.11. Kâf Suresi 16. Ayet

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

“Ant olsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız.”

Cem' olup kendüzüme dirdüm ögüm

Hod bana benden yakın istediğüm

(I, 279b/6)

Şair, tarikat yolcusunun son durağındaki engelin kendisi olduğunu bu beyitle anlatmıştır. Bu beyitten sonra yukarıdaki ayeti zikreden şair, Hakk'ın rızasının bizzat Hakk'tan istenmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

2.9. SEKİZİNCİ BAB

Sekizinci bölümün on kıssasında sekiz sayısı ile ilişkilendirdiği durumlara vurgu yapan Âşık Paşa, genel olarak şu konulara değinmiştir: Sekiz cennet, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) göklere çıkışı ve Kudüs, dünyada Allah'ın (c.c.) sekiz sınıf insanı zengin yaratması, Hızır'a (a.s.) verilen sekiz çeşit keramet, âşıkta oluşan sekiz türlü belirti, Allah'ın (c.c.) sekiz türlü sevgili ve âşık yaratması, yedi renkte görünen madenin sekiz aşamadan geçmesi ve padişah tuğrası ile ilişkisi, yerden biten bin çeşit nimetin sekiz şey olmadan var olmaması, insan vücudunun bir şehre benzemesi ve şehrin sekiz kapısı, Hac Suresi 65. Ayetin açıklaması anlatılmaktadır.

2.9.1. İsrâ Suresi 1. Ayet

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

“Bir gece, kendisine bazı ayetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.”

Hz. Peygamber (s.a.v.), İslam'ın tebliği esnasında müşrikler tarafından birçok baskıya maruz kalmıştır. Bu baskılar zamanla artarak boykotla devam etmiştir. Üç yıl süren boykotun ardından Hz. Peygamber (s.a.v.), eşi Hz. Hatice'yi ve amcası Ebu Talib'i kaybetmiştir. İşte Allah (c.c.), Hz. Peygamber'i (s.a.v.) yaşadığı üzücü olaylardan sonra mucizeyle desteklemiştir.¹⁷³ Hz. Peygamber'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya

¹⁷³ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, III, 457.

gece yürüyüşü isrâ, Mescid-i Aksa'dan göğe yükselmesi miraçtır.¹⁷⁴

Sekizinci bölümün ikinci kıssasında Kudüs ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) miraç mucizesi anlatılmaktadır.

Âşık Paşa, miraç mucizesini,

Göge andan agdı âhir ol Habîb

Andan ol mi'râc ana oldı nasîb

(II, 7a/5)¹⁷⁵

diyerek zikretmiş, ayrıca başka bir beyitte bu mucizenin gerçekleştiği mescit olan Kubbetü's Sahra'nın sekizgen yapıda inşa edilmesi sebebiyle sekiz cennete işaret ettiğini ifade etmiştir.

2.9.2. Kehf Suresi 66. Ayet

قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَ مِمَّا عَلَّمْتَ رُشْدًا

“Musa ona, “Senin öğrendiğin doğruya ulaştıran bilgidan bana da öğretmen için sana tâbi olayım mı?” dedi.”

Sekizinci bölümün dördüncü kıssasında Allah (c.c.) tarafından Hızır'a (a.s.) verilen sekiz türlü keramet, Kur'an-ı Kerim'de Kehf Suresinde ayrıntılı anlatılan Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Hızır (a.s.) arasındaki ilişki ile açıklanmıştır. Allah'ın (c.c.), Hızır'a (a.s.) bahsettiği sekiz türlü keramet şunlardır: Bu kerametlerin ilki Hızır'ın (a.s.) yerde ve gökte bulunup yerinin bilinmemesidir. Bu nedenle hiç kimse onun nasıl yaşadığı, nerede olduğu hakkında bilgi sahibi değildir. İkinci nimet, Cuma namazını tüm camilerde insanlarla beraber kılmasıdır. Üçüncü kerameti, abı hayat olarak bilinen ölümsüzlük suyuna sahip olup asla ölmeyecek olmasıdır. Dördüncü kerameti, ledün ilmine sahip olmasıdır. Hızır'a (a.s.) bahşedilen beşinci keramet, bütün milletlerin durumlarından ve dillerinden haberdar olmasıdır. Altıncı keramet, elinden tuttuğu kimseleri alçaklardan yükseklerle çıkarmasıdır. Yedinci keramet, velilerin Hızır'ın (a.s.) emrinde olmasıdır. Sekizinci keramet, tüm insanları hayra davet etmesidir.

¹⁷⁴ Salih Sabri Yavuz, “Miraç”, *DİA*, XXX, 132.

¹⁷⁵ Diğer örnekler için bkz. II, 123a/2.

Allah'ın (c.c.) Hızır'a (a.s.) bahsettiği ledün ilminden¹⁷⁶öğrenmek isteyen Hz. Musa'nın (a.s.) *o ilmi bana öğret* dediğini Âşık Paşa şöyle dile getirmiştir:

Ol 'ilimden bes tevakku' eyledi

Anı öğretgil bana dip söyledi

(II, 22b/1)

2.9.3. Kehf Suresi 71. Ayet

فَانْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَخَرَقْتُهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتُ شَيْئًا إِمْرًا

“Bunun üzerine birlikte yürüdüler. Kıyıya ulaşp gemiye bindikleri zaman o kul gemiyi deldi. Musa, “İçindekileri boğmak için mi onu deldin? Gerçekten sen çok kötü bir iş yaptın!” dedi.”

Âşık Paşa, Hızır'ın (a.s.) Musa (a.s.) ile yolculuğunun ilk durağında bindikleri gemiyi delmesini şöyle zikretmiştir:

Gemiyi deldi vü ma'yûb eyledi

Mûsa hoş görmedi anı söyledi

(II, 22b/6)

2.9.4. Kehf Suresi 74. Ayet

فَانْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ قَالَ أَقْتَلْتَنِي نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتُ شَيْئًا نُّكَرًا

“Yine yola koyuldular. Nihayet bir gence rastladıklarında, o kul hemen onu öldürdü. Musa dedi ki: “Masum bir insanı, bir cana karşılık olmaksızın katlettin ha! Gerçekten sen fena bir şey yaptın!”

Âşık Paşa, Hızır'ın (a.s.) Musa (a.s.) ile yolculuğunun ikinci durağında günahsız bir çocuğu öldürmesini şöyle zikretmiştir:

Ol kişi öldürdü bir oğlançugu

Ma'sum- ıdı yog- ıdı hîç yazugu

(II, 22b/9)

¹⁷⁶ Bkz. Kehf 18/65.

2.9.5. Kehf Suresi 79. Ayet

أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا

“Gemi var ya, o, denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu delerek kusurlu hale getirmek istedim. (Çünkü) onların gideceği yerde her (sağlam) gemiyi gasp etmekte olan bir kral vardı.”

Uşbu işde bileyüm maksûd nedür

Eytdi bir bir şöyle kim Kur’ân’dadur

(II, 23a/5)

Şair, bu beyitle Hz. Musa’nın (a.s.) yolculuk sırasında sabredemediği olayları Hızır’ın (a.s.) haber verdiğini ve bu sırların Kur’an-ı Kerim’de anlatıldığını yukarıdaki ayetle delillendirerek ifade etmiştir.

2.9.6. Kehf Suresi 78. Ayet

قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا

“O cevap verdi: “İşte bu, beraberliğimizin sona ermesidir. Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin iç yüzünü haber vereceğim” dedi.”

Çünkü bildi bu işi kaldı ırak

Bunların ortasında düştü firâk

(II, 23a/7)

Âşık Paşa, Hızır (a.s.) ile Hz. Musa’nın (a.s.) yollarının ayrılışını bu beyitten sonra yukarıdaki ayeti zikrederek dile getirmiştir.

2.9.7. Yusuf Suresi 20. Ayet

وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ

“(Mısır’da) onu yok pahasına, birkaç dirheme sattılar. Zaten ona pek değer - vermemişlerdi.”

Sekizinci bölümün altıncı kıssasında Allah’ın (c.c.) dünyada yalnız sekiz çeşit sevgili ve âşık var ettiği anlatılmıştır. Allah (c.c.) kendisine has güzelliğini şu sekiz çeşit

aşka düşürmüştür: Birincisi yer ve göğün, ikincisi Ay ve Güneş'in, üçüncüsü Hz. Yusuf (a.s.) ve Züleyha'nın, dördüncüsü Hz. Hatice ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.), beşincisi Leyla ve Mecnun'un, altıncısı gül ve bülbülün, yedincisi katre ve sedefin, sekizincisi can ve beden aşkıdır.

Âşık Paşa, yukarıdaki ayette de zikredildiği üzere Hz. Yusuf'un (a.s.) Mısır'da köle olarak satılışını şu beyitle anlatmıştır:

Bir zamân ol Mısır şehrinde meğer

Satdı kul dip Yûsuf'ı bir bî-haber

(II, 36a/9)

2.9.8. Yusuf Suresi 23. Ayet

وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْت لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ

“Evinde bulunduğu kadın, onunla birlikte olmak istedi. Kapıları iyice kapattı ve “haydi gel!” dedi. O da “Hâşâ, Allah’a sığınırım! Kocan benim velinimetimdir, bana iyilik edip evini açtı. Gerçek şu ki zalimler iflah olmaz!” dedi.”

Çünkü sabrı gitdi oldu bî-karâr

Pes bu kez bir hîle kaldı ol nigâr

(II, 36b/9)

Şair, bu beyitten sonra yukarıdaki ayete vermiş, dolayısıyla ayet ile beyit arasında bir münasebet kurarak, Hz. Yusuf'a (a.s.) olan aşkıdan dolayı Züleyha'nın sabrının gittiğini ifade etmiştir.

2.9.9. Câsiye Suresi 13. Ayet

وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً مِنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Ayrıca O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendinden bir lütuf olarak emrinize vermiştir. Bütün bunlarda düşünenler için işaretler vardır.”

Yirde gökde her ne kim varsa mukîm

Eyledi cânâ musahhar ol Kadîm

(II, 43a/3)¹⁷⁷

Dünyada var edilen sekiz aşktan sonuncusunu ten ve canın aşkı olarak ifade eden Âşık Paşa, yukarıdaki ayette geçen yer ve gök lafızlarına telmihte bulunarak bu aşkı şöyle anlatmıştır: “Allah (c.c.), gökleri *canların gezmesi, yerleri de tenlerin dolaşması için geniş yerler olarak var etmiştir. Hepsi bu canın, insanın hizmetindedir. Çünkü canın içinde can ve canda tükenmez bir hazine vardır. İşte yerde ve gökte bulunan her şey bu hazine için çaba göstermektedir. Allah (c.c.), bu hazineyi canda gizli bırakarak, canı âlemlere sultan edip sultanın oturması için teni var etmiştir. Ten; su, ateş, hava ve topraktan var edilmiştir. Bunların arasına Allah (c.c.), kendi gizli hazinesinden ikramda bulunmuş, canı tahta oturtmuş ve böylece hazine kuvvet kazanmıştır. Bu gizli hazine, Allah’ın (c.c.) âlemi ayakta tuttuğu ışıdır. Canın oturduğu taht (vücut), padişahu (Allah’ı) tanımış, her şeyin onun elinde olduğunu anlamıştır. Can ve tenin birbirine âşık olmasıyla beraber arada senlik ve benlik kalmamış, birbirinden ayrılmamışlardır.”*

2.9.10. Hûd Suresi 7. Ayet

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِنْ قُلْتُمْ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ

“Arşı, su üzerinde iken hanginizin daha güzel davranacağını denemek için gökleri ve yeri altı günde yaratan O’dur. Eğer sen, “Öldükten sonra mutlaka diriltileceksiniz” desen kâfirler derhal, “Bu büyü gibi bir düzmecedir” derler.”

Sekizinci bölümün sekizinci kıssasında yerden biten çeşitli nimetlerin sekiz şey olmadan var olamayacağı, ayrıca insanın akli ile bu sekiz şeyi ortaya çıkaracağı anlatılmaktadır.

İnsanı kâinatın aynası olarak ifade eden Âşık Paşa, kâinatta var olan her şeyi Allah’ın (c.c.) yarattığı ve insanın bunları görüp ibret alması gerektiğini vurgular. İbret alınması hususunda vurguladığı örneklerden biri arştır ki yukarıdaki ayette de geçtiği üzere arşın su üzerine kurulu olduğunu,

Ferşi Hak su üstine urmuş- durur

‘Arşı hem su üstine durmuş- durur

¹⁷⁷ Diğer örnekler için bkz. (II, 70a/5), (II, 212b/10).

(II, 54b/4)

diyerek dile getirmiş, ayrıca başka bir beyitte suyun insandaki karşılığını vücut, arşı da vücudun canı olarak ortaya koymuştur.

2.9.11. Nahl Suresi 49-50. Ayet

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ يَخَافُوْنَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُوْنَ مَا يُؤْمَرُوْنَ

“Göklerdekilere, yerdeki canlılar ve melekler büyüklük taslamadan Allah’a secde ederler. Onlar, yüceler yücesi bildikleri rablerinden korkar, kendilerine buyurulanı yerine getirirler.”

Âşık Paşa’nın yerden biten nimetlerin var olması için gerekli gördüğü sekiz şey şunlardır: İlki Allah’ın (c.c.) emridir, çünkü Allah (c.c.) emretmezse hiçbir şey gerçekleşmez. İkincisi, Allah’ın (c.c.) emirlerini yerine getiren meleklerdir.

Şair, yukarıdaki ayette geçen “Kendilerine buyurulanı yerine getirirler.” lafzına telmihte bulunarak, yerden biten nimetlerin var olması için gerekli gördüğü meleklerle işaret eder:

Pâdişahdân ne ki emr oldı-y-ısa

Bunlar işler niçe buyruldu-y-ısa

(II, 55a/10)

Üçüncüsü Allah’ın (c.c.) emrini yerine getiren meleklerin bu emri buluta indirmesidir. Dördüncüsü denizdir; melekler bulutları denize indirip buluttaki şeyler denizde birikir. Beşincisi sudur; su bazen denize akan ırmaklardan bazen buluttan inen damlalardan oluşur. Altıncısı gökteki sudur; denizden çıkan buluta ulaşan buhar ve bu buharın tekrar su olarak düşmesi lazımdır. Yedincisi yeryüzüdür; Allah’ın (c.c.) rızkı burada biter. Sekizinci ise Allah (c.c.) tarafından tüm canlıların doyurulması için serilen sofradır, yani topraktan çıkan nimetlerdir.

2.9.12. İbrahim Suresi 24. Ayet

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ

“Allah’ın nasıl bir misal getirdiğini görmedin mi? Güzel sözü, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti.”

“Güzel söz” den maksat tevhit, vahiy, peygamberlik, doğru söz ve sağlam inançtır.¹⁷⁸ Ayette tevhit, kökleri sabit olan, dalları göğe uzanan güzel bir ağaca benzetilmiştir.

Şair, âlemin var oluş sürecinin benzerini insanın da geçirdiğini şöyle ortaya koyar: İnsanda aklın hükmetmesi, Allah’ın (c.c.) emretmesine benzer. Parmakların aklın emirlerini yerine getirmesi, meleklerin buluta gelmesine benzer. Üçüncü olarak elin kalemi divite daldırması, meleklerin bulutu aşağı indirip denize daldırmasına benzer. Dördüncü olarak mürekkep, deniz suyuna benzer. Kalemin mürekkebi alması, suyu az olan buluta benzer. Arştan buluta inen suyla beraber su canlılık kazanır, bilgiyle aklın dirilmesi gibi mürekkebin can bulması da kalemle olur. İşte altıncı aşama budur. Yedinci olarak kâğıt yeryüzüne benzer. Son olarak ise yukarıdaki ayete telmihte bulunan şair, yeryüzünün yağmurla beraber yeşermesine karşılık, kaleminden kâğıda yağmur gibi dökülen harflerin de manayla öyle yeşerip güzel ve gösterişli ağaca benzediğini dile getirir:

Degme bir harf oldı andan bir nihâl

Görklü söz görklü agaca geldi misâl

(II, 59a/1)¹⁷⁹

2.9.13. Hümeze Suresi 6-7. Ayet

نَارُ اللَّهِ الْمَوْفِدَةُ الَّتِي تَطْلُعُ عَلَى الْإِفْدَةِ

“O, Allah’ın, yüreklere işleyen tutuşturulmuş ateşidir.”

Ayet, cehennemi tasvir etmektedir.

Sekizinci bölümün dokuzuncu kıssasında insan vücudunun büyük bir şehre benzerliği şöyle anlatılır: Şehrin hükümdarı akıldır. Göğüs aklın sarayıdır; orası tüm zenginler ve fakirlerin hepsinin bulunduğu çok geniş bir yerdir. Gönül ise sarayda

¹⁷⁸ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, III, 324.

¹⁷⁹ Diğer örnekler için bkz. II, 64a/6.

güçsüzlerin barındığı yerdir.

Şol harâret od degül mi yâ nedür

Kim yürekde dün ü gündüz yanadur

(II, 64a/11)

Şair, Allah (c.c.) aşkıyla yanan gönlün ateşini anlatmak için yukarıdaki ayete telmihte bulunmuştur.

2.9.14. Hac Suresi 65. Ayet

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي الْأَرْضِ وَالْفُلُوكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ
إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَّؤُوفٌ رَحِيمٌ

“Görmüyor musun ki, Allah yeryüzündekileri ve O’nun emriyle denizde akıp giden gemileri sizin hizmetinize verdi! Kendi izni olmadıkça yerkürenin üzerine düşmemesi için göğü tutan da O’dur. Şüphesiz Allah insanlara çok şefkatli, çok merhametlidir.”

Sekizinci bölümün bu son kıssasında Hac Suresi 65. Ayete yer verilerek, denizde yüzen gemilere dikkat çekilmiş, bir geminin denizde yüzebilmesi için gerekli sekiz şart sayılmıştır. Bu sekiz şart şunlardır: İlk olarak deniz, ikinci olarak denize girmek için gemi gereklidir. Üçüncü olarak gemiyi ileriye götürebilmek için rüzgârın dokunacağı yelkene ihtiyaç vardır. Dördüncüsü gemiyi gerektiğinde durduran, insanların boğulmasını önleyen lenger lazımdır. Beşincisi ilden ile gemiyi götürmek için Allah’ın (c.c.) emriyle hareket eden rüzgâr gereklidir. Altıncısı gemiyi süren kaptandır. Yedincisi gemiye binen insanlardır. Sekizinci ise insanların malı, mülküdür.

Çünkü denze girmek ister âdemi

Çâresi yokdur dahı illâ gemi

(II, 70a/10)

Şair, yukarıdaki ayet geçen “O’nun emriyle denizde akıp giden gemileri...” mealindeki lafızla gemilerin insanın hizmetinde olduğuna değinmiştir.

2.9.15. Lokmân Suresi 31. Ayet

أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلُوكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ لِيُرِيَكُمْ مِنْ آيَاتِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ

“Görmez misin, varlığının kanıtlarından bir kısmını size göstereyim diye denizde gemiler Allah’ın lütfuyla nasıl yüzüp gidiyor! Bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için açık işaretler vardır.”

Gemi gire ol denizde yüğüre

Kim ne mülke ‘azm iderse irgüre

(II, 71a/2)

Şair, bu beyitten sonra yukarıdaki ayete yer vererek denizde yüzen gemilere dikkat çekmiş, gemilerin hangi memlekete yönelirse ona ulaşacağını ifade etmiştir.

2.9.16. Câsiye Suresi 18. Ayet

ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

“Sonra seni de bu konuda ilahi vahye dayalı bir yola koyduk. Onu izle, bilmeyenlerin arzularına uyma!”

Âşık Paşa, geminin denizde yürüyebilmesi için gerekli olan nesnelerden birinin lenger olduğunu söylemiş, İslam dininin hükümlerini geminin lengerine benzetmiştir. Ayrıca yukarıdaki ayette geçen “Sonra seni de bu konuda ilahi vahye dayalı bir yola koyduk. Onu izle.” lafzına telmihte bulunarak bu hükümleri Hz. Muhammed’in (s.a.v.) getirdiğini şöyle gözler önüne sermiştir:

Pes şerî’atdur memînün lengeri

Kodı anı ol cihânun serveri

(II, 74b/6)

2.9.17. Bakara Suresi 266. Ayet

أَيُّودُ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

“Sizden biri arzu eder mi ki, hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, içinde ırmaklar akan ve kendisi için orada her çeşit meyvenin bulunduğu bir bahçesi olsun da bakıma muhtaç çocukluğu varken kendine ihtiyarlık gelip çıatsın, bahçeye de içinde ateş bulunan bir kasırga isabet ederek yakıp kül etsin! Düşünesiniz diye Allah önünüze açık işaretler koyuyor.”

Âşık Paşa, gemide ihtiyaç duyulan bütün nesneleri âlemle ilişkilendirerek bunlar üzerinde düşünülmesini tavsiye eder. Denizlerin gemide, insanların âlemde güzel bir hayat sürmesi için gereken sekiz şey şunlardır: İlk olarak gemi için deniz, insan için âlem; ikinci olarak gemi ve insan vücudu; üçüncü olarak gemileri diyar diyar gezdiren yelken, insanı ilden ile götüren gönül; dördüncü olarak geminin yavaşlama ve durmasını sağlayan lenger, insanı nefisten uzak tutan İslamiyet'in hükümleri; beşinci olarak geminin gitmesini sağlayan yel, insanın gönlüne dolan Allah'ın (c.c.) emirleri; altıncı olarak gemiyi kullanan kaptan, insanın davranışlarında yol gösterici olan akıl; yedinci olarak geminin içinde bulunan insan, insanda aklın sayısız düşünce ve fikirlerle dolması; son olarak gemide insana ait mal ve mülk; dünyada insanın sahip olduğu mal, mülk ve ameller gereklidir.

*Ya'ni kim 'aklun gerek fikri ola
Ol fikirden bu surat gemsi tola
(II, 75a/9)*

Şair, bu beyitten sonra yukarıdaki ayetin “Düşünesiniz diye Allah önünüze açık işaretler koyuyor.” lafzını ele almış, insanın vücut gemisini aklın sayısız fikirleriyle doldurması gerektiğini ifade etmiştir.

2.9.18. Saff Suresi 2-3. Ayet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ

“Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında çok çirkin bir davranıştır.”

Âşık Paşa, gemi ve âlem kıssasına nispetle şu öğütlerde bulunmaktadır: “Deniz dünyadır, insan da gemi olduğuna göre insan denizdeki dalgalarda boğulmamalıdır. Çünkü denize gemi girdiğinde bunda korkulacak bir durum olmamasına rağmen gemiye su dolmaya başlarsa gemi batar. Buradaki inceliği kavramak için peygamber ve velilere bakılmalıdır. Dünyaya gönderilen peygamberler dünya nimetlerinden yararlandılar. Ancak dünyada ebedi kalmadılar. Zaten onların gönüllerinde dünya sevgisi yoktu. Nefis rüzgârı, gönül yelkenine girmeye çalışsa dahi onlar İslamiyet lengerini kullanıp kötülükten kaçındılar. Böylelikle bu dünyadan huzur ve esenlikle ayrıldılar. İşte dünyada bulunan nimetlerden faydalanmakta bir sakınca yoktur. Fakat gemiye su doldurmamak

gibi gönle dünyayı sokmamak gerekir. Çünkü gemiye su dolması nasıl tehlikeli bir durum ise gönle dünya girmesi de öyle tehlikeli bir durumdur. Nefis, dünyaya meyletmeye kalkarsa o zaman İslamiyet'in hükümlerine uyarak kötülükten uzak durmaya çalışılmalıdır ki gemi batmasın.”

Şair, öğütleri kendisine verdiğini ve bu öğütlere önce kendisinin uymasının gerekli olduğunu,

‘Âşık uşbu pendî virür kendüye

İlk gerek kim sözine kendü uya

(II, 77a/3)¹⁸⁰

diyerek ifade etmiş, bu beyitten sonra yukarıdaki ayeti zikrederek söylediklerinin Kur'an-ı Kerim'e aykırı olmadığını göstermiştir.

2.9.19. Nahl Suresi 75. Ayet

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّْا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا هَلْ يَسْتَزِنُ
الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

“Allah size, hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının mülkü konumundaki köle ile katımızdan kendisini güzel bir şekilde rızıklandırıdığımız ve bundan gizli-açık başkalarını da yararlandıran kişiyi örnek veriyor: Bunlar hiç eşit olur mu? Hamd Allah’a mahsustur ama onların çoğu bilmezler.”

Kimsene kim ma'nî kadrin bilmedi

Ol hakikatdur ki ma'nî bulmadı

(II, 77a/8)

Şair, denizde yüzen gemi örneğinden hareketle insanların Allah'ın (c.c.) yarattığı şeyler üzerinde düşünmeleri ve hakikatleri kavramaları gerektiğini söyler. Fakat insanların bazılarının bu hikmet ve ibretleri kavrayamadığını, yukarıdaki ayette geçen “Hamd Allah’a mahsustur ama onların çoğu bilmezler.” lafzına yer vererek vurgular.

¹⁸⁰ Diğer örnekler için bkz. II, 151a/7.

2.10. DOKUZUNCU BAB

Âşık Paşa, dokuzuncu bölümde anlattığı on kıssada dokuz sayısı ile ilişkili şu konuları gözler önüne sermiştir: Allah'ın (c.c.) lütfu ile Hz. Muhammed'in (s.a.v.) nurunu ve onun nurundan dokuz feleği yaratması; yokluktan yaratılan dokuz tabaka varlık; dokuz tabaka varlıktan biri olan insan ve insanın üst, orta ve aşağı olarak gruplara ayrılması; değirmen ve dünya hayatı; tasavvuf yolcusunun geçtiği dokuz perde; ceninin anne karnındaki dokuz aylık süreci; Hz. Peygamber'in (s.a.v) miracı ve dokuz felekten geçerek Allah'ın (c.c.) yüce zatına kavuşması; söz ve hâlin akıldan doğup dokuz menzilden geçmesi; pehlivanların ve Allah (c.c.) dostlarının dokuz şey ile savunma gerçekleştirmeleri; dokuz bölük nefis anlatılmıştır.

2.10.1. Furkân Suresi 61. Ayet

تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا

“Gökte yıldız kümeleri oluşturan, yine orada bir ışık kaynağı ve aydınlatan bir ay yaratan (Allah) mübarektir, cömerttir.”

Burûc, “yıldız kümeleri ve galaksiler”; sirâc, “kandil ve lamba” anlamına gelmekte olup güneşi ifade etmektedir.¹⁸¹

Âşık Paşa, dokuzuncu bölümün ilk kıssasında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yaratılışını anlatır. Allah (c.c.), kendisini bildirmek ve gizlilikleri ortaya çıkarmak maksadıyla ilk olarak akl-ı küllü var etmiştir. Bundan sonra yaratılmışların meydana gelmesi için akl-ı külden nefs-i kül ortaya çıkmıştır. Nefs-i külden olan nur gerçekte akl-ı külden gelmektedir. Allah (c.c.), bu nuru kâinatın oluşumunda görünür kılmış, bu nurdan dokuz felek (Arş, Felekü'l-büruc, Zuhâ, Müşteri, Merih, Güneş, Zühre, Utarit ve Ay) ve yedi yıldız yaratılmıştır. O nur vesilesiyle melekler, cinler, insan ve tüm mahlukat yaratılmış olup, bu nur ilk önce Hz. Âdem'de (a.s.) başlamış ve nurun hakiki sahibi Hz. Muhammed'e (s.a.v.) kadar gelmiştir. İşte böylelikle o nur, yeryüzüne dokuz felekten inerek gelmiştir.

Ol eve Felekü'l-bürûc eydür kitâb

Ay menâzil andan alur gün hisâb

¹⁸¹ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV, 134.

(II, 83a/3)

Şair, bu beyitten sonra yukarıdaki ayete yer vererek, beyitte yıldızların kendisinden doğup yükseldiği sekizinci ev olarak nitelendirdiği felekü'l-bürucun yaratılışına dikkat çekmiş, Ay ve Güneş'in ondan aldıkları bir hesap ile hareket ettiklerini ifade etmiştir.

2.10.2. Enbiyâ Suresi 107. Ayet

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

“Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”

Rahmet andan togdı düşdi 'âleme

Artadur gündün güne demden deme

(II, 86b/1)

Âşık Paşa, beyitten sonra yukarıdaki ayeti zikretmiş, dolayısıyla ayetle beyit arasında bir ilişki kurmuştur. Allah'ın (c.c.) Hz. Muhammed (s.a.v.) vesilesiyle âleme gönderdiği nurunun gün geçtikçe arttığını ifade ederek ayete telmihte bulunmuştur.

2.10.3. Zâriyât Suresi 22. Ayet

وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ

“Rızkınız ve size vaad edilenler göktedir.”

Dokuzuncu bölümün ikinci kıssasında Allah'ın (c.c.) yarattığı dokuz tabaka varlık ve âlemdeki her şeyin bu tabakalarla ilişkili olduğu anlatılmaktadır. Bu dokuz tabakayı bazıları canlı, bazıları cansız olmak üzere şu varlıklar oluşturmaktadır: İlk varlık madenler, ikinci varlık bitkiler, üçüncü varlık hayvanlar, dördüncü varlık insanlar, beşinci varlık melekler, altıncı varlık şeytan, yedinci varlık Kaf dağına yuva edinen cinler, sekizinci varlık periler, dokuzuncu varlık gayb âleminde gezinen fakat başkalarının bilmediği insanlardır.

Âşık Paşa, yukarıdaki ayeti zikrederek bütün canlıların rızkının yerden bittiğini, ancak güneş ve yağış nedeniyle nimetlerin aslının göklerden geldiğini ifade etmiştir:

Gerçi halkun rızkı bu yirden togar

İlla rızkun aslı ol gökden yagar

(II, 88b/3)

2.10.4. Nahl Suresi 8. Ayet

وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

“Binmeniz ve güzelliğini seyretmeniz için atları, katırları, eşekleri de yarattı. O, sizin bilmediğiniz başka şeyler de yaratır.”

Kıssada anlatılan dokuz tabaka içerisinde yaratılan üçüncü varlık, yaşadığımız âlemin türlü nimetlerle dolmasını sağlayan hayvanlardır.

Şair, yukarıdaki ayette de zikredildiği üzere insanların rızıklandırmasını sağlayan çeşit çeşit hayvanlara şöyle işaret etmiştir:

Kimisi atdur kim ol binmek için

Kimisi etdür kim ol yinmek için

(II, 89a/3)

2.10.5. Mâide Suresi 20. Ayet

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَآتَاكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ

Bir zamanlar Musa kavmine şöyle demişti: “Ey kavmim! Allah’ın size lütfettiği nimeti hatırlayın. Zira O, içinizden peygamberler çıkardı, sizi hükümdarlar yaptı ve âlemlerde hiç kimseye vermediğini size verdi.”

Kıssada anlatılan dokuz varlıktan dördüncüsü, âlemin en üstünü olan insandır.

Şair, yukarıdaki ayette geçen “Ey kavmim! Allah’ın size lütfettiği nimeti hatırlayın. Zira O, içinizden peygamberler çıkardı, sizi hükümdarlar yaptı.” lafzıyla Allah’ın (c.c.) âlemin en üstünü ve önderleri olan peygamberleri insanlar arasından seçtiğine, yine adaletle hükmeden ünlü hükümdarları da bunlar arasından çıkardığına şöyle değinmiştir:

Hak bulardan viridi peygamberleri

Bunlar oldı ‘âlemün serverleri

Hem bulardan kopdı sultân virđi dâd
Dutdı bu mülki tamâmet çıkdı ad
 (II, 89b/3,4)

2.10.6. Rahmân Suresi 15. Ayet

وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِنْ نَارٍ

“Cinleri de yalın ateşten yarattı.”

Kıssada anlatılan dokuz varlıktan altıncısı, cin kavminden olan şeytandır.

Bunları oddan yaratdı ol Celîl
Vardur âhir ana Kur'ân'da delîl
 (II, 90b/5)

Şair, cinlerin yalın ateşten yaratıldığını ifade etmiştir.

2.10.7. Nâs Suresi 5. Ayet

الَّذِي يُوسَّوْسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ

“O, insanların kalplerine vesvese sokar.”

Vesvese, “fısıldama, kuşkulama, kötü hatırlatmalarda bulunma, karışık laflar söyleme” gibi anlamlara gelmekle beraber, din terminolojisinde şeytan veya nefsin insana zararlı ve kötü telkinler vermesi anlamında kullanılmaktadır.¹⁸²

Âşık Paşa, yukarıdaki ayet nezdinde şeytanın her insanın göğsüne yerleşip vesvese verdiğiyle şöyle işaret etmiştir:

Her vücûdun gögsine girmiştir ol
İy niçe cânlara zahm urmuşdur ol
 (II, 91a/1)

2.10.8. Sâd Suresi 82-83. Ayet

قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغَوِّيَهُمْ أَجْمَعِينَ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ

¹⁸² Çağrı, “Vesvese”, *DİA*, İstanbul XLIII, 70.

“İblis, “Senin kudretine Ant olsun ki rabbim, içlerinden samimi kulların hariç, insanların topunu kesinlikle yoldan çıkaracağım” dedi.”

*Pes bilün oldur ki halkı azdurur
Gerçi kim her vâkı 'a Hakk'dan gelür*
(II, 91a/5)

Şair, bu beyitte insanları azdıran şeytanın tanınması gerektiğini ortaya koymuştur.

2.10.9. Sebe' Suresi 12. Ayet

وَلَسَلِّمْنَ الْرَّيْحَ غُدُوها شَهْرٌ وَرَوَاحُها شَهْرٌ وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ وَمِنَ الْجِنِّ مَن يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَمَن يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ

“Süleyman’ın emrine de sabahleyin bir aylık, akşamleyin bir aylık yol almakta olan rüzgârı verdik. Onun için bakır madenini eritip akıttık. Cinlerden de rabbinin izniyle onun maiyetinde çalışanlar vardı. Onlardan kim buyruğumuzdan sapsa, ona yakıcı ateşin azabını tattırırdık.”

Kıssada anlatılan dokuz varlıktan yedincisi, Kaf dağına yuva edinen cinlerdir.

Âşık Paşa, yukarıdaki ayetle beraber Hz. Süleyman’ın (c.c.) emrinde çalışan cinlere değinmiş, onların *dev* diye anıldığını,

*Dîvler oldur kim Süleymân emrini
Dutuban işlerdi dün gün işini*
(II, 91a/10)

diyerek ifade etmiş, ayrıca başka bir beyitte o cinlerin Hz. Süleyman’a (a.s.) düşman olduklarını, kendi başlarına buyruk hareket ettiklerini ve zincire bağlandıkları hâlde yola gelmediklerini anlatmıştır.

2.10.10. Sebe' Suresi 14. Ayet

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَأَتَهُ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنَّ أَن لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ
الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ

“Süleyman’ın ölümüne hükmettiğimizde, öldüğünü, ancak asasını kemiren ağaç kurdu göstermişti. Süleyman’ın cesedi yere yıkılınca ortaya çıktı ki, eğer cinler gaybı

bilmiş olsalardı o aşağılayıcı eziyete katlanıp durmazlardı.”

Şair, cinlerin gaybı bilmediğine şöyle değinmiştir:

Çün kim öldi öldüğün bilmediler

Ol emekden hiç kurtulmadılar

(II, 91b/6)

2.10.11. Mâide Suresi 67. Ayet

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

“Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O’nun mesajını iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphe yok ki Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.”

Dokuzuncu bölümün üçüncü kıssasında “Bazılarınızı bazılarınıza üstün kıldık” ayeti¹⁸³ ve “*kün*” emri ile yaratılan varlıklardan biri olan insan ve insanın dokuz tabakaya ayrılması anlatılır. Üç tabaka ve her bir tabakada üst, orta ve aşağı gruplar olmak üzere dokuz tabakanın ilk tabakasını peygamberler oluşturmaktadır. Ayrıca peygamberler tabakasının üst grubunu kitaplar verilen peygamberler oluşturur ki Hz. Âdem (a.s.), Hz. Musa (a.s.), Hz. Nuh (a.s.), Hz. İbrahim (a.s.), Davud (a.s.), Hz. İsa (a.s.) ve Hz. Muhammed (s.a.v.) bu peygamberlerdir. Peygamberlerin orta grubunu kendisine kitap verilmeyen nebiler; aşağı kısmını ise Cebrail’in (a.s.) vahiy getirmediği, fakat Allah’ın (c.c.) rüyalar gönderdiği kimseler oluşturur. Orta tabakanın üst grubunu evliyalar ve erenler; orta grubunu her şeyden ders alan ve tefekkür edip varlıkları bilen hükemâ; aşağı grubunu ise âlimler oluşturmaktadır. Makam bakımından aşağı tabakanın üst grubunu Allah’a (c.c.) ve Hz. Muhammed’e (s.a.v.) inanan müminler; orta grubunu Allah’a (c.c.) ve Hz. Muhammed’e (s.a.v.) inanmadığı halde kâfire yoldaş münafıklar; aşağı grubunu ise Hz. Muhammed’in (s.a.v.) dininden başka din tutan kâfirler oluşturmaktadır.

Âşık Paşa, peygamberlerin tebliğ vazifesini yerine getirdiğini şöyle ifade eder:

Da’vet eylep halka yol gösterdiler

Niçe kim buyruldu şöyle vardılar

¹⁸³ Bkz. Bakara 2/253.

(II, 95a/7)

2.10.12. Âl-i İmrân Suresi 195. Ayet

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ بَعْضُكُم مِّنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُودُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ

“Rableri onların dualarına şöyle karşılık verir: “Şüphesiz ben, erkek olsun kadın olsun -ki birbirinizden meydana gelmişsinizdir- sizden bir şey yapanın emeğini asla boşa çıkarmam. Hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda eziyete uğratılanların, savaşanların ve öldürülenlerin, işte onların günahlarını elbette sileceğim. Ant olsun ki, Allah katından bir mükâfat olarak onları altından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Şüphe yok ki nimetin güzeli Allah’ın katındadır!”

Öldürenler gâzidür ölen şehîd

Hiç gümânsuzdur buna Kur’ân şâhîd

(II, 100a/10)

Şair, bu beyitten sonra yukarıdaki ayette geçen “Hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda eziyete uğratılanların, savaşanların ve öldürülenlerin, işte onların günahlarını elbette sileceğim.” lafzını zikrederek, kâfirlerle savaşırken ölenlerin şehit olduğuna değinmiştir.

2.10.13. Âl-i İmrân Suresi 13. Ayet

قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِتْنَتِ الثَّقَفَاتِ فَتَةُ ثَقَاتِلٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِّثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ

“(Bedir’de) karşı karşıya gelen şu iki grupta sizin için büyük bir ibret vardır: Biri Allah yolunda çarpışan (mümin) grup, diğeri ise gözleriyle bunları kendilerinin iki misli imiş gibi gören kâfir grup. Allah dilediğini yardımıyla destekler. Elbette bunda basiret sahipleri için büyük bir ibret vardır.”

Şair, yer ve gökte dolu olan ibretlerin basiret sahibi kimseler için gizli olmadığını, yukarıdaki ayette geçen “Elbette bunda basiret sahipleri için büyük bir ibret vardır.” lafzına telmihte bulunarak şöyle açıklar:

Yir ü gök 'ibret tolu dek göz gerek

Görene gizlü degül ne söz gerek

(II, 100b/9)

2.10.14. Hadîd Suresi 3. Ayet

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“O, evvel ve ahir, zahir ve bâtındır. O her şeyi bilir.”

Dokuzuncu bölümün beşinci kıssasında tasavvuf yolcusunun yolculuğu, Âşık Paşa'nın bizzat kendisinin tecrübe ettiği dokuz önemli husus üzerinden anlatılmaktadır. Bu dokuz şey şunlardır: İlki istek, ikincisi aşk, üçüncüsü gurbet, dördüncüsü kurbet, beşincisi hayret, altıncısı vuslat, yedincisi istiğna, sekizincisi fena ve dokuzuncusu vahdet makamıdır.

Âşık Paşa, yukarıdaki ayet nezdinde bütün yaratılmışların yok olup yalnız Allah'ın (c.c.) kaldığı vahdet makamına şöyle işaret eder:

Evvel oldur âhir oldur dâyim ol

Zâhir oldur bâtın oldur kâyim ol

(II, 114a/11)

2.10.15. Âl-i İmrân Suresi 59. Ayet

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

“Allah nezdinde İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Onu topraktan var etti; sonra ona “ol” dedi ve oluverdi.”

Dokuzuncu bölümün altıncı kıssasında anne karnındaki ceninin dokuz aylık süreci ve bu süreçte dokuz feleğin cenine etkileri anlatılmaktadır.

Âşık Paşa, yukarıdaki ayet doğrultusunda Hz. Âdem'in (a.s.) babasız ve annesiz yaratıldığına,

Nitekim togdıydı Âdem atamız

Togdı kopdı atasuz u anasuz

(II, 119a/1)

diyerek işaret etmiş, ayrıca başka bir beyitte Hz. Şit'in (a.s.) yalnız babadan; Hz. İsa'nın (a.s.) yalnız anneden doğduğunu anlatıp, bu peygamberler dışında insanların anne baba sebebiyle dünyaya geldiğini açıklamıştır.

2.10.16. Mü'minûn Suresi 13-14. Ayet

ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا
ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَبَارَكُ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ

“Sonra onu sağlam bir korunakta nutfeye haline getiriyoruz. Ardından nutfeyi (döllenen yumurta) alakaya (rahimde asılıp beslenen embriyo) çeviriyor, alakayı şekilsiz et (görünümünde) yapıyor, bu etten kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere adale giydiriyoruz; nihayet onu bambaşka bir varlık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir.”

Âşık Paşa, yukarıdaki ayette de ayrıntılı ifade edildiği üzere anne karnındaki ceninin dünyaya geliş sürecini şöyle gözler önüne serer:

Ol suyu kan eyler andan kanı et

Kanı ol su kanı kan u kanı et

(II, 119a/9)¹⁸⁴

2.10.17. Furkân Suresi 71. Ayet

وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا

“Evet, kim tövbe edip erdemli davranırsa bu durumda gerektiği şekilde Allah’a yönelmiş olur.”

Tevbeyi hem bir bahâne eyledi

Kim ki kıldı rahmetiyle toyladı

(II, 121a/1)¹⁸⁵

Âşık Paşa, özellikle insanın anne ve babası sebebiyle yaratıldığına işaret ederek, dünyadaki işlerin bir sebeple ortaya çıktığına vurgu yapmıştır. Bu sebeplere örnek veren şair, bu beyitten sonra yukarıdaki tövbe ayetine değinerek, Allah'ın (c.c.) insanların affı

¹⁸⁴ Diğer örnekler için bkz. II, 119b/1.

¹⁸⁵ Diğer örnekler için bkz. II, 193a/5.

için tövbeyi sebep kıldığını ifade etmiştir.

2.10.18. Âl-i İmrân Suresi 110. Ayet

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُ هُمُ الْفَاسِقُونَ

“Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah’a inanırsınız. Ehl-i kitap da inanmış olsalardı elbette onlar için hayırlı olurdu; içlerinden inananlar da var, fakat çoğu yoldan çıkmıştır.”

Dokuzuncu bölümün yedinci kıssasında Hz. Peygamber’in (s.a.v.) miracı ve bu yolculuk sırasında dokuz feleği Cebrail (a.s.) ile geçişi anlatılmaktadır.

Ana virdi yigrek ümmet kamudan

Âzâd anun ümmetidür tamudan

(II, 122b/7)

Âşık Paşa, gelmiş geçmiş ümmetlerin içinde en hayırlı ümmetin Hz. Muhammed’e (s.a.v.) verildiğini, “Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.” lafzıyla delillendirerek ifade etmiştir.

2.10.19. Zâriyât Suresi 56. Ayet

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

“Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım.”

Hiz. Muhammed’in (s.a.v.) Miraç Gecesi’nde Cebrail (a.s.) ile dokuz feleği geçişini Âşık Paşa şöyle anlatmıştır: Cebrail (a.s.) ile her bir felekten geçen Hiz. Muhammed (s.a.v.) her katın meleklerinin ayrı hâllerini görmüştür. İlk felekdeki melekler kıyamete kadar hiç durmadan ayakta durup Allah’ı (c.c.) zikretmektedirler. İkinci felekdeki melekler saf saf hepsi eğilmiş iki büklüm şekilde yani rükû halindedir. Üçüncü felekdeki melekler secdededir. Dördüncü felekdeki melekler tahiyatta oturmuş bir vaziyettedir. Beşinci felekdeki melekler sıra sıra dizilmiş hâldedir. Altıncı felekdeki melekler her biri Allah’a (c.c.) el açarak duada bulunmaktadır. Yedinci felekdeki melekler düşünme ve ibret hâlidir. Sekizinci felekdeki melekler kendilerinden geçmiş bir vaziyettedir. Dokuzuncu felekdeki melekler diri mi ölü mü olduğu anlaşılmayan bir durumdadır.

*Kullarun hem kulluğın kıldı 'ayân
Her biri n'itmek gerek bellü beyân
(II, 128a/7)*

Şair, Allah'ın (c.c.) Hz. Muhammed'e (s.a.v.) Miraç Gecesi'nde insanların kulluk vazifelerini nasıl yerine getireceklerini bildirdiğini ifade etmiş, sonra yukarıdaki ayetle münasebet kurarak insanın kulluk için yaratıldığına işaret etmiştir.

2.10.20. Bakara Suresi 238. Ayet

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ

“Namazları ve orta namazı aksatmadan kılın, huşû içinde Allah'ın huzurunda durun.”

*Yir gök ehli kim kıyâmdaydı tamâm
Ol kıyâmdan uş bize virdi kıyâm
(II, 129a/4)*

Âşık Paşa, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Miraç Gecesi'nde meleklerin dokuz farklı vaziyetini gördüğünü ve çok hoşuna gittiğini, bu sebeple Allah'ın (c.c.) bu durumların hepsini içinde barındıran namaz ibadetini insanlara bahşettiğini açıklamıştır. Özellikle şair, bu beyitten sonra ayette geçen “Huşû içinde Allah'ın huzurunda durun.” lafzını zikretmiş, ilk felekteki meleklerin o gece kıyamda durması sebebiyle, bize de namazda ayakta durmanın verildiğine değinmiştir.

2.10.21. Âl-i İmrân Suresi 159. Ayet

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

“Sen onlara sırf Allah'ın lütfettiği merhamet sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever.”

Dokuzuncu bölümün dokuzuncu kıssasında pehlivan ve yiğitlerin dokuz şey ile mallarını koruduklarına; Allah dostlarının da dokuz şey ile din düşmanlarına ve şeytan

bölüklerine savaş açtıklarına yer verilmektedir. Yiğitlerin mallarını korumak için düşmana karşı savaşta ihtiyaç duyduğu dokuz şey şunlardır: Cesaret, kuvvet, gayret, at, zırh, yay, kılıç, süngü ve arkadaştır. Yiğitlerin dokuz şey ile düşmana karşı savaşmalarına karşılık, din düşmanlarına karşı yiğitlik için gerekli olan dokuz şey ise şunlardır: Velilik, riyazet, kifayet, aşk ve tevekkül, şeriat, ilim, himmet ve doğru arkadaştır.

Nitekim ol enbiyâ vü evliyâ

Kıldılar düpdüz tevekkül Tanrı 'ya

(II, 142a/5)¹⁸⁶

Yukarıdaki ayetin beyite yansıyan kısmı, “Karar verince de Allah’a güven.” lafzıdır. Şair, din düşmanlarına karşı savaşan peygamber ve velilerin Allah’a (c.c.) tevekkül kıldığını ifade ederek ayet ve beyit arasında ilişki kurmuştur.

2.10.22. Mâide Suresi 118. Ayet

إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“Şayet onlara azap edersen, şüphesiz onlar senin kullarıdır. Eğer onları affedersen, hiç kuşku yok sen hem izzet hem hikmet sahibisin.”

Dokuzuncu bölümün son kıssasında insanların iş, davranış ve amellerinden dolayı nefsin terbiyelerine göre dokuz bölüğe ayrıldığı anlatılmaktadır. Bu dokuz bölüm insanın hâllerini bizzat Âşık Paşa hocasıyla çıktığı yolculuktan haber verip, her gruptaki nefsi şöyle isimlendirmektedir: Birinci bölüktekiler nefs-i emmâre, ikinci bölüktekiler nefs-i levvâme, üçüncü bölüktekiler nefs-i mutmainne, dördüncü bölüktekiler nefs-i raziye, beşinci bölüktekiler nefs-i âşika, altıncı bölüktekiler nefs-i nâtıka, yedinci bölüktekiler nefs-i fakire, sekizinci bölüktekiler nefs-i fâniye, dokuzuncu bölüktekiler nefs-i kâmile grubunu oluşturmaktadır.

Şair, yukarıdaki ayete temasta bulunarak, Allah’tan (c.c.) gelen her şeye razı olan nefs-i razıyeyi şöyle ortaya koymuştur:

Ger Çalap’dan rahmet ola ger ‘azâb

Râzı olmuş cümle kat’ olmuş cevâb

¹⁸⁶ Diğer örnekler için bkz. II, 163b/5.

(II, 149a/10)

2.10.23. Nisâ Suresi 143. Ayet

مُذَبِّبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَى هَؤُلَاءِ وَلَا إِلَى هَؤُلَاءِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا

“Arada bocalayıp duruyorlar; ne onlara, ne bunlara! Allah’ın şaşırttığı kimseye asla bir yol bulamazsın.”

Âşık Paşa, yukarıdaki ayetin “ne onlara, ne bunlara!” lafzını zikrederek, ne ölü ne diri olan nefs-i fâniyeyi,

Ne ölü buldum bularda ne diri

Gelmedük kendübine binden biri

(II, 152a/9)

diyerek ortaya koymuş, başka bir beyitte bu nefse sahip olanların varlıklarının ve yokluklarının bir olduğunu, ayrıca başkalarına bir şey bildirip gösteremedikleri gibi bilmeyen kimselere Allah’ı (c.c.) anlatamadıklarını söylemiştir.

2.11. ONUNCU BAB

Onuncu bölümde on sayısına dair genel olarak şu konular yer almaktadır: Cennetle müjdelenen on kişi, insana yardım eden on şey, Allah’ın (c.c.) huzurundan kovulan on kişi, insan nefsi, ilmin mala üstünlüğü, müminin dünyada sahip olduğu on eşit dost, insan vücuduna konulan on haslet, âlem-i ruhanîden dünyaya gönderilen on kıymetli nesne, on çeşit öğüt, *Garibnâme* adlı eserin on üzerine kurulmasının sebepleri anlatılır.

2.11.1. Fetih Suresi 10. Ayet

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

“Sana yeminle bağlılık sözü verenler gerçekte bu sözü Allah’a vermiş oluyorlar, Allah’ın eli onların elleri üzerindedir. Bu sebeple kim Allah’a verdiği ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur, Allah’a verdiği sözün gereğini yerine getirene ise Allah yakında büyük ödül verecektir.”

Bu ayette Hudeybiye’de yapılan biat kastedilmiştir. Biat etmek, yeminle ve derin bir bağlılıkla söz vermektir. Hz. Muhammed (s.a.v.) gördüğü rüya üzerine sahabeyle beraber umre yapmak için Mekke’ye yola çıkmış, Hudeybiye adı verilen yerde konakladıklarında, Mekkeli müşriklerin kendilerini Mekke’ye sokmayacakları ve üzerlerine geldikleri haberini almıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekke’ye neden geldiklerini açıklamak üzere Hz. Osman’ı (r.a.) müşriklerin yanına göndermiştir. Bir müddet geçtikten sonra Hz. Osman’ın (r.a.) öldürüldüğüne dair haber yayılmış, Hz. Peygamber (s.a.v.) bir ağacın altında sahabenin ellerini teker teker tutarak oradan savaşımadan dönmeyeceklerine dair biat almıştır. Bu haberi duyan Mekkeli müşrikler, Müslümanlara heyet göndermiştir.¹⁸⁷

Âşık Paşa, onuncu bölümün bu kıssasında cennetle müjdelenen on kişiyi -aşere-i mübeşşere- anlatmıştır. Hz. Ebubekir (r.a.), Hz. Ömer (r.a.), Hz. Osman (r.a.), Hz. Ali (k.v.), Abdurrahman bin Avf (r.a.), Zübeyr bin Avvam (r.a.), Sa’d bin Ebi Vakkas (r.a.), Talha bin Ubeydullah (r.a.), Said bin Zeyd (r.a.) ve Ebu Ubeyde bin Cerrah (r.a.) aşere-i mübeşşereyi oluşturmaktadır.

Şair, yukarıdaki ayette yer alan “Sana yeminle bağlılık sözü verenler gerçekte bu sözü Allah’a vermiş oluyorlar.” lafzına yer vererek ömrü boyunca canlarını, mallarını, her şeylerini Allah (c.c.) ve Hz. Peygamber (s.a.v.) yolunda feda eden bu on kişiye ayet indiğine değinmiştir:

Pâdişâhdân âyet indi bunlara

Ahmed’e mahsûs hem ol on ere

(II, 157a/8)¹⁸⁸

2.11.2. Bakara Suresi 62-112-262. Ayet

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ
وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتَّبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنًّْا وَلَا أَدَّى لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ

¹⁸⁷ Muhammed Hamîdullah, “Hudeybiye Antlaşması”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 298-299.

¹⁸⁸ Diğer örnekler için bkz. (II, 157b/3), (II, 157b/6-7), (II, 236b/9).

“Şüphesiz, iman edenler; Yahudilerden, Hristiyanlardan ve Sâbiîler’den de Allah’a ve ahiret gününe inanıp salih amel işleyenler için rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler.”

“Bilâkis, kim güzel niyet ve davranış sahibi olarak kendini Allah’a teslim ederse rabbinin katında onun mükâfatı vardır. Öylelerine korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de.”

“Mallarını Allah yolunda harcayan, sonra da harcadıklarının arkasından başa kakıp incitmeyenler için rablerinin katında özel karşılık vardır. Artık onlar için korku yoktur, onlar üzüntü de çekmeyeceklerdir.”

Onuncu bölümün ikinci kıssasında insana imdat ve yardım eden on şey anlatılmaktadır. Bahsi geçen on şey şunlardır: Birincisi insanı doğru yola götüren bir akıldır. İkincisi Allah’ın (c.c.) insana bahşettiği fazilettir. Üçüncüsü insanda Allah (c.c.) korkusu ile birlikte bulunan bir kuvvettir ki bu kuvvet onu kontrol altında tutmaktadır. Dördüncüsü dünyada Allah’ın (c.c.) emrinin kendisine yoldaş olduğu saltanattır. Beşincisi pek çok kimsenin onun sayesinde el üstünde tutulduğu halkın soyu, sopudur. Altıncısı güvenle birleşen sevinçtir. Yedincisi içinde cömertlik olan zenginliktir. Sekizincisi kanaatle taçlandırılan yoksulluktur. Dokuzuncusu alçak gönüllü olmakla önem kazanan beyliktir. Onuncusu ise Allah’ın (c.c.) rızası yolunda gösterilen gayrettir.

Âşık Paşa, yukarıdaki ayetlerin tümünde vurgulanan “Onlar için herhangi bir korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler.” lafzına yer vererek, Allah (c.c.) korkusunu arkadaş edinerek yaşayan kimselerin ahirette o korkudan emin olacaklarını şöyle gözler önüne serer:

Her ki bunda dirile korku-y-ıla

Yarın anda korkudan emîn ola

(II, 163a/2)

2.11.3. Enfâl Suresi 72. Ayet

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا أُولَٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا وَإِنْ اسْتَنَّصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمْ النَّصْرُ إِلَّا عَلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“İman edip de hicret edenler, malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler ve onları bağrılarına basıp yardım edenler birbirlerinin yâr ve yakınlarıdır. İman edip de hicret etmeyenlere gelince, göç edinceye kadar onlarla aranızdaki bağ (yakınlık) sebebiyle hiçbir sorumluluğunuz yoktur. Sizden, dinlerini korumak için yardım isterlerse, aranızda antlaşma bulunan bir topluluğa karşı olmamak üzere yardım etmeniz gerekir. Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir.”

Kıssada insana imdat ve yardım eden on şeyden sonuncusu Allah (c.c.) rızası yolunda gösterilen gayret olarak açıklanmıştır.

İctiâd eylen didi Allah kula

Mâlunuzla nefsinüz iksi bile

(II, 167b/2)

Şair, beyitte Allah’ın (c.c.) kullarına mal ve nefsinizle gayret gösterin dediğini ifade ederek, yukarıdaki ayeti kendi manasında açıklamıştır.

2.11.4. Âl-i İmrân Suresi 30. Ayet

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ رَؤُوفٌ بِالْعِبَادِ

“Herkesin yaptığı iyiliği de işlediği kötülüğü de önüne konmuş olarak bulacağı gün, (insan) ister ki kendisi ile kötülükleri arasında uzun bir mesafe bulunsun. Allah kendisi hakkında sizi uyarıyor. Allah kullarına çok şefkatlidir.”

Onuncu bölümün üçüncü kıssasında Allah’ın (c.c.) on kişiyi sahip olduğu on kötü huydan dolayı huzurdan kovduğu anlatılmaktadır.

Âşık Paşa, Hz. Âdem’in (a.s.) yaşama şekli sebebiyle cennetten kovulduğunu ve yine bu dünyada yaptıkları ile oradaki hayatının şekilleneceğini; şeytanın ise kibrinden dolayı lanete uğradığını söylemiş, yukarıdaki ayet nezdinde herkesin yaptığıının karşılığını alacağını şöyle ifade etmiştir:

Ne kim işlersen bulasın dip Celîl

İndürüpdür bize âyât u delîl

(II, 169b/8)

2.11.5. Âdiyât Suresi 1-2. Ayet

وَالْعَادِيَّاتِ ضَبْحًا فَالْمُورِيَّاتِ قَدْحًا

“Yemin olsun nefes nefese koşanlara. Sonra çakarak kıvılcım saçanlara”

Ayet, atlara yemin ifadesiyle başlamaktadır. Buradaki yeminin amacı, insanlara faydası bulunan atları yaratanın Allah (c.c.) olduğuna vurgu yapmaktır. Atların insana olan faydalarından biri, savaşlarda düşmana karşı saldırıya giderken kullanılan en önemli hayvanlardan olmasıdır.¹⁸⁹

Yukarıda zikredilen Allah’ın (c.c.) on kötü huydan dolayı huzurdan kovduğu on grup şunlardır: Birincisi mal ve mülke sahip olduğu halde hayır yapmayan kimselerdir. İkincisi yoksulluğunu görmeyip kendini bir şey sanan kimselerdir. Üçüncüsü kimseye yakışmayan ve insanı cehenneme götüren açgözlülüktür. Dördüncüsü bir kadının utanma duygusundan uzak olup ismini âlemin duymasıdır. Beşincisi hükümdarlık makamı nasip olmasına rağmen öfkesiyle insanlara korku salan ve insanların kendisinden emin olmadığı kibirli kimsedir.

Allah’ın (c.c.) sevmediği o gruplardan altıncısı ise savaşlara katılan korkak, itibarsız, canlarını ortaya koymayan kimselerdir. Bu kimseler üniforma giyip güzel atlara binen fakat savaş meydanından kaçarlar. Savaş vakti düşmandan kaçmalarından dolayı Allah (c.c.) bu kimseleri sevmez. Hülâsa Âşık Paşa, yukarıdaki ayette geçen atlarla beyit arasında ilişki kurmuş, beyitte gaziyi,

Gâzi oldur dîn-içün gussa çeker

Anun atı tozına Hak and içer

(II, 172b/1)

diyerek tanımlamış ve böyle olmayan kimseleri ise iki yüzlü, gösterişte bulunan, yağmacı kimseler olarak nitelendirmiştir.

¹⁸⁹ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, V, 672.

2.11.6. Münâfikûn Suresi 6. Ayet

سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

“Bağışlanmaları için Allah’a dua etmişsin veya etmemişsin onlar için birdir. Allah onları asla bağışlamayacaktır. Şüphesiz Allah günaha saplananları doğruya erdirmez.”

İnsanın düşkün olduğu on kötü huydan yedincisi Allah’a (c.c.) gece gündüz ibadet edip bu ibadetlerini kibir sebebi yapan kimselerdir. Sekizincisi ihtiyarlık zamanına ulaştığında, gençliğinde olduğu gibi her anını günah içerisinde geçirmeye devam eden kimselerdir.

Âşık Paşa, özellikle ihtiyarlık çağında hâlâ günahkârla oturup kalkan ve fasıklarla aynı işi işleyen kimseleri,

Gönli cânı bunların fâsık ola

Ma’ruf ola halk anı fâsık bile

(II, 173a/7)

diyerek ifade etmiş, yukarıdaki ayette geçen “Şüphesiz Allah günaha saplananları doğruya erdirmez.” lafzına yer vererek, onların Allah’ın (c.c.) rahmetinden mahrum kaldıklarını gözler önüne sermiştir.

2.11.7. Kehf Suresi 110. Ayet

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا

“De ki: “Ben, yalnızca sizin gibi bir insanım. Şu var ki bana, ilâhınızın, sadece bir ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim rabbine kavuşmayı bekliyorsa dünya ve ahirete yararlı iş yapsın ve rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.”

En büyük günah şirk olup, şirkin açık ve gizli olmak üzere iki çeşidi vardır. Açık şirk, Allah’tan (c.c.) başkasına ortak koşmak, kulluk etmek; gizli şirk, başkası görsün diye Allah’a (c.c.) kulluk etmektir.¹⁹⁰ Şirk koşanların bağışlanmayacağı Kur’an-ı Kerim’de bildirilmiştir (bkz. Nisâ 4/116).

¹⁹⁰ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, III, 585.

Allah'ın (c.c.) huzurundan düşkün olduğu on kötü huydan ötürü kovulan on grup insandan dokuzuncusunu malını ve mülkünü sırf gösteriş yapmak adına harcayan kimseler oluşturur ki bu gizli şıktır. İşte bu sebeple Âşık Paşa, riya ile yapılan işleri Allah'ın (c.c.) sevmediğini şöyle ortaya koyar:

Kankı işde kim riyâ var ol Celîl
Sevmez anda bu riyâ yavlak zelîl
 (II, 173b/11)

Yüce Allah'ın (c.c.) sevmediği gruplardan onuncusunu ise halk tarafından günahsız olarak tanınan hatta bu hasleti ile halkın takdirini kazanmış, fakat yalan söyleyip iki yüzlülükle amel eden kimseler oluşturmaktadır.

2.11.8. Kalem Suresi 51. Ayet

وَأَن يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ

“O inkârcılar Kur'an'ı işittikleri zaman, seni gözleriyle devireceklermiş gibi bakar, “Şüphe yok o bir delidir” derler.”

Ayet, Kur'an-ı Kerim'in insanlar üzerinde tesirini gören müşriklerin, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dil uzatarak bunu önlemeye çalıştıklarını bildirmektedir.

Göz içinde bir kulak var işidür
'İbret almak anın anın işidür
 (II, 175b/2)

Şair, bu beyitten sonra “O inkârcılar Kur'an'ı işittikleri zaman, seni gözleriyle devireceklermiş gibi bakar.” lafzını zikretmiştir. Çünkü insanın yeryüzündeki ibretleri göz ve kulak ile kavrayabildiğini ifade etmiş, bu manayı kavrayamayanları ise müşriklere benzetmiştir.

2.11.9. Mücâdele Suresi 11. Ayet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ وَإِذَا قِيلَ انشُرُوا فَانْشُرُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

“Ey iman edenler! Size, bulunduğunuz toplantılarda “Yer açın” dendiğinde yer açın

ki Allah da size genişlik versin. “Davranıp kalkın” dendiğinde de kalkın ki Allah içinizden (gerçekten) iman etmiş olanları ve ilim sahibi olanları yüksek derecelere çıkarsın. Yapıp ettiklerinizden Allah tamamen haberdardır.”

Onuncu bölümün beşinci kıssasında ilmin mala üstünlüğü olduğu anlatılmaktadır.

Âşık Paşa, yukarıda zikredilen ayet ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “İlmin şehri benim, Hz. Ali (r.a.) onun kapısıdır.” hadisi¹⁹¹ nezdinde ilmin maldan daha üstün olduğunu ortaya koyarak, âlimlerin halk arasında ve özellikle Allah (c.c.) katındaki değerini şu beyitle gözler önüne serer:

‘Âlimün çün halk katında sadrı var

Hem dahı Hak hazretinde kadrı var

(II, 184b/6)

2.11.10. Fussilet Suresi 31. Ayet

نَحْنُ أَوْلَىٰ أَوْلِيَّكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهُي أَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ

“Biz dünya hayatında da ahirette de sizin dostlarınızız. Orada canlarınızın çektiği her şey var, istediğiniz her şey orada sizin için var.”

Onuncu bölümün altıncı kıssasında müminlerin dünyada on çeşit arkadaşları olduğu, bu arkadaşlar sayesinde dünyada rahat bir şekilde yaşadıkları ve ahirette affa mazhar olacakları anlatılmaktadır. Bu on çeşit arkadaş şunlardır: Birincisi Allah’tır (c.c.). İkincisi Hz. Muhammed’dir (s.a.v.). Üçüncüsü insanların helal ve haramları güzel bir şekilde öğrenmesini sağlayan dört mezhep imamıdır. Dördüncüsü insanların elinden tutup Hakk’a (c.c.) ulaşmasını sağlayan velilerdir. Beşincisi insanlara İslam dininin emirlerine uygun şekilde yol gösteren âlimlerdir. Altıncısı insanları Hakk’a çağıran ve onlara sonsuz yaşam gösteren hocalardır. Yedincisi hocanın sorumluluğunu hafifleten ve Hak yolda dost olan kimselerdir. Sekizincisi anne ve babadır. Dokuzuncusu sanat ve kazancın hazinelerini gösteren ustalardır. Onuncusu her daim yardımcısı Allah (c.c.) olan adaletli bir padişahdır.

Âşık Paşa, yukarıdaki ayette geçen “Biz dünya hayatında da ahirette de sizin dostlarınızız.” lafzına yer vererek müminlerin dünya hayatı süresince arkadaşının Allah

¹⁹¹ Bkz. Müstedrek-i Hâkim 3/126.

(c.c.) olduğunu ve yine ahirette yolunun Allah’a (c.c.) ulaşacağını şöyle dile ifade eder:

*Dünyada dirlik içinde dostun ol
Gidicek hem ana varur togru yol
(II, 192a/11)*

2.11.11. Yûnus Suresi 59. Ayet

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ اللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ

“De ki: “Allah’ın size rızık olarak indirdiği şeylerden bir kısmını helal bir kısmını haram saymanıza ne demeli?” De ki: “Buna Allah mı izin verdi yoksa Allah adına hüküm mü uyduruyorsunuz?”

Ayet, putperestlerin Allah’ın (c.c.) verdiği bazı rızıkları keyfi olarak haram saydıklarını ortaya koymaktadır.

Kıssada zikredilen üçüncü dost, dört mezhep imamıdır.

Şair, yukarıdaki ayette müşriklerin bazı helalleri keyfi olarak haram saymalarına telmihte bulunmuş, dört mezhep imamının insanlara helal ve haramı öğrenmesinde yardımcı olduklarını şöyle ifade etmiştir:

*Düzdiler dörd mezhebi tertîb-ile
Tesbîh oldı her biri cümle dile*

*Bildiler anı bu cümle hâs u ‘âm
Söyleşürler bu helâl u ol haram*

(II, 193b/10,11)

2.11.12. Âl-i İmrân Suresi 97. Ayet

فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ

“Orada apaçık deliller, İbrahim’in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah hiçbir şeye muhtaç değildir.”

Kıssada zikredilen dördüncü dost, insanlara İslam dininin emrettiği üzere yol gösteren âlimlerdir.

Bildürürler her işi n'itmek gerek

Güç yiticek Ka'be'ye gitmek gerek

(II, 195b/8)

Şair, bu beyitle beraber Kur'an-ı Kerim'de de bildirildiği üzere farz olan hac ibadetine değinerek, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yolunu devam ettiren âlimlerin, İslam dininin hükümlerini insanlara açıkladığını söylemiştir.

2.11.13. Beyyine Suresi 8. Ayet

جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ

“Onların rableri katındaki ödülleri, altından ırmaklar akan, içinde devamlı kalacakları Adn cennetleridir. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte bu, rabbini sayıp O'ndan korkanlar içindir.”

Kıssada zikredilen altıncı dost, bizi Hakk'a çağıran ve bize sonsuz yaşam gösteren hocalardır.

Âşık Paşa, yukarıdaki ayette geçen “Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır.” lafzına telmihte bulunarak, hocaların arzusunun insanların Allah'ın (c.c.) cemalini görmelerini ve Hakk'ın rızasına ulaşmalarını sağlamak olduğunu,

Olavuz uçmag içinde tâ ebed

Râzı vü hoşnûd ola bizden Ahad

(II, 197a/4)

diyerek ifade etmiş, ayrıca başka bir beyitte hocaya sahip olmayan kimselerin ayaklar altında kaldığını söylemiştir.

2.11.14. Âl-i İmrân Suresi 179. Ayet

مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ

“(Ey inkâr edenler!) Allah müminleri, pisi temizden ayırmadan bulunduğunuz hâl üzere bırakacak değildir. Allah size gaybı da bildirecek değildir; fakat Allah (gaybı bildirmek için) peygamberlerinden dilediğini seçer. Artık Allah’a ve peygamberlerine iman edin; inanır ve sakınırsanız sizin için büyük bir ecir vardır.”

Onuncu bölümün yedinci kıssasında Allah’ın (c.c.) sadece insan vücuduna koyduğu on türlü haslet ve bu hasletlere sahip olmayan kimselerin “hayvanlar gibidir”¹⁹² ayetinde bildirilen sınıftan sayıldığı anlatılmaktadır.

Allah’ın (c.c.) insan vücuduna koyduğu hasletlerden birincisi yer ve gökteki her çeşit varlık üzerinde tefekkür etmek; ikincisi gönül gözü açıklığı ile âlemdeki mahlukları görmek ve yaratılışlarını bilmek; üçüncüsü âlemde görüp ders aldığı şeyler üzerinde tasarruf etme yetkisine sahip olmak; dördüncüsü alçak gönüllü olmak; beşincisi anlatmak; altıncısı tedbir almak; yedincisi tövbe etmek; sekizincisi doğru ve yanlış ayırabilmek; dokuzuncusu takarrüp; onuncusu vuslattır.

Halk içinde hası ‘âmdan ol seçer

Bu helâli şol haramdan ol seçer

(II, 205b/10)

Yukarıdaki ayetin beyite yansıyan kısmı “Allah müminleri, pisi temizden ayırmadan bulunduğunuz hâl üzere bırakacak değildir.” lafzıdır. Şair, beyitle ayet arasında bir ilişki kurmuş, insanın doğru ve yanlış, helal ve haramı ayırt ettiğini söyleyerek ayete telmihte bulunmuştur.

2.11.15. İsrâ Suresi 82. Ayet

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا

“Biz Kur’an’dan öyle bir şey indiriyoruz ki, o müminler için bir şifa, bir rahmettir; zalimlerin ise sadece ziyanını arttırır.”

Ayette Allah (c.c.), Kur’an-ı Kerim’in getirdiklerini Müslümanlar için rahmet ve şifa olarak belirtmiştir. Müfessirler genel olarak Kur’an-ı Kerim’in şifa ve rahmet oluşunu manevi olarak açıklamışlardır. Bu açıklamaya göre; Kur’an-ı Kerim’de şifa vardır; iman, amel ve ahlaki olmak üzere manevi bakımdan hastalıkları iyileştirir, Kur’an-ı Kerim’de

¹⁹² Bkz. A’râf 7/179.

rahmet vardır; din ve dünya hayatının mutlu geçmesi için gerekli bilgiler verir.¹⁹³

Onuncu bölümün sekizinci kıssasında Allah'ın (c.c.) ruhanî âlemden cismanî âleme on kıymetli nesne gönderdiği ve bu nesnelere uyan kimselerin iki dünyada da kıymetli olacağı anlatılmaktadır. Allah'ın (c.c.) insanlar için gönderdiği on kıymetli nesne şunlardır: Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed (s.a.v.), saltanat, akl-ı kül, ilim, can, gönül, aşk, nefis, yıldızlar.

Âşık Paşa, yukarıdaki ayeti hatırlatarak Kur'an-ı Kerim'in müminler için şifa ve rahmet kaynağı olduğunu açıklamıştır:

Mü'mine Kur'ân ulu devlet-durur

Hem şifâ vü hem dahı rahmet-durur

(II, 209a/10)

2.11.16. En'âm Suresi 35. Ayet

وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ

“Onların yüz çevirmeleri sana ağır geldi ise, yapabilirsen, yeri yarıp inebileceğin bir tünel ya da göğe çıkabileceğin bir merdiven ara ki, onlara bir mucize getiresin! Allah dileseydi elbette onları hidayet üzerinde toplayıp birleştirirdi. O halde sakın cahillerden olma!”

Kıssada Allah'ın (c.c.) cismanî âleme gönderdiği on kıymetli nesneden beşincisi ilim olarak zikredilmiştir.

Âşık Paşa, ayet mealinde “Göğe çıkabilmek için merdiven ara.” lafzını mecazi bir şekilde kullanmış, ilmin cennete kurulan bir merdiven olduğunu şöyle açıklamıştır:

Bu 'ilim bir nerdübândur uçmaga

Hem kanatdur câna göge uçmaga

(II, 213b/7)

¹⁹³ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, III, 515.

2.11.17. Bakara Suresi 255. Ayet

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

“Allah, O’ndan başka tanrı yoktur; diridir, her şeyin varlığı O’na bağlı ve dayalıdır. Ne uykusu gelir ne de uyur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur. O’nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaata edemez. Onların önlerinde ve arkalarında olanları O bilir. O’nun ilminden hiçbir şeyi -dilediği müstesna- kimse bilgisi içine sığdıramaz. O’nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır. Onları korumak kendisine zor gelmez. O yücedir, mutlak büyüktür.”

Kıssada Allah’ın (c.c.) dünyaya gönderdiği on kıymetli nesneden yedincisi gönül olarak zikredilmiştir.

Âşık Paşa, yukarıdaki ayetin “O’nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır.” lafzına telmihte bulunmuş, yer ve gökte bulunan her şeyin insan gönlüne sığdığını,

Şöyle gindür kim sığar yir gök tamâm

Yirde gökde ne ki varsa hâs u ‘âm

(II, 215b/9)

diyerek ifade etmiş, ayrıca başka bir beyitte gönlün çok geniş bir varlık olduğunu ve devamlı sahibini yani Allah’ı (c.c.) istediğini vurgulamıştır.

2.11.18. Enbiyâ Suresi 8. Ayet

وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ

“Onları yiyip içmez bir beden kılmadık, ölümsüz de değillerdir.”

Bu ayet, müşriklerin Hz. Muhammed’in (s.a.v.) peygamberliğine inanmaları için insanüstü varlıklar gibi olması gerektiğini söylemeleri üzerine inmiştir.¹⁹⁴

Kıssada Allah’ın (c.c.) dünyaya gönderdiği on kıymetli nesneden dokuzuncusu nefis olarak zikredilmiştir.

¹⁹⁴ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, III, 667.

Âşık Paşa, Kur'an'ı Kerim'de de geçtiği üzere cümle nefiste yemek, içmek hatta zaman zaman rahat olmak ve uyumak olduğunu şöyle dile getirmiştir:

Cümle nefste var bu içmek ü yimek

Dem-be-dem hoş râhat olup üyimek

(II, 218a/7)

2.11.19. A'râf Suresi 42. Ayet

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“İman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlara gelince, -ki hiç kimseye gücünün üstünde bir vazife yüklemeyiz- işte onlar cennetliklerdir. Orada onlar ebedî kalıcıdırlar.”

Kankı nefis kim ol mutî' oldu Hak'a

Bulısar uçmagda ol 'ömr-i bekâ

(II, 218a/10)

Şair, bu beyitten sonra yukarıdaki ayetin “İşte onlar cennetliklerdir. Orada onlar ebedî kalıcıdırlar.” lafzını zikrederek beyit ile ayet arasında münasebet kurmuştur. Beyitte Allah'ın (c.c.) emirlerini dinleyen her nefsin cennette sonsuz bir yaşam süreceğini ifade etmiştir.

2.11.20. A'râf Suresi 36. Ayet

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Ayetlerimizi asılsız sayan ve büyüklenip onlardan yüz çevirenlere gelince, işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.”

Şair, Allah'ın (c.c.) emirlerine karşı gelen nefsin sonsuza kadar cehennemde kalacağını,

Kankı nefis kim 'âsi oldu oldu red

Kalısardur tamuda ol tâ-ebed

(II, 218b/1)

diyerek ifade etmiştir, yukarıdaki ayetin “İşte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî

kalacaklardır.” lafzını beyite yansıtmıştır.

2.11.21. Nahl Suresi 22. Ayet

إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكَرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ

“Sizin tanrınız bir tek tanrıdır. Ahirete inanmayanlara gelince, işte onların kalpleri inkârcıdır; onlar ululuk taslayan küstahlardır.”

Onuncu bölümün dokuzuncu kıssasında insanın hem bu dünyada hem de ahirette mutlu olması için on çeşit öğüt anlatılmaktadır. Verilen on öğüt şunlardır: Birinci öğüt Allah’a (c.c.) dosdoğru bir şekilde bağlanmak ve hak sözleri gönülden kabul etmektir. İkinci öğüt her sözü ölçülü bir şekilde söylemektir. Üçüncü öğüt nefsin isteklerine karşı gelmektir. Dördüncü öğüt küçüklerin her daim büyüklere hizmet etmesi gerektiğini aklından çıkarmamasıdır. Beşinci öğüt büyüklerin küçüklere merhametli bir şekilde davranmasıdır. Altıncı öğüt insanın dostlarına öğütlerde bulunup onları kötülükten uzak tutmasıdır. Yedinci öğüt düşmana karşı haddi aşmamaktır. Sekizinci öğüt ihtiyaç sahiplerine ihsanda bulunmaktır. Dokuzuncu öğüt cahil kimseye karşı susmayı tercih etmektir. Son öğüt ise âlime karşı alçak gönüllü olmaktır.

Âşık Paşa, yukarıdaki ayet doğrultusunda Allah’ın (c.c.) sözlerini gönülden kabul etmenin önemini şöyle ortaya koymuştur:

Hak yolunda hîç inkâr eyleme

Gönlüne inkârı sen yâr eyleme

(II, 221b/11)

2.11.22. Rahmân Suresi 3-4. Ayet

خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ

“İnsanı O yarattı. Ona anlama ve anlatmayı öğretti.”

Kıssada dokuzuncu öğüt, cahil kimseye karşı susmayı tercih etmektir.

Söz ile oldı mükerrem âdemi

Söz ile tutdı bu cümle ‘âlemi

(II, 227b/5)

Beyitten sonra yukarıdaki ayete yer veren Âşık Paşa, insanın söz ile yücelik kazandığını ve tüm âlemi ele geçirdiğini söylemiştir. Yalnız cahil kimselere karşı söz söylemeyip susmak gerektiğini ise beyitte şöyle gözler önüne sermiştir:

İlla cahilden sakıngıl sözünü

Söyleyüp hor eyleme kendüünü

(II, 227b/7)

2.11.23. Ahzâb Suresi 35. Ayet

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّانِمِينَ وَالصَّانِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا

“Müslüman erkekler, Müslüman kadınlar; mümin erkekler, mümin kadınlar; ibadet ve itaat eden erkekler, ibadet ve itaat eden kadınlar; özü sözü doğru erkekler, özü sözü doğru kadınlar; sabreden erkekler, sabreden kadınlar; gönlünü ibadete vermiş erkekler, gönlünü ibadete vermiş kadınlar; (Allah için) yardım yapan erkekler, yardım yapan kadınlar; oruç tutan erkekler, oruç tutan kadınlar; iffetlerini koruyan erkekler, iffetlerini koruyan kadınlar; Allah’ı çokça anan erkekler, çokça anan kadınlar; işte bunlar için Allah büyük bir ödül hazırlamıştır.”

Onuncu bölümün onuncu kıssasında on sayısı üzerine tertip edilmesinin sebepleri anlatılmıştır.

Allah’ın (c.c.), Kur’an-ı Kerim’de on defa sevdiklerini anıp övdüğünü¹⁹⁵; on defa dostlarını methettiğini¹⁹⁶; on defa da düşmanlarını yediğini,¹⁹⁷ bu sebeple eserini on bölüm ve on kıssadan oluşturduğunu ifade eden Âşık Paşa,

Biri şol girçek müsülmânlar ki var

Er ü ‘avret birbirine oldı yâr

(II, 233b/2)¹⁹⁸

¹⁹⁵ Bkz. Tevbe 9/112.

¹⁹⁶ Bkz. Ahzâb 33/35.

¹⁹⁷ Bkz. Kalem 68/10-13.

¹⁹⁸ Diğer örnekler için bkz. (II, 233b/4), (II, 233b/ 6), (II, 233b/8), (II, 233b/10), (II, 234a/1), (II, 234a/3), (II, 234a/5), (II, 234a/7), (II, 234a/9).

diyerek, yukarıdaki ayete binaen Allah'ın (c.c.) methettiği on grup dosttan birinin erkek ve kadın Müslümanlar olduğunu açıklamıştır.

2.11.24. A'râf Suresi 142. Ayet

وَوَعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ فِتْنَةٍ مِيقَاتٍ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي
وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ

“Musa ile otuz gece (için) sözleştik ve buna on gece daha ekledik; böylece rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu. Musa kardeşi Harun’a dedi ki: “Kavmimin içinde benim yerime geç, onları ıslah et, bozguncuların yolunu izleme.”

İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerden biri Hz. Musa’dır (a.s.). İsrailoğulları, Mısır’da yaşadığı esaret hayatından kurulduktan sonra Sina çölünde yaşamaya başladığı zaman Allah (c.c.), Hz. Musa’ya (a.s.) Tur Dağı’na çıkmasının haberini vermiştir. Hz. Musa (a.s.), burada otuz gece ve ona ilave on gece daha geçirerek kavmine geri dönmüştür.¹⁹⁹

Âşık Paşa, eserini on bölümden oluşturmasının sebebini, Kur’an-ı Kerim’deki on sayısının örneklerinden biri olan Hz. Musa’nın (a.s.) Tur’da kalma süresine ilave edilen on sayısına atıf yaparak açıklar:

Mûsa birle va'de kıldı ol Hakîm

Kim otuz gün oruç ola ol Kelîm

(II, 235a/6)²⁰⁰

2.11.25. En'âm Suresi 160. Ayet

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ مِثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلُهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

“Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır; kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.”

Âşık Paşa, eserini on bölümden oluşturmasının sebebini, Kur’an-ı Kerim’deki on sayısının örneklerinden biri olan Allah’ın (c.c.) her iyiliğe verdiği on kat karşılık olarak

¹⁹⁹ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, II, 585.

²⁰⁰ Diğer örnekler için bkz. II, 235a/9.

şöyle gözler önüne serer:

*Kim gelürse hayr-ıla bendin yana
Döndürem ben birine on hayr ana
(II, 235b/3)*

2.11.26. En'âm Suresi 141. Ayet

وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

“Çardaklı ve çardaksız bağları, değişik ürünleriyle hurmaları, ekinleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen biçimlerde zeytin ve narları meydana getiren O’dur. Her biri ürün verdiğinde ürününden yiyin; hasat günü de hakkını verin; fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.”

Âşık Paşa, eserinin on bölümden oluşmasının sebeplerinden birini, yukarıdaki ayette geçen “Hasat günü de hakkını verin.” lafzına telmihte bulunup şöyle ifade eder:

*Degdügi gün ya ’ni kim ‘öşrini vir
Ol helâl lokma yiyenler böyle yir
(II, 235b/9)*

2.11.27. Fetih Suresi 18. Ayet

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا

“O ağacın altında sana bağlılık sözü verdikleri sırada o müminlerden Allah razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir.”

Ayet, Hudeybiye’de Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ağacın altında biat edenlerden Allah’ın (c.c.) razı olduğunu ve Hayber’in fetih müjdesini bildirmektedir.²⁰¹

Âşık Paşa, eserini on bölümde tertip etmesinin sebeplerinden birini, yukarıdaki ayette bahsi geçen ağacın altında toplananlara değinerek şöyle ifade eder:

Çün bular yüz urdı bu girçek dine

²⁰¹ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, V, 75-76.

Onı dirneşdi bir ağaç dibine

(II, 236b/2)

Şair, eserini on bölümden oluşturmaya sebep olan on sayısına dair Kur'an-ı Kerim örneklerini bitirdikten sonra on sayısında daha nice hikmetler olduğunu şöyle anlatmaktadır: Bir sayısı on kez sayılırsa on olur, on sayısını on kez sayarsan yüz olur. Yüz sayısını on kez sayarsan bin olur. Çünkü bir yüzle on yüzler olur, binler dolar. Bin sayısını on kez saymakla on bin olur. On bini de on kez saysan yüz bin olur. Fakat kimse yüz bin sayısını on kez saymaz, ona gelir. Bu hesap devamlı yapıp boyu göklere ulaşırsa, başlangıcı birdir, sınırını ve boyunu on oluşturur. İşte yerde ve gökte bu on ile tüm işler kıldan kıla bilinmektedir.

2.11.28. İbrahim Suresi 4. Ayet

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“İstisnasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açık açık anlatsın; bundan sonra Allah dilediğini sapkınlık içerisinde bırakır, dilediğini de doğru yola iletir. O, güçlüdür, hikmet sahibidir.”

Türk dilinde ya'ni ma'nî bulalar

Türk ü Tâcîk cümle yoldaş olalar

(II, 238a/6)

Âşık Paşa, yukarıdaki ayette geçen “İstisnasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik.” lafzına binaen, eserini Türk halkının konuştuğu dil olan Türkçe olarak yazdığını açıklar.

2.11.29. Cuma Suresi 4. Ayet

ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

“Bu Allah’ın lütfudur, onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.”

Çok ‘acayib çok garâyib nesneler

Söylenür dilde neler vardur neler

Ma'niyi bir dilde sanman siz hemân

Cümle diller anı söyler bî-gümân

(II, 238b/5,8)

Âşık Paşa, daha nice söylenecek sözler olduğunu ifade ederek, bütün dillerin Allah'ı (c.c.) anlatmakta bir vesile olduğunu, bunun da Allah'ın (c.c.) lütfundan kaynaklandığını açıklamıştır. Bu beyitten sonra yukarıdaki ayete yer veren şair, söylediklerini kuvvetlendirmiş, kendisine rahmet dileğinde bulunarak eserini tamamlamıştır.

Tezin bu bölümünde eserdeki beyitler, zikredilen Kur'an-ı Kerim ayetleri ile beraber on bölüm başlığı altında yorumlanmıştır. Esere konu olan ayetin beyite yansıyan kısmı koyu yazılarak belirtilmiştir. Ayrıca birden fazla ayete konu olan beyitler dipnotta sırasıyla yer almıştır. Böylece beyitlerle ilgili daha fazla bilgi almak isteyenler dipnota başvurabilirler. Üçüncü bölümde ise eserdeki lafzi iktibaslar üzerinde incelemeler yapılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GARİBNÂME'DE LAFZİ İKTİBASLAR

İslami Türk edebiyatının şekil, konu, fikir ve sanat değeri bakımından dayandığı kaynakların başında Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) hadisleri gelmektedir. İslami Türk edebiyatı alanında eser oluşturan şairler için Kur'an-ı Kerim'in geniş ve zengin olan muhtevası büyük malzeme oluşturmakla beraber Kur'an-ı Kerim çevresinde ortaya çıkan İslami ilimler de edebiyat için zengin kaynaklar olmuştur. Örneğin Allah'ın (c.c.) ezeli ve ebedi oluşunu, ilmini, kudretini anlatan tevhid manzumeleri Kur'an-ı Kerim ayetleriyle desteklenerek oluşturulmuştur.²⁰²

Ayrıca İslami Türk edebiyatında hadisler şairlerin çokça kullandığı bir ilham ve müracaat kaynağıdır. Şüphesiz bu temel kaynaklar Kur'an-ı Kerim ve hadislerden yararlanarak çeşitli edebî sanatlar ortaya çıkmıştır. Bu sanatlardan biri iktibas sanatıdır.²⁰³

İktibas, sözlükte “ateşten köz almak”, “ışık saçmak”, “parıldamak”²⁰⁴ anlamına gelmekle birlikte mecazi olarak “birinin ilminden yararlanmak, bilgi elde etmeye çalışmak”,²⁰⁵ “fikri kuvvetlendirmek ve sözü güzelleştirmek maksadıyla ayet ve hadislerden bazısını ‘ayet ve hadis olduğuna işaret etmemek şartıyla’ almaktır”²⁰⁶ anlamlarına gelmektedir.

Ayet ve hadislerden iktibas, kaynaklarda üç şekilde sınıflandırılmıştır. İlk sınıflandırma ayet ve hadislerin olduğu gibi alınıp alınmamasıyla yapılan tam ve nakıs iktibas şeklinde;

Bî bekâdır bu menzil ey ahlâb

“Fettekullâhe yâ uli'l-elbâb”

“Ey akıl sahipleri Allah'a sığının.”²⁰⁷ anlamındaki kısım ayetten yapılan tam iktibastır.

²⁰² Hikmet Atik, *Türk İslam Edebiyatı*, Bilay Yay., 1. Baskı, Ankara 2018, 43.

²⁰³ Emel Nalçacıgil Çopur, “İktibas Sanatı ve Mazmun”, *Hikmet- Akademik Edebiyat Dergisi*, (10), Bahar 2019,166.

²⁰⁴ Celaleddin Hümâyî, *Fünûn-i Belâgat ve Sanâat-ı Edebî*, Tahran 1339 hş., 273.

²⁰⁵ İsmail Durmuş, “İktibas”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 52.

²⁰⁶ Nasrullah Hacımüftüoğlu, *İ'câz ve Belâgat Deyimleri*, EKEV Yay., Erzurum 2001, 85.

²⁰⁷ Bkz. Talâk 65/10.

İkinci sınıflandırma ayet ve hadislerin gerçek manalarının alınıp alınmamasıyla yapılan müstahsen ve müstehcen iktibas şeklinde, üçüncü sınıflandırma ise lafız ve mana bakımından lafzi ve mealen iktibas şeklinde yapılmıştır.²⁰⁸

Müstahsen İktibas, söz veya yazıda şeriata aykırı düşmeyecek şekilde yapılan nakillerdir. İkiye ayrılır. a) Ahsen İktibas, iktibas edilen ayet veya hadis arasındaki uygunluğun tesir etmesi, muhatapta heyecan uyandırması ve anlamı güçlendirmesinin yanında öğüt verme özelliği de taşımasıdır. b) Hasen İktibas, nakledilen ayet veya hadis içinde zikredildiği ibare arasındaki ilginin öğüt verme dışında diğer şartları taşımasıdır. 2. Müstehcen İktibas, ayet ve hadislerden şeriata aykırı ve İslam adabına uygun düşmeyecek şekilde yapılmış aktarmalardır.²⁰⁹

Lafzi iktibas, ayet ve hadislerden bir parça alınarak yapılan iktibastır.²¹⁰ Örneğin alçak gönüllü olmanın önemini anlattığı *Fakr-nâme* adlı eserinde Âşık Paşa, fakrı bir kuşa benzeterek fakirlik ile ilgili öğüt verir. Okuyucuya verdiği öğütte fakirliğe seslenen Âşık Paşa, fakirliğin insanın başına iş olmadığını, fakirliğe *Allah'ın kürsisi* dendiğini Bakara Suresinin 255. Ayetinde geçen *vesi'a kürsi* kelimesine lafzi olarak iktibas yaparak anlatır:

Fakr eydür iş olmazsın bana

Vesi'a kürsi dinildi çün sana²¹¹

Garib-nâme'de bazı ayetler tam olarak zikredilip konuya açıklık getirirken, bazıları da lafzen iktibas edilmiştir. Tezimizin bu bölümünde eserde geçen lafzi iktibaslar eserin iki ciltten müteşekkil olması sebebiyle birinci cilt ve ikinci cilt başlıkları altında incelenmiştir. Yine ikinci bölümde olduğu gibi eserde zikredilme sırasına göre beyit ve ayetler yorumlanmıştır. Birden fazla beyite konu olan lafzi iktibaslar ayrıca dipnotta belirtilmiştir.

3.1. BİRİNCİ CİLT 1/1, 1/2

On bölümden oluşan eserin yedi bölümü ve her bölümün on kıssası birinci ciltte

²⁰⁸ Reyhan Keleş, *Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları*, Kitabevi Yay., 2. Baskı, İstanbul 2021, 28-31.

²⁰⁹ Mustafa İsmet Uzun, "İktibas", *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 52-54.

²¹⁰ Metin Akkuş, "Divan Edebiyatında 'İktibas' ve 'Şiirde Lafzi Âyet İktibasları' Üzerine Bir Deneme", *Dergâh, Edebiyat, Sanat, Kültür Dergisi*, IV (42), Ağustos 1993, 10.

²¹¹ Numan Külekçi, *XI.-XX. Yüzyıl El Yazması Metinler ve Özetleriyle Mesnevi Edebiyatı Antolojisi*, Aktif Yay., 1999 Erzurum, 178.

anlatılmaktadır. Birinci cilt iki kitaptan oluşmakta olup bu ciltte yer alan konular genel olarak şunlardır: Allah'ın (c.c.) birliği ve Allah'a (c.c) yakarma; Hz. Muhammed'i (s.a.v.) övme; Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yakın olanları (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali) açıklama ve övme; Hz. Peygamber'in (s.a.v.) peygamberliğini ispat etme; Hz. Âdem (a.s.), Hz. Nuh (a.s.), Hz. Musa (a.s.), Hz. İbrahim (a.s.), Hz. Davud (a.s.), Hz. Süleyman (a.s.), Hz. İsa (a.s.), Hz. Yusuf (a.s.) Peygamberleri tanıma; Allah'ın (c.c.) birliğini bilme gibi bir sayısı ile ilişkilendirilen konular; dünya- ahiret, yer ve gök gibi iki sayısı ile ilişkilendirilen konular; insan ruhunun üç mertebesi gibi üç sayısı ile ilişkilendirilen konular, bitki, hayvan, melek ve insan gibi dört sayısı ile ilişkilendirilen konular, beş duyu organı gibi beş sayısı ile ilişkilendirilen konular; altı yön ve yeryüzünün altı günde yaratılışı gibi altı sayısı ile ilişkilendirilen konular, yedi gezegen gibi yedi sayısı ile ilişkilendirilen konular anlatılmaktadır.

3.1.1. Kamer Suresi 55. Ayet

فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ

“Doğruluğun hâkim olduğu bir ortamda, gücüne sınır olmayan bir hükümdarın huzurundadırlar.”

Âşık Paşa, eserine Allah'a (c.c.) övgü ve Hz. Muhammed'e (s.a.v.) selam göndererek başladıktan sonra, ayrıca Hz. Muhammed'in (s.a.v.) nesli ve sohbet arkadaşlarına, İslam âlimleri ve tarikat kurucularına, mürşit ve Allah'ın (c.c.) veli kullarına, dinin savunucuları ve yiğitlerine, iman ehlinin önderleri ve İslam kfilesinin arkasında gittiklerine selam gönderir. Onların her birinin kendi düşüncelerinin sonuçları ve gizliliklerinin güzelliklerinden ötürü türlü türlü yazılan kitaplar ile hayatlarını harcadıklarını, bu sebeple Müslümanları şeytanın tuzaklarından kurtardıklarını, dine bidat ekleyenleri cehaletin karanlık dünyasından ilmin aydınlık yoluna ulaştırdıklarını, bu sebeple eksik ve noksanlıklardan uzak olan Allah'ı (c.c.) tanıyanlar ile doğruluğun hüküm sürdüğü ortamda, her şeye gücü yeten melikin huzurunda düzen içinde olacaklarını, ayete lafzi iktibasta bulunarak şöyle ifade eder:

Şol cihetden kim müsülmânları

şeytân cenginden kurtaralar ve bid'at ehlini

*zulûmât-ı cehlden hidâyet-i ‘ilme
delâlet ideler. Tâ kim Hak sübhânehu*

*ve te‘âlâ ‘ârifleriyle mak’ad-ı
sıdk-ı ‘irfânda ‘inde melikin
muktedir muntazım*

(I-2a/10,11; I-2b/1)

3.1.2. Bakara Suresi 196. Ayet

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَخْلِفُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهٍ أَدَّىٰ مِنْ رَأْسِهِ فِدْيَةً مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَنَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامًا ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

“Haccı ve umreyi Allah için eksiksiz yerine getirin; engellenirseniz kolayınıza gelen bir kurban gönderin. Kurban, mahalline ulaşmaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Fakat içinizden biri hasta ise veya başından bir rahatsızlığı varsa (tıraşını olup) oruç veya sadaka yahut kurban olarak bir fidye ödesin. Güvenlikte olduğunuzda hacdan önce umre yapan kişi, gücünün elverdiği türden bir kurban kessin. Bulamayan ise hac sırasında üç gün, döndükten sonra da yedi gün yani **tam on gün** oruç tutmalıdır. Bu, ailesi Mescid-i Haram civarında oturmayanlar içindir. Allah’ın buyruğuna saygılı olun ve bilin ki Allah’ın cezalandırması çok şiddetlidir.”

Âşık Paşa, özellikle onuncu bölümde hakikat ve incelikleri anlattığı on kıssayı “*tam on eder*” ayeti gibi inceden inceye anlattığını ayete lafzen iktibasla şöyle ifade etmiştir:

*Ma‘lûm eyler anları kıldan kıla
Hem-çünân ki tilke ‘aşre kâmile
(I, 4a/7)²¹²*

3.1.3. Kasas Suresi 88. Ayet

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

²¹² Diğer örnekler için bkz. II, 236a/8.

“Allah ile birlikte başka bir tanrıya yalvarma! O’ndan başka tanrı yoktur. O’nun zatında başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O’nundur ve siz ancak O’na döndürüleceksiniz.”

Şair, *külli şey’in hâlikün ve illâ vechehu* lafızlarına iktibasta bulunarak, Allah’ın (c.c.) varlığı ve birliğini şöyle gözler önüne serer:

Külli şey’in hâlikün sonra hem

Kala illâ vechehu bî-bîş ü kem

(I, 4b/2)²¹³

3.1.4. Necm Suresi 8-9. Ayet

ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ

“Sonra yaklaştıkça yaklaştı. Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu.”

Kavseyn iki yay, *kab* yayın kabzası ile kirişlerinin bağlandığı iki köşe aralığıdır. Her bir yayda iki adet *kab* bulunmakta olup *kabe kavseyn* ile ilgili pek çok anlam bulunmaktadır:

- Araplar antlaşma sırasında iki yayı üst üste koyarak tek bir yay görüntüsü oluşturarak bu birleşik yaydan bir ok atıp sözleştiklerini göstermişlerdir. Bu sebeple *kabe kavseyn* hem maddi ve hem manevi anlamda kurulan bir yakınlık ifadesi olmuştur.
- Hicazlılar iki arş uzunluğundaki mesafeler için *kavs* kelimesini kullanmışlardır.
- Tasavvufî ve işârî tefsirlerde, İsrâ Gecesi’nde Allah (c.c.) ile Hz. Muhammed (s.a.v.) arasında yaklaşma olayını anlatmak için kullanılmıştır.²¹⁴

Âşık Paşa, İsrâ Gecesi’nde Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Allah’a (c.c.) yakınlığını *kabe kavseyn* lafzına iktibasta bulunup şöyle dile getirmiştir:

Kâbe kavseyn oldı menzilgâh ana

Gör ne devlet virdi ol Allah ana

²¹³ Diğer örnekler için bkz. (I, 234b/10), (II, 114a/4).

²¹⁴ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, V, 161.

(I, 12a/7)²¹⁵

3.1.5. Fetih Suresi 1. Ayet

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا

“Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik.”

Âşık Paşa, Allah’ın (c.c.) Hz. Peygamber’e (s.a.v.) Fetih suresindeki **إِنَّا فَتَحْنَا** ayetini gönderip pek çok fetihler verdiğini ifade ederek, Hz. Muhammed’e (s.a.v.) olan övgüsünü dile getirir:

Hak ana innâ fetahnâ âyetin

Viribdi viridi fethün gâyetin

(I, 13a/7)²¹⁶

3.1.6. Saff Suresi 13. Ayet

وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِيرٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ

“Hoşunuza gidecek bir şey daha var: Allah’ın yardımı ve yakın bir fetih! Haydi müminleri müjdele.”

Âşık Paşa, “Allah’ın yardımı” manasına gelen *nasrun min-Allah* müjdesinin Hz. Muhammed’e (s.a.v.) verildiğini söyleyip övgüsünü dile getirirken, ayeti şöyle iktibas etmiştir:

Viridi nusret birle feth Allah ana

Yazludur nasrun min-Allah görsene

(I, 13a/8)

3.1.7. Kalem Suresi 4. Ayet

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ

“Sen elbette üstün bir ahlaka sahipsin.”

Hiz. Âişe (r.a.), Hiz. Muhammed’in (s.a.v.) ahlakını Kur’an-ı Kerim ahlakı olarak

²¹⁵ Diğer örnekler için bkz. (I, 133a/1), (I, 133a/3), (II, 8a/10), (II, 128a/2), (II, 210b/9).

²¹⁶ Diğer örnekler için bkz. II, 139a/11.

tanımlamıştır.²¹⁷ Ayrıca bizzat Peygamberimiz (s.a.v.), kendisinin güzel ahlakı tamamlamak için gönderildiğini söylemiştir.²¹⁸

Şair, *hulkun azîm* lafzını iktibas edip, Allah'ın (c.c.) Hz. Muhammed'i (s.a.v.) yüce bir ahlak üzere yarattığını şöyle gözler önüne sermiştir:

Gör ne hil'at virib idi ol Kerîm

*Geldi Hazret'den ana **hulkun** 'azîm*

(I, 13a/9)²¹⁹

3.1.8. Duhâ Suresi 1-2. Ayet

وَالضُّحَىٰ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ

“Yemin olsun, kuşluk vaktine; Kararıp sakinleştiğinde geceye.”

Ve'd duhâ ve'l-leyl tanukdur ol yüze

Saçı dündür yüzi benzer gündüze

(I, 13b/1)

Şair, ayette geçen *duhâ* “kuşluk vakti”²²⁰, *leyl* “gece”²²¹ manalarına gelen lafızları beyitte iktibas etmiş, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yüzünü dolunay gibi parlak olmasına nispeten gündüze, saçını geceye benzeterek onun güzelliğini anlatmak için Duhâ suresini delil kılmıştır.

3.1.9. İsrâ Suresi 71. Ayet

يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ فَمَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَٰئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا

“Her insan topluluğunu önderleriyle birlikte çağıracağımız o günde kimlerin amel defterleri sağından verilirse işte onlar amel defterlerini okuyacaklar ve en küçük bir haksızlığa uğramayacaklar.”

Ayette geçen *önder* kelimesi “her ümmetin kitabı, peygamberi, hesap defteri,

²¹⁷ Bkz. Müslim, “Misâfirîn”, 139.

²¹⁸ Bkz. Muvatta', Hüsnül'l- huluk”, 8.

²¹⁹ Diğer örnekler için bkz. (II, 17a/8), (II, 52a/2).

²²⁰ Emin Işık, “Duhâ Sûresi, *DİA*, İstanbul 1994, IX, 546.

²²¹ Kâmil Yaşaroğlu, “Lely Sûresi”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 155.

zamanın önderleri gibi farklı şekillerde yorumlanmıştır.²²²

Âşık Paşa, sürüyle birlikte hareket eden kazların bir kılavuz aracılığıyla istedikleri yerlere varabileceği örneğinden hareketle, toplulukların ancak kazlar gibi bir kılavuzla amaçlarına ulaşabileceğini anlatarak, mutlaka bir kılavuza sahip olmanın gerekliliğini *yevme ned'û* lafzını iktibas edip şöyle ortaya koymuştur:

Bu söze Kur'ân'da vardur hem delîl

Yevme ned'û didi âhir ol Celîl

Ya'ni her kim kime kirtendi tamâm

Anun-ıla okınisar ve's-selâm

(I, 30a/11; I, 30b/2)²²³

3.1.10. Zümer Suresi 73. Ayet

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ

“Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da gruplar halinde cennete sevk edilecek. Nihayet oraya vardıklarında cennetin kapıları açılmış olacak; bekçileri onlara, “Selâm size! Hoş geldiniz! Ebedî olarak kalmak üzere buyurun girin cennete!” diyecek.”

Hem anun dostlarına yokdur ölüm

Fedhulûhâ hâlidîn okır 'ulûm

(I, 67a/4)²²⁴

Şair, yaratılanlar içinde cana itibar edenlerin ebedî bir hayata sahip olup Allah'a (c.c.) kavuşacağını, özellikle Allah dostlarının bu gruba girdiğini *fedhulûhâ hâlidîn* lafzını iktibas ederek ifade etmiştir.

3.1.11. Tahrîm Suresi 12. Ayet

وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَيْنَا فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقْتَ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِنِينَ

²²² Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, III, 505.

²²³ Diğer örnekler için bkz. II, 159b/4.

²²⁴ Diğer örnekler için bkz. (I, 70b/6), (I, 71b/8), (I, 71b/9), (I, 72a/2).

“İmrân kızı Meryem’i de (misal vermiştir): O iffetini çok iyi korumuştı, biz de ona ruhumuzdan üfledik; o, rabbinin sözlerini ve kitaplarını hep tasdik etti ve o içtenlikle itaat edenlerdendi.”

Âşık Paşa, insanın konuşma, işitme, anlama gibi kabiliyetleriyle insan tabiatını taşıdığını ve onun toprağını Azrail’in getirdiğini,

*Ol ki gûyende-durur âdem gibi
Dimek işitmekdür anun tedbiri*

*Topragın dirşürtdi ol ‘Azrayil’e
Diri kıldı Hak anı nefha-y-ıla*

diyerek ifade etmiş ve Allah’ın (c.c.) o toprağı yukarıdaki ayette geçen *nefhayla* can eylediğini gözler önüne sermiştir:

*Nefhayı ol topırağa cân eyledi
Anun-ıçun ‘ilm ü hikmet söyledi
(I, 99a/5-7)*

3.1.12. Bakara Suresi 87. Ayet

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ

“Ant olsun biz Musa’ya kitabı verdik. Ondan sonra da art arda peygamberler gönderdik. Meryem Oğlu İsa’ya da açık kanıtlar verdik ve onu Rûhulkudüs ile destekledik. Ama ne zaman size bir peygamber nefislerinizin hoşlanmadığı bir şey getirdiyse büyüklendiniz, kimini yalanladınız, kimini de öldürdünüz, doğru değil mi?”

Ayette geçen *rûhulkudüs* lafzı çoğunlukla Cebrail olarak açıklanmakla birlikte Hz. İsa’nın ruhu, Allah’ın (c.c.) ismi azamı ve İncil olarak yorumlayanlar da olmuştur.²²⁵

Şair, dokuz feleğin ayağın altında olması yönüyle melek tabiatı taşıyan insanın toprağını Yüce Allah’ın (c.c.) kudret eliyle toplayıp meydana getirdiğini, Zümer Suresi 67. Ayette geçen “Kıyamet gününde bütün dünya O’nun avucundadır.” lafzıyla

²²⁵ Bkz. Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, I, 154.

delillendirerek ifade etmiş,²²⁶ bu beyitte ise *rûhulkudûs* lafzını Allah'ın (c.c) ismi azamı anlamında kullanıp, melek tabiatı taşıyan insan toprağına can olarak mukaddes ruhun verildiğini gözler önüne sermiştir:

Rûh-ı kudsi bunlara cân eyledi

Hazretin hem ana seyrân eyledi

(I, 99b/1)

3.1.13. Yûnus Suresi 2. Ayet

أَكَاَنَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمٌ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ مُبِينٌ

İçlerinden bir kişiye, “insanları uyar ve iman edenlerin Allah katında değerli bir yeri bulunduğunu müjdele” diye vahiy göndermemiz insanlar için şaşılacak bir şey midir? Bir de inkâr edenler, “bu, kuşkusuz apaçık bir büyücü” demektedirler.

Allah'ın (c.c.) insanları dört farklı derecede yarattığını zikreden Âşık Paşa, bu dört derecede yer alan insanların genel olarak özelliklerini anlatırken Kur'an-ı Kerim ayetlerini delil getirip ilk derecede peygamberlerin²²⁷, ikinci derecede velilik elbisesi giydirilenlerin²²⁸, üçüncü derecede müminlerin²²⁹, dördüncü derecede ise münafık ve kâfirlerin²³⁰ yer aldığını anlatmıştır.

Şair, kâfirlerin Allah'ın (c.c.) emirlerini insanlara bildiren peygamberlere inanmadıkları gibi özellikle Hz. Muhammed'in (s.a.v.) gösterdiği işaretlere rağmen onu sihir yapmakla suçladıklarını *sihr-i mübîn* lafzını iktibas ederek şöyle ifade etmiştir:

'Utbe vü Şeybe Ebucehl-i la'în

Eydür-idi kim zihî sihr-i mübîn

(I, 110a/8)

²²⁶ Bkz. I, 99a/9,10.

²²⁷ Bkz. Câsiye 45/16.

²²⁸ Bkz. Yûnus 10/62.

²²⁹ Bkz. Tevbe 9/71.

²³⁰ Bkz. Bakara 2/7.

3.1.14. Lokmân Suresi 28. Ayet

مَا خَلَقُكُمْ وَلَا بَعَثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةً إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ

“Sizin hepinizin yaratılmanız da yeniden diriltilmeniz de sadece bir tek kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir; Allah her şeyi işitir, her şeyi görür.”

Çün *ke-nefsin* vâhid oldı âdemi

İşid imdi eydeyüm ol Âdem'i

(I, 130b/1)²³¹

Şair, *ke-nefsin* lafzını iktibas ederek, her insanın Hz. Âdem (a.s.) gibi yaratıldığını ifade etmiştir.

3.1.15. Âl-i İmrân Suresi 3-4. Ayet

مِنْ قَبْلُ هَدَىٰ لِلنَّاسِ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ

“O sana kitabı, gerçeğin ta kendisi ve öncekileri doğrulayıcı olarak indirmiştir; daha önce insanlara doğru yolu göstermek üzere Tevrat ve İncil’i indirmişti; Furkan’ı da indirdi. Bilinmeli ki Allah’ın Ayetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah suçlunun hakkından gelen mutlak güç sahibidir.”

İntikam “öç almak, haksızlığa uğrayanın haksızlık yapanı cezalandırması, yapılan kötülüğün ceza ile karşılık bulması, suçluyu gerektiği şekilde cezalandırma” demektir.²³² “Allah intikam sahibidir” mealinde intikam lafzının başındaki “zû” sahiplik anlamı taşımaktadır. Bu da Allah’ın (c.c.) intikamının insani bir şekilde olmayacak olup kendi zatına yakışır bir biçimde cezalandırma olacağını bildirmektedir.²³³

Tasavvuf yolcusunun şeriat, tarikat, marifet, hakikat ve ledün ilmi olmak üzere beş şeyle Allah’a (c.c.) kavuşacağını söyleyen Âşık Paşa, ledün ilmini Tanrılık ilmi olarak tarif etmiş, beyitte ‘*azizün zû’ntikâm* lafzını iktibas ederek bu hâlde salikin Allah’ın (c.c.) hükmünden geçemeyeceğini şöyle ortaya koymuştur:

Yarlıgarsa rahmeti çok ve’s-selâm

Haşm iderse hōd ‘*azizün zû’ntikâm*

²³¹ Diğer örnekler için bkz. (I, 130a/10), (I, 133a/8).

²³² Çağrı, “İntikam”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 356.

²³³ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, I, 472.

(I, 167a/7)

3.1.16. Fîl Suresi 1. Ayet

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ

“Rabbın fil ordusuna ne yaptı, görmedin mi?”

Âşık Paşa, “Allah (c.c.) büyüklük taslayanları sevmez” (bkz. Nahl 16/23) ayetini delil göstererek dünyada altı şeyin büyüklük taslamaları ve kibirleri sebebiyle Allah’ın (c.c.) huzurundan kovulduğunu ifade etmiş, *eshâb-ı fîl* lafzını iktibas ederek bunlardan birinin fil sahipleri olduğunu açıklamıştır:

Bir zamânda var-ıdı Eshâb-ı fîl

Kal bilme sen bu sözi hâl bil

(I, 215b/8)

3.1.17. Fîl Suresi 3. Ayet

وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ

“Onların üstüne sürü sürü kuşlar gönderdi.”

Şair, *ebâbil* kuşlarına değinerek fil sahiplerinin kibirleri sebebiyle Allah’ın (c.c.) gazabına uğradığını şöyle gözler önüne sermiştir:

Viribidi ol Ebâbil kuşını

Bunlar alup geldi tamu taşını

(I, 216b/2)

3.1.18. Fussilet Suresi 11. Ayet

ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ

“Dahası O, duman halinde olan semaya iradesini yöneltti; ardından ona ve arza, “İsteyerek veya istemeyerek (varlık sahnesine) gelin!” buyurdu. “İsteyerek geldik” dediler.”

Şair, arz ve semanın varlık sahnesine gelişini *tav’an ev kerhen* lafzına iktibasta bulunup şöyle gözler önüne serer:

Tav'an ev kerhen getürdi tâ'ata
Genlü gensüz geldiler çün hazrete
 (I, 232b/9)

3.2. İKİNCİ CİLT 2/1, 2/2

Eserin ikinci cildi de iki kitaptan oluşmakta ve sekizinci, dokuzuncu, onuncu bölümler yer almaktadır. Bu bölümlere dair genel olarak anlatılan konular şunlardır: Sekiz cennet, Hz. Hızır'ın (a.s.) mertebeleri, aşkın belirtileri gibi sekiz sayısı ile ilişkilendirilen konular; insan vücudunun yaratılışı, nutfenin dokuz aylık yolculuğu gibi dokuz sayısı ile ilişkilendirilen konular; aşere-i mübeşşere, her işin on özelliği, insan nefsinin incelenmesi, on öğüt, eserin on bölümden oluşmasının sebepleri gibi on sayısı ile ilişkilendirilen konular anlatılmaktadır.

3.2.1. İnsan Suresi 17-18. Ayet

وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا

“Ayrıca kendilerine orada zencefil karışımı dolu bir kadeh sunulur. Oradaki selsebîl denilen bir pınardan.”

Âşık Paşa, *selsebîl* ve *zencebîl* lafızlarına iktibasta bulunarak, cennet nimetlerine şöyle değinmiştir:

Hoş çiçekler içre aka selsebîl
İçile tesnîm ü kevser zencebîl
 (II, 3b/4)

3.2.2. Asr Suresi 2. Ayet

إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ

“İnsan gerçekten ziyandadır.”

Değirmenin unu öğüttüğü gibi dünyanın da insanı öğüttüğünü söyleyen şair, beyitte *inne'l-insâne le-fî husrın* lafzını iktibas edip bu hitabın tüm insanlara geldiğini,

İnne'l-insâne le-fî husrın cevâb

‘Âm u hâs üzre olupdur bu hitâb

(II, R 246a/1)

diyerek ifade etmiş, insanın ziyana uğramaması için her işini Allah’ın (c.c.) rızasını gözeterek yapması gerektiğini öğütlemiştir.

3.2.3. İnsân Suresi 19. Ayet

وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنْثُورًا

“Her birinin etrafında ölümsüz gençler pervane olur. Baktığında onları etrafa saçılmış inciler sanırsın.”

Âşık Paşa, hayret makamında olan kimselerin dışarıdan görüldüklerinde hasta zannedildiklerini *izâ raeytehüm hasibtehüm* ifadesini iktibas edip,

İzâ raeytehüm hasibtehüm

Mardâ vemâ bihim marazun

(II, 111b/8)

diyerek ortaya koymuş, bu makamın şaşkınlık ve sarhoşluktan ibaret olduğunu açıklamıştır.

3.2.4. Yusuf Suresi 53. Ayet

وَمَا أُنَبِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ

“Yine de ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder; şüphesiz rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.”

Şair, insana kötülüğü emreden nefis olan *nefs-i emmâreyi* şöyle ortaya koymuştur:

Eydi bunlar sâfi dünyâ ehlidür

Nefs-i emmâre bularun nefsidür

(II, 147b/1)

3.2.5. Kıyâmet Suresi 2. Ayet

وَلَا أُفْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ

“Öyle değil, kendini kınayan nefse yemin ederim!”

Eytdi bunlar âdemî-zâd aslıdur

Nefs-i levvâme bularun nefsidür

(II, 148a/4)

Âşık Paşa, *nefs-i levvâme*yi insanoğlunun aslını teşkil eden kendini ayıplayan nefis olarak açıklamıştır.

3.2.6. Kamer Suresi 54. Ayet

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ

“Takva sahipleri cennetlerde ve ırmak kenarlarındadır.”

Âşık Paşa, beyitte *muttakî* lafzına yer vererek kuvvetli kimsenin yalnız Allah’tan (c.c.) korkması gerektiğine değinmiştir:

Korkusuz kuvvet yaraşmaz mutlakâ

Muttakî korku-y-ıla irdi Hak’a

(II, 162b/11)

3.2.7. Nisâ Suresi 59. Ayet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ulü’l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah’a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah’a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir.”

Kim muti’s Tanrı’ya Peygâmbere

Ol ulü’l-emre gerek boyun vire

(II, 211b/10)

Şair, bu beyitte *ulü’l-emr* lafzını iktibas etmiş ve yukarıdaki ayeti aynı anlamda açıklamıştır.

2.2.8. Enbiyâ Suresi 91. Ayet

وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ

“İffetini korumuş olan kadını da an! Ona ruhumuzdan üfledik; onu ve oğlunu cümle âlem için bir işaret kıldık.”

Şair, *nefha* lafzına değinerek, insanın Allah’ın (c.c.) verdiği nefes ile canlılık kazandığını ifade eder:

Hem bu nefha ba’zı halka cân-durur

Ya’ni nefhayla diri insân-durur

(II, 215a/7)

3.2.9. Bakara Suresi 253. Ayet

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَيَذْنَاهُ
بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنْ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ
كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ

“Onu Rûhulkudûs’le destekledik.”

Ba’zı halkun rûh-ı kudsî cânıdur

Kimdür onlar şol kim ol rûhanîdür

(II, 215a/9)

Âşık Paşa, canın bazılarının su, bazılarının emir, bazılarının nefes ve bazılarının *rûh-ı kudsî* ile hayat bulduğunu ifade etmiş, beyitte *rûh-ı kudsî* lafzını Allah’a (c.c.) nispet ederek kullanmış ve bu mukaddes ruhla can bulan varlıkların ruhanî varlıklar olduğu açıklamıştır.

3.2.10. Tevbe Suresi 112. Ayet

الَّذِينَ يُؤْتُونَ عَالِيَهُمْ خَالِدِينَ فِيهَا يُؤْتُونَ الْأَمْوَالَ وَالْأَنْفُسَ وَالْمَعْرُوفَ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ
لِحُدُودِ اللَّهِ وَيَبْشِرُ الْمُؤْمِنِينَ

“O tövbekârlar, ibadet edenler, hamd edenler, dünyada yolcu gibi yaşayanlar, rükûa varanlar, secde edenler, iyiliği teşvik edip kötülükten alıkoyanlar, Allah’ın sınırlarını gözetenerler; müjdele o müminleri!”

Tevbe Suresi 112. Ayette, Allah'ın (c.c.) on grubu övdüğünü söyleyen şair, bu on gruptan birini iyiliği emreden, kötülükten sakındıran kimseler olarak açıklamıştır:

*Birisi şol **emr-i ma'rûf** söyleyen*

*Birisi şol **münkeri nehy** eyleyen*

(II, 233a/5)

3.2.11. Kalem Suresi 10. Ayet

وَلَا تُطْعُ كُلَّ حَلْفٍ مَّهِينٍ

“Olur olmaz yemin eden”

Şair, Kalem Suresi 10-13. Ayetlerde Allah'ın (c.c.) on grubu yerdiğini söylemiştir.

Âşık Paşa, Allah'ın (c.c.) yerdiği on gruptan birini, *külle hallâfin* lafzına iktibasta bulunup, doğru yanlış her şeye yemin eden kimseler olarak açıklamıştır:

*Biri şol kim **külle hallâfin** didi*

Ya'ni yanlış and içen oldu adı

(II, 234b/3)²³⁴

3.2.12. Kalem Suresi 11. Ayet

هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ

“Daima kusur arayıp iğneleyen, durmadan laf götürüp getiren”

Âşık Paşa, Allah'ın (c.c.) yerdiği on gruptan birini, *hemmâzin* lafzına iktibasta bulunup, bire beş katarak söyleyen kimseler olarak zikretmiştir:

*Biri **hemmâzin** didi Kur'ân ana*

Ya'ni artuk sözlüdür dir görsene

(II, 234b/5)²³⁵

3.2.13. Kalem Suresi 12. Ayet

مَنَاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ

²³⁴ Diğer örnekler için bkz. II, 234b/4.

²³⁵ Diğer örnekler için bkz. (II, 234b/6), (II, 234b/7).

“İyiliği hep engelleyen, saldırgan, günahkâr”

Şair, Allah’ın (c.c.) yerdiği on gruptan birini, *mennâ’in* lafzına iktibas bulunup, halkın iyilik yapmasına engel olan kimseler olarak ifade etmiştir:

Biri mennâ’in didi ma’nî ne var

Ya’ni halkı men’ ider hayrın yıgar

(II, 234b/8)²³⁶

3.2.14. Kalem Suresi 13. Ayet

عُتِّلَ بَعْدَ ذَلِكَ رَبِّمِ

“Huysuz ve kaba, üstelik karakteri bozuk kimselere”

Âşık Paşa, Allah’ın (c.c.) yerdiği on gruptan birini, *ütillin* lafzını iktibas edip çirkin huylu kimseler olarak ifade etmiştir:

Bir ‘ütillin didi Allah ol kula

Ya’ni ma’lûm kıldı çirkîn hûy-ıla

(II, 234b/11)²³⁷

²³⁶ Diğer örnekler için bkz. (II, 234b/9), (II, 234b/10).

²³⁷ Diğer örnekler için bkz. II, 235a/1.

SONUÇ

Âşık Paşa, *Garibnâme*'de Kur'an-ı Kerim'den beslenmiştir. Bu nedenle çalışmada bu eserdeki beyitler, zikredilen ayetler ışığında incelenmiştir.

Şair, on bölüm ve yüz ayrı kıssadan oluşan bu eserde birçok ayete yer vermiştir. Bu durum şairin her konuyu Kur'an-ı Kerim ayetleriyle gerek gerçek anlamda gerek işârî bir yorumla ilişkilendirmiş olduğunu ve anlatımını kuvvetlendirdiğini gözler önüne sermektedir.

Yâsîn Suresi 82. Ayet, İbrahim Suresi 7. Ayet, Âl-i İmrân Suresi 191. Ayet, Kıyamet Suresi 22-23. Ayetler, İsrâ Suresi 70. Ayet, Zâriyat Suresi 21. Ayet, Fussilet Suresi 53. Ayet, Yûnus Suresi 62. Ayet, İhlas Suresi 1-4. Ayetler, Ahzâb Suresi 35. Ayet çalışmamızın ikinci bölümünde en çok temas edilen ayetler arasında bulunmaktadır. Bu nedenle Âşık Paşa'nın birden fazla yerde aynı konuyu vurguladığı görülmüştür. Bu konular şunlardır: Allah'ın (c.c.) *ol* emriyle tüm mahlukatı yarattığı; insanların şükretmesi gerektiği; tefekkür; Allah'ın (c.c.) görülme müjdesi; insanın yaratılanlar içerisinde en mükemmel varlık olduğu; Allah'ın (c.c.) yeryüzüne tecelli etmesi vesilesiyle her bir varlığın insanda da bir örneğinin bulunduğu; Allah dostlarına uymanın önemi; Allah'ın (c.c.) birliği; Kur'an-ı Kerim'de on sayısına dair örnekler bu konular arasındadır.

Üçüncü bölümde ise lafzi iktibas başlığı altında eserde en çok iktibas yapılan ayetin Necm Suresi 8. Ayetteki *kâbe kavseyn* lafzı olduğu görülmüştür. En çok bu ayete iktibas edilmesinin sebebi ise, Âşık Paşa'nın Hz. Muhammed'e (s.a.v.) övgüsünü dile getirirken onun miraç mucizesine yer vermesidir.

Netice olarak Âşık Paşa, yaşadığı dönemde halka tasavvufu anlatan, eserleriyle gönüllere hitap eden bir şahsiyettir. Günümüze kadar ulaşmış olan gazelleri, şiirleri ve eserleri göstermektedir ki irşadî hâlâ devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkuş, Metin, “Divan Edebiyatında ‘İktibas’ ve ‘Şiirde Lafzi Ayet İktibasları’ Üzerine Bir Deneme”, *Dergâh, Edebiyat, Sanat, Kültür Dergisi*, IV (42), Ağustos 1993, 10.
- Âşık Paşa, *Garib-nâme*, (Haz: Kemal Yavuz), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2000.
- Atik, Hikmet, *Türk İslam Edebiyatı*, Bilay Yay., 1. Baskı, Ankara 2018.
- Banarlı, Nihad Sâmi, *Resimli Türk Edebiyatı*, MEB Yayınları, İstanbul 1983.
- Çağrııcı, Mustafa, “İntikam”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 356.
- Çağrııcı, Mustafa, Hökelekli, Hayati, “İrade”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 380.
- Çağrııcı, Mustafa, “Vesvese”, *DİA*, İstanbul XLIII, 70.
- Çelebi, Elvan, *Menâkıbu’l Kudsiyye Fî Menâsıbü’l- Ünsiyye* (Haz. İsmail E. Erünsal, Ahmet Yaşar Ocak), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı 12, Ankara 1995.
- Demirel, Mustafa, “Âşık Paşa’nın Elif-namesi ve Dil Özellikleri”, *Bilig*, 3(3), 1996, 202-246.
- Doruk, Mehmet, “Âşık Paşa’nın Garib-nâme’de Kur’ân Ayetlerine Yaklaşımı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (27), 2013, 168.
- Durmuş, İsmail, “İktibas”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 52.
- Ergun, Sadettin Nüzhet, *Türk Şairleri*, I, İstanbul 1936.
- Eyice, Sema, “Âşık Paşa Türbesi”, *DİA*, İstanbul 1978, IV, 5.
- Fayda, Mustafa, “Fil Vak’ası”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 70.
- Gölpınarlı, Abdalbaki, “Âşık Paşa’nın Şiirleri”, *Türkiyat Mecmuası*, 5, 2010, 87-100.
- Hacımuftuoğlu, Nasrullah, *İ’câz ve Belâgat Deyimleri*, EKEV Yay., Erzurum 2001.
- Hamîdullah, Muhammed, “Hudeybiye Antlaşması”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 298-299.
- Harman, Ömer Faruk, “Bel’am b. Bâûrâ”, *DİA*, İstanbul 1992, V, 389.
- Harman, Ömer Faruk, “Rûhulemîn”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 217.

Hümâyî, Celaleddin, *Fünûn-i Belâgat ve Sanâat-ı Edebî*, Tahran 1339.

Işık, Emin, “Duhâ Suresi, *DİA*, İstanbul, 1994, IX, 546.

Karaman, Hayreddin, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir I-V*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2006.

Keleş, Reyhan, *Divan Şiirinde Ayet ve Hadis İktibasları*, Kitabevi Yay., 2. Baskı, İstanbul 2021

Kocakaplan, İsa, “Garib-nâme’de Aşkın Hâlleri”, *Türk Dili Dergisi*, 785, 2017, 6-12.

Köksal, M. Fatih, Kırılı, Ş., “Âşık Paşa’nın Sema Risâlesi: Risâle fî Beyânî’s- Semâ”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 33, Niğde 2013, 165-206.

Köprülü, Mehmet Fuad, “Âşık Paşa”, *İslam Ansiklopedisi I*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1973.

Kut, Günay, “Âşık Paşa”, *DİA*, İstanbul 1978, IV,1-3.

Külekçi, Numan, *XI.-XX. Yüzyıl El Yazması Metinler ve Özetleriyle Mesnevi Edebiyatı Antolojisi*, Aktif Yay., 1999 Erzurum.

Levend, Agâh Sırrı, “Âşık Paşa’nın Bilinmeyen İki Mesnevisi Fakr- nâme ve Vasef-ı Hal”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, Ankara 1953, 205-284.

Mehmet Tahir (Bursalı), *Osmanlı Müellifleri*, (Haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), I, Meral Yayınevi, İstanbul 1333.

Nalçacıgil Çopur, Emel, “İktibas Sanatı ve Mazmun”, *Hikmet- Akademik Edebiyat Dergisi*, (10), Bahar 2019,166.

Öz, Mustafa, “Zülfikar”, *DİA*, İstanbul 2013, XLIV, 553.

Özkan, Mustafa, “Âşık Paşa ve Çağdaşlarının Türk Diline Hizmetleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 37 (37), 2012, 85-103.

Pekolcay, Neclâ, “Âşık Paşa”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi I*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977, 196-197.

Topaloğlu, Bekir, “Hamîd”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 458.

Topaloğlu, Bekir, “Kudret”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 316.

Uludağ, Süleyman, “Takva”, *DİA*, İstanbul 2010, XXIX, 484.

Uludağ, Süleyman, “Velî”, *DİA*, İstanbul 2013, XLIII, 25.

Uzun, Mustafa İsmet, “İktibas”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 52-54.

Yavuz, Kemal, “Âşık Paşa Ailesi ve Garibnâme’nin Yapısı”, (Haz. M. Fatih Köksal), *Âşık Paşa ve Anadolu’da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu*, (1-2 Kasım, 2013, Kırşehir) Bildiriler.

Yavuz, Kemal, “Âşık Paşa”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 29-39.

Yaşaroğlu, Kâmil “Lely Suresi”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 155.

Yavuz, Kemal, “Âşık Paşa’nın Dil Üzerine Düşünceleri ve Türkçeye Hizmetleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 32, 2012, 223-244.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Levh-i Mahfûz”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 151.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Ruh”, *DİA*, Ankara 2018, XXXV, 187.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Hatice ŞAHİN
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	2023